

ROÓZ JÓZSEF*

A könyvvizsgálat és az ellenőrzés viszonya, új irányzatok az ellenőrképzésben az Európai Unióban és Magyarországon

1. BEVEZETŐ

Ez a cikk napjaink kedvelt, és lépten-nyomon használt fogalmáról, az auditról, az auditálásról szól. Az audit szót manapság nagyon sok mindenre használják, a legkülönbözőbb környezetben. Létezik a klasszikus pénzügyi – külső ellenőr, illetve független könyvvizsgáló által készített – audit, amelynek középpontjában az állami pénzek hatékony elköltésének vagy az éves beszámoló hű és valós voltának bizonyítása áll, amelyek nélkülözhetetlen információkat tartalmaznak a költségvetési gazdálkodó szervek, illetve az üzleti életben jelenlevő érdekhordozók – hitelezők, vásárlók, szállítók stb. – részére. Tőzsdei cégek esetén az ilyen fajta auditáló tevékenység nagyon fontos, mert a tőkepiacok hatékony működése eredendően függ attól, hogy az ott üzletelő szereplőknek milyen mértékű hű és valós képük van a tőzsdei cégek pénzügyi állapotáról.

A pénzügyi audit mellett az elmúlt évtizedekben az auditnak számos egyéb fajtája jelent meg és nyert polgárjogot; ezek közül a legfontosabbak és az ellenőrzéssel szorosabban összefüggők:

- működést vizsgáló audit (fókuszában az erőforrások felhasználásával, az operatív célok teljesülésének) vizsgálatával;
- szabályszerűséget vizsgáló audit (fókuszában a törvények, szabályok betartásának ellenőrzésével);

* PhD, CPA, tanszékvezető főiskolai tanár, főigazgató, Pénzügyi és Számviteli Főiskola

- információs rendszer audit (fókuszában az információs rendszer integritásával és biztonságával);
- teljesítményaudit (középpontjában a gazdasági hatékonyság és az erőforrások felhasználásának gazdaságosságával);
- programaudit (projektaudit), (középpontjában a program céljai elérésének vizsgálatával).

Napjaink nyomon követhető tendenciája az audit további diverzifikálása, hiszen ma már elterjedt kifejezésnek számít a menedzsment-audit, a minőségi audit, a *human resources management* audit stb.

A specializált tevékenységek gyors eszkalációja ellenére a külső pénzügyi-számviteli auditot, amit a továbbiakban a hazai szóhasználatban jobban elterjedt könyvvizsgálattal azonosítunk és amelynek célja – az IFAC¹ definíciója szerint – az, hogy a könyvvizsgáló véleményt alkosson arról, hogy az éves (pénzügyi) beszámoló megfelel-e a törvényekben és jogszabályokban foglalt előírásoknak, egyre több kritika éri, és napjainkban egyesek egyenesen a szakma fokozódó válságáról beszélnek.

A legáltalánosabb kifogás úgy fogalmazható meg, hogy a könyvvizsgálati szakma tevékenységével a korábinál kevésbé képes hozzájárulni az értékteremtéshez, és még kevésbé annak megőrzéséhez.

Mielőtt rátérnénk a szervezetek auditálási tevékenysége tendenciáinak felvázolására, szót kell ejtenünk a közegről, a különböző auditálási tevékenységek terepéről, vagyis a szervezetről, legyen az közfeladatokat ellátó államigazgatási vagy vállalkozási szervezet.

Napjainknak az auditot érintő *másik problémája* a szervezetek irányítása, vezetése vagy (ahogy egy egyre erősebben terjedő nemzetközi kifejezés mondja) a *corporate governance* (vállalatirányítás) kérdése. A vállalatirányítás középpontjában korábban elsősorban a tőzsdei társaságok irányítása, vezetése állt, de jelentősége hamarosan túlnőtt a tőzsdei társaságokon és ma a legkülönbözőbb szervezetek irányítási-ellenőrzési rendszerei kialakításának és működtetésének gyakorlati terepéül szolgál. A vállalati irányítás, vezetés mai problematikáját igen szemléletesen jellemzi ADAM SMITH 1776-ból való szellemes megjegyzése:

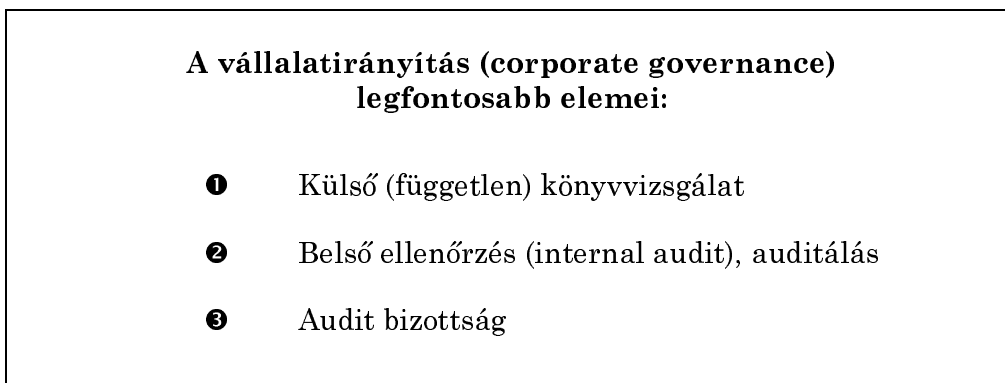
„Mivel a szervezetek igazgatói mások pénzének a menedzseri, nem lehet tőlük azt elvárni, hogy ugyan olyan aggódó éberséggel vigyázzanak rá, mint amilyen figyelemmel a résztulajdonosok vigyáznak sajátjukra.”

A vállalatirányítás – mindenek előtt ott, ahol a tulajdonosi és irányítási funkció elválik egymástól, szintén súlyos problémákkal terhes, amit jól mutatnak a megszaporodó csalások, manipulációk, amelyek nem egy

¹ IFAC: International Federation of Accountants, 106 ország könyvvizsgáló szervezeteit tömörítő világszövetség, központja New York.

esetben a cégek teljes csődjéhez vezettek. (Barings-eset, japán csódhulám, hazai esetek stb.)

A vállalatirányítás problémái szoros összefüggésbe hozhatók az ellenőrzéssel, könyvvizsgálattal, amint az az 1. ábrán látható.

*1. ábra
A vállalatirányítás elemei*

2. ÚJ FEJLEMÉNYEK

Először azonban foglalkoznunk kell azokkal az új fejleményekkel, jelenségekkel, amelyek jelentősen befolyásolják napjainkban mind az ellenőrzés (könyvvizsgálat), mind a szervezetek irányítását.

2.1. Globalizálódó világ

Az elmúlt évtizedekben felgyorsult a globalizáció folyamata. A gazdálkodó szervezetek világhálózata jött létre, amely egységesít és szabványosít, kiiktatva a világkereskedelmet nehezítő nemzeti, nemzetközi akadályokat. Elég csak a különböző nemzetközi harmonizációs törekvésekre hivatkozni a számvitel és a könyvvizsgálat, az ellenőrzés terén, de már arra is van példa, hogy német érdekeltségű multinacionális vállalat teljes rendszerét angolra állítja át.

2.2. Az információrobbanás hatásai

Az elmúlt évtizedek során egyre szélesebb körben terjed és egyre magasabb színvonalúvá válik az információs technológia használata. Mindezek eredményeként az információs rendszerek használata az elszámolásban, értékelésben, irányításban kulcsfontosságú tényezővé vált. A szervezetek irányítási-ellenőrzési mechanizmusainak többsége egyre inkább olyan információkra támaszkodik, amelyeket információs rendszerek állítanak elő.

A szervezetek ellenőrzését végző szereplők (külső és belső ellenőrök) olyan pozícióban dolgoznak, amelyben ők felelnek a pénzügyi információk, valamint az információk előállításának folyamatainak minőségéért. Az ily módon automatizált szervezet működésének ellenőrzése tehát olyan auditorokat igényel, akik alapos ismeretekkel rendelkeznek (akár mint végfelhasználók), és specializált szakemberek az információs rendszerek könyvvizsgálata terén. A folyamat azonban korántsem tekinthető lezártnak, gondoljunk csak az internet, a world wide web, az elektronikus kereskedelem rohamosan fejlődő új technológiáinak gyors elterjedésére, amelyek folyamatosan új kihívásokat jelentenek a különböző típusú ellenőrzésekkel foglalkozó szakemberek számára.

Az információs technológiák az üzleti folyamatokban is döntő változásokat indukáltak. A folyamatok automatizálása révén a szervezetek egyre több információt képesek feldolgozni egyre rövidebb idő alatt, kitűnő minőségben.

Ezzel egyidejűleg azonban az üzleti folyamatok egyre nagyobb részei láthatatlanná, rejtetté válnak a külső megfigyelő számára. A legtöbb szervezetnél az alkalmazott technológiának a menedzsment csak egy-egy részletét tartja kézben, a koordináció megteremtése igen fáradságos és költséges feladat. A bankok, értékpapír-cégek szuperszámítógépeket használnak, amelyek a teljes eladási-vételi-döntéshozatali folyamatot képesek kezelni. Az ilyen felszereltségű cégeknél a felelős vezetés általában csak alapszinten van tisztában az alkalmazott technológia részleteivel, lehetőségeivel. A gyorsuló tempójú üzleti élet, amelynek részeként egyre kevesebb ember látja át a folyamatokat, új típusú kockázatokat hozott létre.

A megbomlott egyensúly újbóli megteremtése érdekében – a kockázatok fokozott számbavétele mellett – új „válaszok” megtalálására van szükség. A Barings Bank csődje, az Orange County 2 Mrd USD-os értékpapír-vesztesége (és az ide sorolható Postabank-veszteségek is) olyan esetek voltak, amelyeknél nem alakították ki kellő időben azokat a megfelelő védelmi mechanizmusokat, amelyekkel a kockázati tényezőket eredményesen kezelni lehetett volna. A menedzsment tevékenysége igazolta SMITH aggodalmait.

A korunkra oly jellemző gyorsuló idő komoly tanulsága, hogy mindegyik esetben nagyon rövid idő alatt halmozódtak fel a veszteségek, olyan gyors

ütemben, hogy csak abban az esetben lehetett volna időben feltárni őket, ha folyamatosan, a legkorszerűbb vizsgálati módszerek alkalmazásával kísérték volna figyelemmel az üzleti fejlemények alakulását. További fontos tanulság, hogy a külső ellenőrök – feladataik jellegéből adódóan – nem igazán képesek ezt a funkciót ellátni, mivel munkájuk elsősorban a törvény által előírt ellenőrzésre (könyvvizsgálatra) összpontosít, nem pedig a folyamatban lévő eseményekre.

2.3. Társadalmi, gazdasági változások

A közép-kelet európai térségben – így hazánkban is – a piacgazdaságra való áttérés, az átalakuló gazdaság gyors tempót diktál a gazdasági, társadalmi változásokhoz egyaránt. Az ellenőrzés (könyvvizsgálat), bár komoly hagyományokkal rendelkezik, gyors ütemben átalakult, adaptálta a nemzetközi, elsősorban európai módszereket, létrehozta szakmai szervezeteit (kamara, egyesület). Bár az előrehaladás gyorsaságát illetően mi magyarok sohasem vagyunk elégedettek, a külföldi megfigyelők, üzleti partnerek elismeréssel nyilatkoznak az elért eredményekről. A pozitív irányú folyamat erőteljes kibontakozásához hasznosan járulnak hozzá azok a PHARE és egyéb programok, a külföldi, illetve vegyes tulajdonú vállalatok, amelyek a korszerű rendszerek azonnali alkalmazásával jó példát mutatnak a hazai hiányosságok leküzdéséhez.

Az ellenőrzési (könyvvizsgálói) szakma szinte mindenhol a világon jelentős változáson ment keresztül az elmúlt évtizedben. A változások fő katalizátorai a nemzetközivé válás (globalizáció), a gyors technológiai fejlődés, a gazdasági verseny, de ami még ennél is fontosabb: a társadalmi környezet is jelentős változásokon ment keresztül. Ezt tanúsítja a kritikák megszorodása a könyvvizsgálattal kapcsolatosan, erre utal a bírósági eljárások növekvő száma az USA-ban, de Európában is. Bizonyos kérdésekben jól megfigyelhető egy ún. „elvárás-gap” (*expectation gap*), amely a közvélemény már említett elvárásai, és az ellenőrök (könyvvizsgálók) teljesítménye között van.

Ez az a problematika, amely arra készítette az Európai Bizottságot, hogy kiadjon egy *Zöld Könyvet*, „*A könyvvizsgáló szerepe, helyzete és felelőssége az Európai Unióban*” címmel.

3. A ZÖLD KÖNYV

A tanulmány részletesen megvizsgálja a könyvvizsgáló szerepét, pozícióját, polgári felelősségét, a kisvállalkozások könyvvizsgálatának kérdéseit, a könyvvizsgálati tevékenység folytatásának szabadságával összefüggő tennivalókat és lehetséges módszereket.

A terjedelmi korlátok nem teszik lehetővé a tennivalók részletes ismertetését; itt most csak azokat az elemeket ragadjuk ki, amelyek összefüggésbe hozhatók az ellenőrzési rendszerekkel. Négy ideillő témát ragadunk ki a terjedelmes jelentésből.

3.1. Hitelesség

Az egyik fontos kérdés, amelyben a felhasználók (közvélemény) és a gyakorló könyvvizsgálók véleménye jelentősen eltér egymástól, az éves beszámoló hitelessége. A felhasználók között széles körben elterjedt az a szemlélet, hogy a hitelesítő záradékkal ellátott könyvvizsgálói jelentés garancia az éves (pénzügyi) beszámoló hitelességére.

A közvélemény, illetve a felhasználó „igaz és megfellebbezhetetlen” beszámolót szeretne a könyvvizsgálat végső termékeként. Már néhány évtizede felismerték, hogy egy szervezet pénzügyi-számviteli tevékenységeinek inherens komplexitása egyszerűen nem teszi lehetővé a közvélemény által „igaznak” hitt, vagy elképzelt éves beszámoló (pénzügyi jelentés) elkészítését. Az éves beszámoló elkészítésekor sok döntést kell hozni, amelyeket – bár különböző előírások (törvények, standardok, számviteli politika stb.) korlátoznak – mégis több változat készíthető, amelyek mind a fenti határokon belül vannak. Ennek eredményeként sokfajta éves beszámolót lehetne elkészíteni, amelyek mind a törvények, szabályok szabta határon belül vannak.

A megválaszolásra váró másik kérdés, hogy a könyvvizsgálónak kell-e elkészítenie az éves beszámolót, ő felel-e azért, annak tartalmáért. Ennek kapcsán egyértelműen ki lehet jelenteni, hogy a miniszter, a vállalatvezetés és nem a könyvvizsgáló felelős azért, hogy a beszámoló (amelyet a szervezet vezetése készített el), hű és valós képet mutasson a szervezetről. A könyvvizsgálóknak azt kell megvizsgálniuk, hogy az éves beszámoló a törvényekkel, szabályozásokkal összhangban készült-e el, és hű és valós képet mutat-e a társaságról, vagy sem.

3.2. Az előírások betartása

A másik kérdés a jogi, törvényi előírások betartásának kérdése. Általános elvárás, hogy az ellenőrnek (könyvvizsgálónak) kell felderíteni a szervezetek tevékenységével kapcsolatos törvények, jogszabályok, belső szabályzatok megsértését. Ezt azonban nem lehet elvárni a könyvvizsgálótól, a vezetésnek kell vállalnia a felelősséget egy olyan megfelelő belső ellenőrzési rendszer kialakításáért és fenntartásáért amely egyéb feladatok ellátása mellett minimalizálhatja a törvénytulajdonosok elkövetésének lehetőségét és maximalizálhatja az esetleges törvénytulajdonosok, csalások gyors felderítésének valószínűségét. Ugyanakkor teljes joggal el lehet várni a könyvvizsgálótól, hogy jelentésében megerősítse a fenti belső ellenőrzési rendszer meglétét, illetve nyilatkozzon arról, hogy jól megfelel-e céljainak vagy sem, munkájában annak eredményeire a felelősség csorbítása nélkül támaszkodjon.

Számos felmérés kimutatta, hogy a felhasználók jelentős hányada elvárja a könyvvizsgáló jelentéstől, hogy garantálja az adott társaság pénzügyi stabilitását.

A könyvvizsgálóknak fel kell mérniük munkájuk során, hogy megalapozottan alkalmazza-e a társaság a vállalkozás folytatásának elvét és haladéktalanul figyelmeztetniük kell az igazgatóságot, a felügyelő bizottságot, a felettes szervet, ha olyan esetről szereznek tudomást, amely veszélyeztetheti a társaság tartós működőképességét.

A könyvvizsgálókkal szembeni fenti elvárás azonban nem mentesíti a vezetést azon felelősség alól, hogy a vezetésnek kell megállapítania, hogy fizetőképese-e a társaság. Ez a követelmény már azért is magától értetődő, mivel a vezetés felelőssége folyamatos, míg a könyvvizsgálói vélemény egy konkrét időpontra vonatkozik.

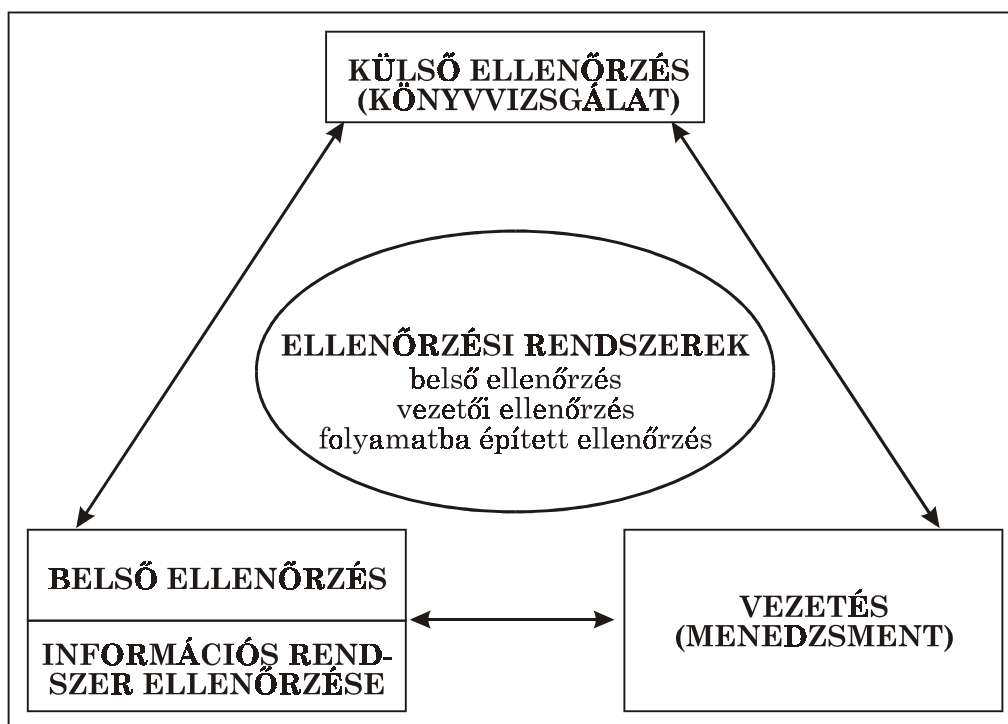
Végül a könyvvizsgálat és a csalások felderítése az a kérdéskör, amelyben világos szerepmeghatározásra van szükség. A felhasználók nagy része elvárja, hogy a könyvvizsgáló felelőssége kiterjedjen a csalások, visszaélések felderítésére is. A könyvvizsgálók ezt a bűnüldöző szerepet határozottan visszautasítják. Egyértelműen bizonyítható, hogy a vezetés felelősségi körébe tartozik a csalások és visszaélések, illetve egyéb szabálytalanságok és hibák felderítése egy hatékonyan működő belső ellenőrzési rendszer segítségével.

Néhány európai országban – és Magyarországon is ez a helyzet – az a gyakorlat honosodott meg, hogy amennyiben a könyvvizsgáló valamilyen gyanús esetre bukkan, mindaddig folytatnia kell az adott esettel kapcsolatos vizsgálódást, amíg annak gyanúja beigazolódik, vagy alaptalanná válik.

A fenti esetek kapcsán témánk szempontjából az alábbi következtetések adódnak:

- Egyértelmű és megkérdőjelezhetetlen a menedzsment elsődleges felelőssége
 - ⇒ a beszámoló tartalmilag valós és hű elkészítéséért,
 - ⇒ a pénzügyi stabilitás biztosításáért,
 - ⇒ a csalások feltárásáért és megszüntetéséért,
 - ⇒ a törvénytelen ségek, jogi szabálytalanságok feltárásáért és megszüntetéséért.
 Ennek érdekében a szervezeteknek – a megnövekedett új típusú kockázatok kivédésére – jól kiépített belső ellenőrzési rendszert kell működtetniük és erős belső ellenőrzési részlegeket kell létrehozniuk és irányítaniuk.
- A hatékony vállalatvezetés érdekében létrehozandó ellenőrzési alrendszer ennek alapján a következő rendszeregységekből tevődik össze:
 - ⇒ független külső ellenőrzés (könyvvizsgálat)
 - ⇒ belső ellenőrzés (internal control/audit)
 - ⇒ információs rendszerellenőrzés (információ system/audit)
 - ⇒ belső ellenőrzési rendszerek (internal control system)

A rendszeregységek kapcsolatrendszerét mutatja a 2. ábra.

2. ábra

Az ellenőrzés összefüggései

4. AZ ELLENŐRZÉSI RENDSZER ELEMEL

Nézzük az egyes rendszeregységek tartalmát a nemzetközi standardok felhasználásával.

4.1. A belső ellenőrzés

A belső ellenőrzés vonatkozásában a nemzetközi, illetve a magyar könyvvizsgálati standardban megkülönböztetik a

- belső ellenőrzés (internal control);
- belső revízió (internal audit);
- belső ellenőrzési rendszerek (internal control systems) fogalmakat.

A belső ellenőrzés (internal control) a híres COSO standard szerint olyan tevékenységek sorozata, amelyek ésszerű biztosítékot jelentenek a követendő célok elérésére:

- a működés hatékonyságának és hatásosságának biztosítására;
- a pénzügyi beszámolók megbízhatósága;
- jogszabályok és előírások betartása.

E három fő célkitűzéssel kapcsolatban az „internal control” elemei:

- kontroll környezet;
- kockázatelemzés;
- kontroll tevékenységek;
- információ és kommunikáció;
- monitoring, visszacsatolás.

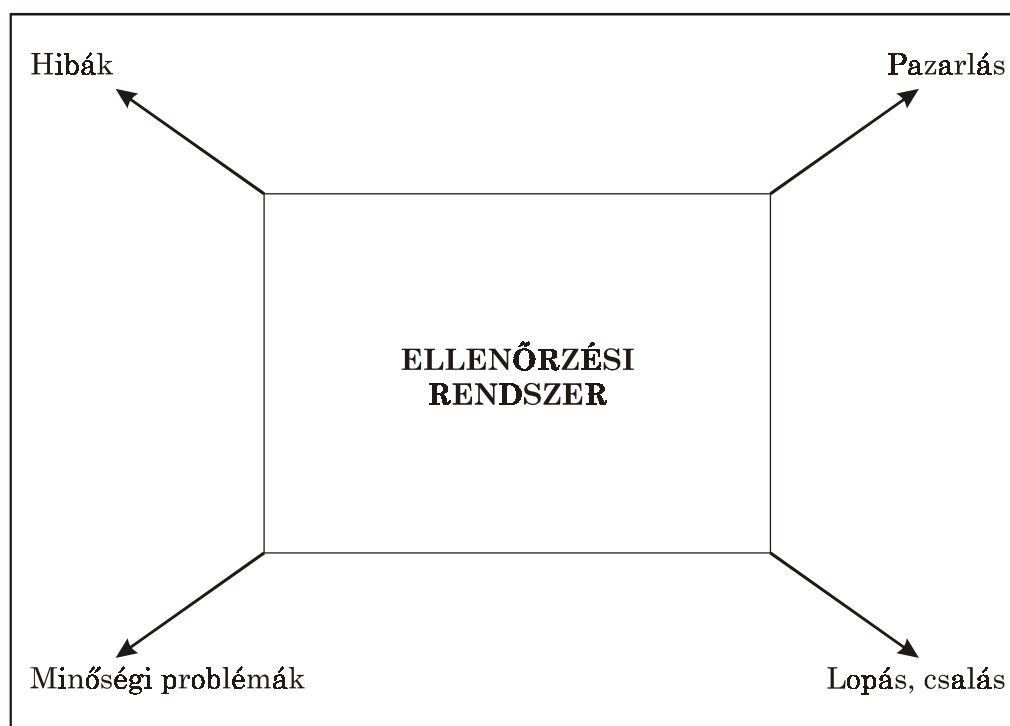
A nemrég elkészült és a jelenlegi könyvvizsgálók ez évi továbbképzésének tárgyát képező, hazai környezetre adaptált nemzetközi könyvvizsgálati standardok 400-as témaszám alatt „*Kockázatbecslés és vállalati belső ellenőrzési rendszer*” címen az alábbi belső ellenőrzési rendszert definiálják:

- ellenőrzési környezet:
 - ⇒ igazgatás és vezetés hozzáállása
 - ⇒ tájékozottsága
 - ⇒ intézkedései a belső ellenőrzés terén
- számviteli rendszer
- ellenőrzési eljárások:
 - ⇒ feladatkörök megosztása;
 - ⇒ felelőségek szervezeti elkülönítése;
 - ⇒ utalványozás és jóváhagyás;
 - ⇒ eszközökhöz való fizikai hozzájutás korlátozása;

- ⇒nyilvántartásba vételhez kapcsolódó ellenőrzések;
- ⇒egyeztetések;
- ⇒vezetői ellenőrzések;
- ⇒napi tranzakciók és ezek rögzítésének ellenőrzése.

A nemzetközi standard – és most már a hazai is – a SAS 55 nemzetközi ellenőrzési standardon alapul, amelyet nemrégén váltott fel az SAS 78. Jó lenne a véglegesítés előtt álló magyar standardban már ezt a korszerűsített változatot szerepeltetni.

A külső ellenőrzés (könyvvizsgálat) és a belső ellenőrzési rendszer viszonyát hangsúlyozza a standard, amikor kimondja, hogy a számviteli és belső ellenőrzési rendszer megismerése mindenképpen szükséges, ettől abban az esetben sem szabad eltekinteni, ha a könyvvizsgáló a későbbiekben arra a következtetésre jut, hogy a rendszerek nem szolgáltatnak könyvvizsgálati bizonyítékot a pénzügyi kimutatásokban szereplő állításokra.

3. ábra

Az ellenőrzési rendszer elégtelen működéséből származó problémák

A külső ellenőrnek kielégítő mértékben meg kell ismernie az ellenőrzési környezetet ahhoz, hogy képes legyen megítélni az igazgatók és a vezetőség hozzáállását, tájékozottságát és intézkedéseit.

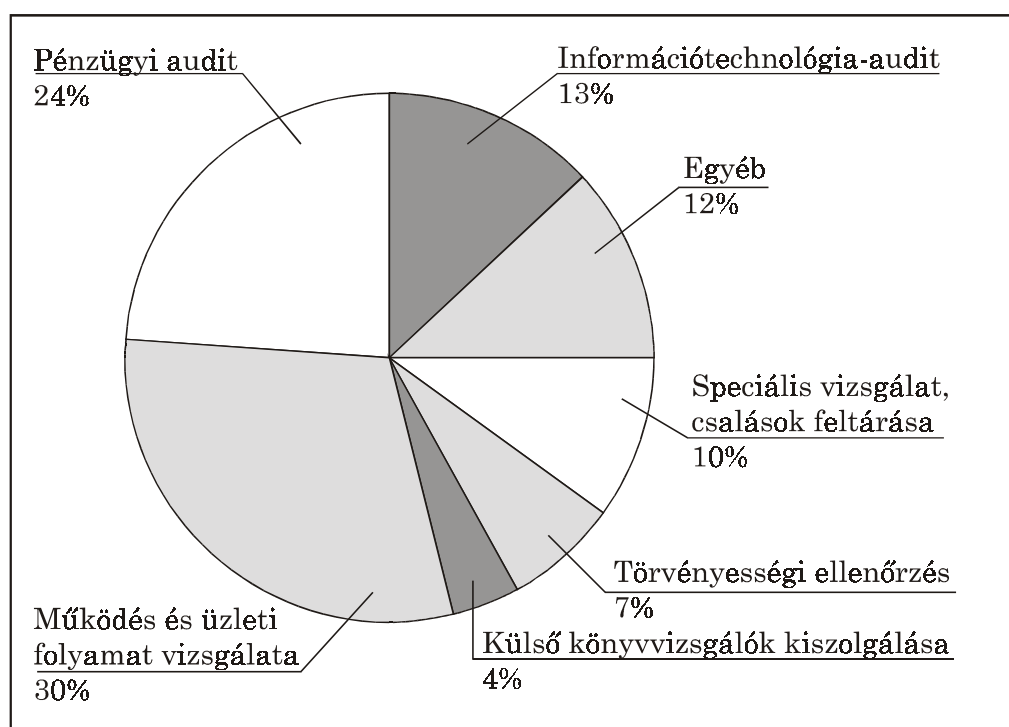
A könyvvizsgálónak oly mértékben kell megismernie az ellenőrzési eljárásokat, hogy ki tudja dolgozni vizsgálati tervét.

A standard a belső ellenőr viszonylatában szól még a belső ellenőrzési rendszer korlátjairól, a rendszer megismerésének eszközeiről, dokumentálásáról, az ellenőrzési rendszerek teszteléséről, mint könyvvizsgálati bizonyítékot szolgáltató eszközökről.

Az ellenőrzési rendszer elégtelen működéséből származó problémákat a 3. ábra mutatja.

A belső ellenőrzési szervezet (internal audit) ellenőrei folyamatosan ellenőrzik a belső kontroll működését, hatását, jelzik a menedzsment felé a kockázatokat, kritikus tényezőket.

Egy európai uniós felmérés szerint a belső auditor részleg tevékenységének megoszlása a 4. ábra szerinti képet mutatja.

4. ábra

A belső auditor részleg tevékenységének megoszlása

4.2. A belső és a külső ellenőrzés azonosságai és eltérései

Érdeemes megvizsgálni ezután a külső ellenőrzési (könyvvizsgálat) és a belső ellenőri feladatkört, annak azonosságai és eltérései nézőpontjából.

Elviekben nincs különbség a könyvvizsgálói és a belső ellenőrzési menedzser feladatköre között abban az értelemben, hogy mind a kettőnek

gondoskodnia kell arról, hogy a helyszíni ellenőrzési munka a terveknek megfelelően történjen. Mindkét szakember azonos módon érdekelt abban, hogy az esetleges problémák időben napvilágra kerüljenek és megfelelően kezeljék azokat. Mindkettőnek gondoskodnia kell arról, hogy a helyszínen dolgozó munkacsoport teljes és megbízható ellenőrzési dossziékat állítson össze és megfelelő bizonyítékokat szerezzen a következtetések alátámasztásához. Valószínűleg eltérő a két menedzser jelentési kötelezettsége, abban az értelemben, hogy a belső ellenőrzés vezetője személyesen felel a végrehajtott munkáért, anélkül, hogy bármilyen felettesére hivatkozhatna.

Van azonban néhány olyan különbség, amit érdemes megemlíteni. Az ellenőrzés megtervezése és végrehajtása során a könyvvizsgálónak külső követelményeket kell figyelembe vennie, nevezetesen a jogszabályi előírásokat és a szakmai normákat. Igaz, hogy a belső ellenőrnek is figyelembe kell vennie az ilyen jellegű előírásokat, ugyanakkor olyan pozícióban van, amelynek alapján jogosan elvárható tőle, hogy jobban ismerje és érzékelje a szervezet környezetében bekövetkező változásokat. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a belső ellenőrnek napról-napra figyelemmel kell kísérnie a szervezet működését, észre kell vennie a jelentkező problémákat és a változó körülményeknek megfelelően kell átcsoportosítania a rendelkezésre álló erőforrásokat. A belső ellenőrzési menedzsernek ügyelnie kell arra, hogy a munkatársaival kialakult szoros társadalmi és más jellegű kapcsolatait mellett függetlenségét is kellő mértékben megőrizze.

A belső ellenőrnek nagyobb választási szabadsága van azzal kapcsolatban, hogy milyen munkák elvégzését kezdeményezze és hogyan hajtsa végre azokat. Így például, ha a belső ellenőrnek műszaki kérdésekkel kell foglalkoznia (mondjuk bizonyos építési beruházásokkal kapcsolatban), akkor lehetősége van arra, hogy szakértőt vonjon be a munkába.

A belső ellenőrzési menedzser valószínűleg nem kerülheti el az erőforrások felhasználása körüli „alkudozást”. Bár lehet, hogy bizonyos konkrét feladatok kapcsán képes megfelelő szakértőket bevonni a munkába más osztályokról, általában hozzá érkeznek segítségnyújtási kérések a vezetés részéről. Ez megtörténhet betegség esetén, illetve átmeneti időre, ha kilépett egy dolgozó, de még nem sikerült felvenni az utódját. A számviteli munkában történő ilyen jellegű „részvétel” nem kívánatos az ellenőrzési függetlenség szempontjából, de gyakran elkerülhetetlen a valóságban. Az is nagyon valószínű, hogy a belső ellenőrzésnek bizonyos problémákkal kapcsolatban (például csalásra utaló gyanú esetén) rövid időn belül kell valamilyen javaslatot tennie. Fontos, hogy a belső ellenőr reális költségkeretet különítsen el az ilyen jellegű segítségnyújtási feladatokra. Ha tudott, hogy a belső ellenőrzési részleg valamelyik dolgozójának a számviteli munkában kell részt vennie, akkor a menedzsernek tájékoztatnia kell erről a Felügyelő Bizottságot és megfelelő pótlólagos erőforrások után kell

néznie. A gyakorlatban a belső ellenőrzés jól el tudja látni ezt a „hibaelhárítási” feladatkört, de ehhez megfelelő erőforrásokra van szükség.

4.3. Az információs rendszer ellenőrzése

Korábban már szoltunk az információs technológia hatásáról a külső ellenőr helyzetének romlása kapcsán. Elsősorban a pénzügyi szektor (bankok, biztosítók) folytonosan bővülő információs rendszerei hatására jött létre a kizárólagosan információ rendszereket ellenőrző audit (information system audit), mint új szakterület és szakma. Művelői kezdetben a nagy számítógépes központok ellenőrzésére koncentráltak, amelynek keretében a hozzáférés korlátozását, szoftverváltozások kezelését és az integritás biztosítását vizsgálták, segítették. A szabályozó testületek (bank- és tőkepiaci felügyelet) számos országban kötelező jelleggel előírják, hogy a felügyeletük alá tartozó pénzintézeteknek ki kell alakítaniuk egy vállalati stratégiát a biztonsági előírásokra vonatkozóan és fel kell mérniük, majd folyamatosan értékelniük kell információs rendszereik kockázatait. Mindezen fejlemények eredményeként alakult ki és egyre izmosodik az információs rendszer ellenőrzés, mint egyre inkább önállósuló ága az auditnak. Európa számos országában az információs rendszerek vizsgálatára szakosodott auditorok saját szakmai szervezetet hoztak létre (CISA) szakmájuk, tevékenységük szabályozására. A CISA-nak több éve hazánkban is működik részlege, 150 fős tagsága közül évről évre egyre többen, ez ideig ötvenen szereztek meg az igen szigorú követelményeket támaztó nemzetközi szakmai képesítést is.

Az információtechnológiai forradalom legújabb eredményeként a közepes nagyságú szervezeteknél is gyorsan terjed a számítógépes rendszerek alkalmazása. A könyvvizsgálók és belső ellenőrök ilyen esetekben gyakorlatilag a számítógéppel interaktívan kommunikálva végzik munkájukat.

A külső (független) ellenőrzés (könyvvizsgálat) során a vizsgálóknak speciális megfontolásokat kell alkalmazniuk, mivel a könyvvizsgálat átfogó célja és hatóköre, felelőssége a számítógépes információs rendszerek alkalmazásától nem változik meg. Ugyanakkor a számítógép alkalmazása esetenként más és más kontextusban, de megváltoztatja a pénzügyi-számviteli információk feldolgozását, tárolását, továbbítását, valamint hatással lehet a gazdálkodó szervezetnél alkalmazott számviteli és belső ellenőrzési rendszerre is.

A 401. témaszámú nemzetközi (és hazánkban is alkalmazott) „*Könyvvizsgálat számítógépes információs rendszerek esetén*” című ajánlás az alábbi kontroll területek vizsgálatát írja elő a könyvvizsgáló számára:

- rendszerfejlesztés kontrollja (bevezetés helyessége);
- rendszerváltozások kontrollja (rendszerek karbantartása);

- rendszer, adat hozzáférhetőségi kontrollok (jogosulatlan felhasználás elleni védelem);
- számítógépes működés kontrollja (feldolgozás helyesen történik-e);
- feladatok megosztása (megfelelő-e a munkamegosztás).

A könyvvizsgálat szakmai, tartalmi véleményezésnek elsősorban a számviteli kontrollok meglétére és tartalmára kell koncentrálnia, a kontrolloknak ésszerű biztosítékot kell nyújtaniuk a követendő célok teljesüléséhez. Így:

- a tranzakciókat a vezetés által jóváhagyott módon dolgozták fel;
- a tranzakciókat az általános számviteli elvek szerint dolgozták fel, biztosítva az eszközök számba vételét;
- az eszközökhöz történő hozzáférés az ügyfél vezetése által rögzített elvek alapján történik;
- ésszerű időközönként összehasonlítják az eszközök nyilvántartását a tényleges mennyiséggel, az eltérést megfelelően kezelik.

A könyvvizsgálók általában nem rendelkeznek speciális számítástechnikai felkészültséggel, Magyarországon pedig még rosszabb a helyzet, ezért egyre gyakoribb, hogy számítógépes rendszerekkel foglalkozó auditorokat vesznek igénybe az ilyen rendszerek ellenőrzésére. A nagy integrált pénzügyi-számviteli rendszerek elterjedése és működtetése (SAP, Oracle Financials) a nagyobb alkalmazó szervezeteknél egyenesen megköveteli ilyen szakképzettségű szakemberek külső vagy belső alkalmazását.

Az elmondottakból logikusan következik, hogy egyre bonyolultabbá váló világunkban a szervezetek külső és belső ellenőrzése csak integrált módon, világos szereposztásban valósulhat meg eredményesen. A vezetés (menedzsment) domináló felelőssége mellett hatékony belső kontroll rendszer és ennek eredményességét folyamatosan vizsgáló belső audit szervezetre van szükség ahhoz, hogy a pénzügyi-gazdasági folyamatok kézben tarthatók legyenek.

4.4. A controlling

A „controlling” fogalma semmilyen revíziós vagy ellenőrző tevékenységet nem takar. A controlling célja a tevékenységek folyamatos nyomon követése és ellenőrzése oly módon, hogy a meghatározott és számszerűsített célkitűzések megvalósuljanak. A célok megfogalmazása, illetve megvalósításuk nyomon követése és ellenőrzése közvetlen ügyvezetői, illetve vezetői feladat. A túlzott terhelés csökkentése érdekében a vezetők esetenként átruházzák a célkitűzések megvalósításának nyomon követésével és ellenőrzésével kapcsolatos feladatokat egy külön erre a célra létrehozott funkcióra; ez a controller. A controller a vezető tevékenységét közvetlenül segítő kapcsolat (alkalmazotti funkció); ezek az alkalmazottak nem rendelkeznek semmilyen hatáskörrel, semmilyen vezetői feladat ellátására.

A controller ezzel szemben részt vesz a szervezet napi tevékenységében, jelentést tesz közvetlen felettesének a különböző célkitűzések megvalósításának helyzetéről és javaslatokat tesz a különböző műveletek és tevékenységek ellenőrzésére.

4. A KÖNYVVIZSGÁLAT MAGYARORSZÁGON

Ami a hazai helyzetet illeti, Magyarországon a politikai, a gazdasági és a társadalmi változások nyomán a '80-as évek végén, a '90-es évek kezdetén létrejöttek azok a peremfeltételek, amelyek megnyitották az utat a korszerű külső ellenőrzés európai normáinak gyors bevezetéséhez. Az Állami Számvevőszék létrejötte, az Országgyűlés Számvevőszéki Bizottságának működése, a Kormányzati Ellenőrzési Iroda, illetve ezeknek a szervezeteknek a nemzetközi vérkeringésbe (INTOSAI, EUROSAI) való gyors bekapcsolódása hatékonyan segítette az elsősorban módszertani felzárkózást, a nemzetközi standardok alkalmazását. A kibontakozott folyamatban fontos szerepet játszottak (és játszanak ma is) a hazánkban működő nemzetközi könyvvizsgáló szervezetek, amelyek szervezettségükkel, magas módszertani felkészültségükkel segítettek a nemzetközi ellenőrzési (könyvvizsgálati) standardoknak megfelelő módszerek elsajátításában és meghonosításában.

Az egyre népesebb magyar könyvvizsgáló társadalom munkájával szintén elősegítette a külső ellenőrzés színvonalának emelését. A '90-es évek elejétől (1993-tól) alakult ki szorosabb kapcsolat az állami ellenőrzés és a könyvvizsgálat között. Ennek állomásai, az elkülönített állami pénzalapok beszámolóinak hitelesítése (1994), majd a helyi önkormányzatok auditálásában való növekvő részvétel. A 90-es évek végéhez közeledve az államháztartás minden alrendszerében megjelentek a könyvvizsgálók. *„Az államháztartás alrendszereinek könyvvizsgálata gazdagítja az ellenőrzési tevékenységet és hozzájárul az ellenőrzési rendszer újjászervezéséhez”* – írja NYIKOS LÁSZLÓ¹ nemrégén publikált cikkében.

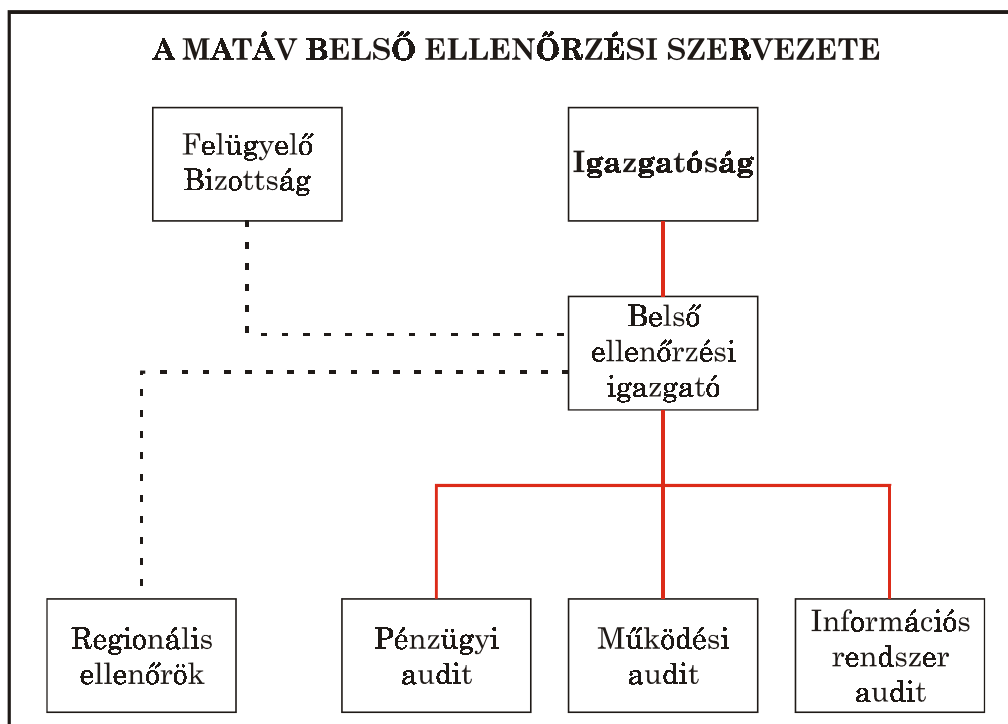
Úgy tűnik, hogy a jövőben az állami ellenőrzés dominanciája mellett a könyvvizsgálat tovább folytatja előretörését és hamarosan az államháztartás minden alrendszerében megjelenhet.

A fejlődés fontos állomásait jelentették a hazai szakmai szervezetek (Magyar Könyvvizsgáló Kamara, Magyar Pénzügyi-Gazdasági Ellenőrök Egyesülete) megalakulása, amelyek tagságuk bevonásával haladéktalanul

¹ Nyikos László: Gazdaság, Vállalkozás, Vezetés. 1998.

hozzákezdtek szakmai feladataik kidolgozásához és megvalósításához. Hasznos tevékenységet fejtenek ki a standardok honosításában, szakmai állásfoglalások, útmutatók kiadásában, eljárások szabályozásában, minőségbiztosításban, etikai problémák feltárásában és megoldásában, a képzés és továbbképzés megszervezésében, eleget tesznek nemzetközi szervezetekben vállalt tagsági kötelezettségeiknek stb.

A gazdálkodó szervezetek belső ellenőrzése területén mind az ellenőrzési rendszerek kiépítettsége és működtetése, mind az ellenőrzés megvalósulása tekintetében szélsőségektől igen vegyes (sem mentes) kép tárul elénk. Az egyik oldalon elsősorban a multinacionális cégek kialakult és magyarországi vállalkozásaikra is adaptált, egyre fejlődő, korszerű, belső ellenőrzési rendszerei állnak (ezt mutatjuk be az 5. ábrán), míg a másik oldalon az is előfordul, hogy belső ellenőrzés egyáltalán nem működik.

5. ábra
Korszerű belső ellenőrzési rendszer

Sajnálatos tapasztalat, hogy elsősorban a kis- és közepes vállalkozásoknál takarékosági és más okokra hivatkozva a tulajdonos és/vagy a menedzsmen nem érzi szükségességét ilyen rendszerek és szakemberek alkalmazásának, ami azután megmutatkozik ezeknek a szervezeteknek az instabilitásában, elsősorban a növekedés nyomán létrejött konfliktusokban, nem egyszer látványos bukásokban.

A helyzetet súlyosbítja az a körülmény, hogy ezeknél az 50 M HUF alatti árbevételű vállalkozásoknál külső kontroll (könyvvizsgálat) sem kötelező, így még inkább szükség lenne a vezetői (tulajdonosi) felelősség biztosításához belső kontrollra, ellenőrzésre. Csak reménykedhetünk abban, hogy az átmeneti korszak előrehaladtával, az EU-csatlakozás közeledtével, a gazdasági fejlődés követelménye ki fogja kényszeríteni a menedzsment szemléletváltását, a megfelelő hatékony belső ellenőrzési rendszer életre hívását.

A könyvvizsgálat, ellenőrzés minden meglévő problémája ellenére gyors ütemben fejlődik, ebből adódóan megköveteli mai és leendő művelőitől a gyors alkalmazkodást az egyre változó új körülményekhez, ami parancsoló szükségessé teszi az utánpótlás képzésének, valamint a szakmában bent lévők folyamatos továbbképzésének megoldását.

Hangsúlyozni szeretném, hogy nem valamiféle újrakezdésről, valami alacsony színvonalról történő indulásról van szó. Külföldi szakemberek, akik elég időt töltöttek ahhoz Magyarországon, hogy megismerhessék szakmai-oktatási rendszerünket, igen elismerően nyilatkoznak mind az ellenőrök, mind a könyvvizsgálók felkészültségéről, szakmai teljesítményéről. A külföldiek nagy része ma már partnerként fordul a hazai ellenőrzési/könyvvizsgálói szakemberekhez, hallgat elgondolásaira, tanácsaira.

FORRÁSOK

- Internal Audit and its Value; The Institute of Chartered Accountants, 1996
Framework of Audit Committees; The Institute of Chartered Accountants, 1997
Auditing info the twenty-first century; The Institute of Chartered Accountants of Sootland, 1993
The financial aspects of Corporate Governance; The Code of Best Practice, 1992
Könyvvizsgáló szerepe, helyzete és felelőssége az Európai Unióban (Zöld könyv); Brussels DG XV., 1997
Konferenciaanyagok a könyvvizsgáló szerepéről, feladatairól az Európai Unióban; Brussels, 1996. december 5-6.
Nemzetközi Könyvvizsgálati Standardok keretelvei, Módszertani segédlet, 1998
NYIKOS LÁSZLÓ: Az EU-csatlakozás pénzügyi-ellenőrzési összefüggései. Gazdaság, Vállalkozás, Vezetés. 1998.
15. Számviteli Világkongresszus előadásai; Párizs, 1997. október 26-29.
BORDA JÓZSEF: Információ rendszerek ellenőrzése; INTOSAI Konferencián tartott előadás, Budapest, 1997.

KARAI ÉVA*

A német és a magyar mérleg eszköz- oldalának összehasonlítása¹

1. BEVEZETÉS

Magyarországon a törvénykezési munka jelentős részét adja az európai uniós csatlakozás érdekében megvalósítandó jogszabály-harmonizáció, -alkotás, illetve -módosítás. Ilyen harmonizációs törekvések voltak megfigyelhetők a magyar számviteli törvény eddigi módosításaiban is és a közeljövőben várható változtatások iránya is ezt tükrözi. A jelen elemzés egy uniós tagországot (Németországot) kiválasztva törekszik azon hatályos számviteli szabályok összehasonlítására, melyek a két ország mérlegének eszköztoldalához kapcsolódnak. Az összehasonlítás ilyen fokú beszűkítését elsősorban terjedelmi korlátok indokolják.

Németországban a számvittel kapcsolatos szabályozásokat a kereskedelmi törvénykönyv (Handelsgesetzbuch, HGB) harmadik könyve szabályozza. Ennek első fejezete tartalmazza az általános előírásokat, a második fejezet a jogi személyiségű társaságok számára tartalmaz kiegészítő előírásokat, illetve módosító rendelkezéseket, a harmadik fejezet a szövetkezetek számára tartalmaz kiegészítő rendelkezéseket, a negyedik fejezet pedig bizonyos egyéb üzletágakban tevékeny vállalatok számára tartalmaz kiegészítő rendelkezéseket.

* Tanársegéd, KVIK Matematika-Statiztika Számvitel Tanszék; PhD-hallgató, BME.

¹ A cikk az azonos című, 1999. októberében készült TDK-dolgozat átdolgozott változata.

A német jogi személyű társaságok, nem pénzintézetek éves beszámolójában szereplő mérleg szerkezetével, eszközoldalának vizsgálata során megmutatjuk azokat a lényeges eltéréseket, amelyek a német kereskedelmi és a magyar számviteli törvény összehasonlítása során előtűnnek. Kitérünk azokra a kereskedelmi törvénybeli előírásokra, amelyek a mérlegtételek részletes ismertetéséhez alapul szolgáltak, továbbá a német mérleg szerkezetére is.

Németországban egyre szembetűnőbb az a törekvés, hogy egységes számviteli, illetve adómérleget készíthessenek a vállalkozók, emiatt a számviteli mérleg tartalmaz olyan tételeket is, amelyek alapvetően adójogszabályok beépítéséből vezethetők le. Magyarországon az adójogszabályok gyakori változása miatt a törekvés ellenkező irányú volt, azaz a számviteli mérleget a lehető legjobban függetleníteni törekednek az adójogszabályoktól. Ez az oka annak, hogy a továbbiakban gyakoriak a hivatkozások német adózási előírásokra, de a magyarra nem. A német adómérleg összeállításánál, amennyiben az adójogszabályok ettől eltérően nem rendelkeznek, a kereskedelmi törvény előírásait kell figyelembe venni, ugyanakkor a kereskedelmi törvény eltérő adójogszabályok esetén is lehetőséget biztosít egységes számviteli és adózási mérleg összeállítására.

A továbbiakban a „számviteli törvény” kifejezés alatt a magyar számvitelről szóló 1991. évi XVIII. törvény rendelkezései és azoknak az 1999. évig bekövetkezett módosításai értendők, a német számvittel kapcsolatos törvényi előírások – megtalálási helyükből adódóan – kereskedelmi törvényként vagy HGB-ben található előírásokként szerepelnek. A német számvittel kapcsolatos előírások ismertetése során gyakori a hivatkozás a német részvénytörvényre (Aktiengesetz, AktG) és a német jövedelemadó-törvényre (Einkommensteuergesetz, EStG).

1.1. A jogi személyiségű társaságok csoportosítása a kereskedelmi törvény szerint

Németországban a mérleget német nyelven, euróban kell összeállítani, az ezt alátámasztó könyvvezetésnél egyetlen előírás, hogy a könyvvezetés nyelve élő nyelv legyen. Az euróban való megjelenítést az 1998. júniusi törvénymódosítás vezette be úgy, hogy a kereskedelmi törvény minden többi előírását változatlanul német márkában hagyta. Magyarországon a beszámoló készítés és a könyvvezetés nyelve is a magyar, pénzneme a forint.

A német kereskedelmi törvény a jogi személyű társaságokat kis, közepes és nagy társaságokba sorolja és ezeket az éves beszámoló összeállításánál eltérően kezeli. A vállalati méret meghatározásánál döntő kritérium a tárgyévi mérlegfőösszeg és az éves nettó árbevétel, valamint a tárgyévben foglalkoztatottak átlagos létszáma. Egy vállalat akkor tartozik a há-

rom osztály egyikébe, ha két egymást követő évben a fenti kritériumokból összeállított határértékek közül kettőt meghalad, illetve kettő határértéken alul marad. Az 1. táblázat a jogi személyű társaságok csoportosítását mutatja a fenti kritériumok függvényében.

1. táblázat
Jogi személyű társaságokra vonatkozó kritériumok

Jogi személyű társaság mérete	Mérleg-főösszeg (M DEM)	Éves nettó árbevétel (M DEM)	Foglalkoztatottak átlagos létszáma (fő)
kicsi	≤ 5,31	≤ 10,62	≤ 50
közepes	≤ 21,24	≤ 42,48	≤ 250
nagy	> 21,24	> 42,48	> 250

A HGB 267. § szerint egy jogi személyű társaság mindig nagynak tekintendő, ha részvényei vagy egyéb általa kibocsátott értékpapírjai az Európai Unió bármely tagországában tőzsdei forgalomban bejegyzésre kerültek vagy bejegyzésüket kérvényezték.

1.2. Aktiválási és passzíválási kritériumok

A kereskedelmi törvény szerint aktiválni kell azokat az eszközöket, melyek értékkel bírnak, önmagukban értékelhetők és elidegeníthetők. A törvény alapján passzíválni kell azokat a forrásokat, amelyek a vállalat saját, illetve idegen tőkéjét képezik és amelyek önmagukban is értékelhetők.

1.3. A német mérleg minimális és részletes tagolása

Magánszemélyek és nem jogi személyű társaságok számára a mérleg tagolásánál az irányvonalat a külön törvényben megfogalmazott számviteli alapelvek adják.

A közepes és nagy vállalatok számára a HGB 266.§ (2-3) szerinti részletes tagolás jelenti a mérleg minimális tagoltságát. A kis jogi személyű társaságok számára a 266.§ (1) szerint a tagoltság mélységének a betűkkel és római számokkal jelzett főcsoportokra, csoportokra kell kiterjednie. A kereskedelmi törvény kis jogi személyiségű társaságok számára is előír bizonyos helyeken további részletezéseket (éven túli követelések, éven belüli lejáratú kötelezettségek stb.).

A HGB 266.§ (3) bekezdésében közepes és nagy jogi személyű társaságok számára előírt minimális tagoltságú mérleget az 1. melléklet mutatja.

A 2. melléklet a közepes és nagy jogi személyű társaságokra vonatkozó részletes mérlegsémát mutatja be. Ezt a mérlegsémát a kereskedelmi törvény ebben a formában nem tartalmazza, de a törvény kiegészítő előírásait összegyűjtve a részletes mérlegséma bárki által összeállítható.

Kiemelten kell bemutatni a követelések közül az éven túli követeléseket, a kötelezettségek közül az éven belüli lejáratú kötelezettségeket. A törvény a mérlegen belül a kölcsönöket, a követeléseket és a kötelezettségeket a fennálló jogi viszonyok szerint is csoportosítja azzal, hogy külön mérlegtételekbe emeli ki a részesedési viszonyban állóknak nyújtott kölcsönöket, a velük szembeni követeléseket, illetve kötelezettségeket.

A minimális tagoláson túli további részletezést a HGB 265.§ (5) engedélyezi, ha ez nem vezet a világosság, az áttekinthetőség rovására.

Ha egy eszköz vagy forrás egyszerre több mérlegtétel alá esik, akkor a másik tételhez való tartozást is vagy a mérlegben vagy a kiegészítő mellékletben meg kell jelölni, amennyiben ezt a világosság elve megköveteli (HGB 265.§).

Miután a mérlegséma elsősorban ipari vállalatokra készült, ezért bizonyos ágazatok számára különleges szabályozásokat kellett bevezetni. Ezért a szövetségi igazságügyi miniszter olyan jogi személyű társaságok számára, amelyeknél az ágazati hovatartozásból adódóan eltérő tagolás szükséges, HGB 330.§ értelmében más formanyomtatványt vagy mérlegsémát írhat elő, amelynek az ágazaton belüli nagy jogi személyű társaságoknál egyformának kell lennie. Ennek érintettjei például a pénz- és hitelintézetek, a biztosítótársaságok, amelyek mérlegtagolását mindenkor speciális rendelkezések szabályozzák. Ha a vállalat egyszerre több ágazatban tevékenykedik és ezek az ágazatok eltérő mérlegtagolást követelnek, az egyik ágazat számára előírt mérlegsémát kell alapul venni, és azt a még hiányzó, de a másik ágazatnál előírt adatokkal ki kell egészíteni [HGB 265.§ (4)].

A folytonosság elvét figyelembe véve – 265.§ (1) – a mérleg szerkezetének minden mérlegtételnél tartalmaznia kell az előző év (bázis év) adatait is. Az arab számokkal ellátott tételek megnevezését meg kell változtatni, amennyiben azt a vállalati specialitásokból adódóan a világosság elve megköveteli [265.§ (6)]. A mérleget, amennyiben szükséges, további oszlopokkal, lábjegyzetekkel kell ellátni.

A mérlegben (1. és 2. melléklet) a **vastag** betűs sorok jelölik a mérlegfőcsoportokat, a *dólt* betűsek a mérlegcsoportokat. A 2. mellékletben a sorok végén álló (1) jelölések azokat a tételeket jelzik, amelyeket az előírt minimális tagolás nem tartalmaz. Azok a sorok, melyek végén (2) jel áll, azokat az összegeket tartalmazzák, melyeket az adott mérlegtételnél a bázisévi adatok után, illetve a tárgyévi adatok előtt külön oszlopban is fel kell tüntetni.

Az összehasonlítás a minimális tagolást veszi alapul, az (1) jelzéssel jelölt tételekről azoknál a mérleg-főcsoportoknál esik szó, ahová a magyar számviteli törvény besorolja őket vagy amelyekkel valamennyire „rokonságban” állnak. A továbbiak kizárólag a mérleg eszközoldalával foglalkoznak részletesen.

A 2. mellékletben csillaggal (*) ellátott sorok azokat a mérlegtételeket jelölik, amelyek kimutatására (a minimális tagolásban előírt mérlegtételeken túl) csak a mérlegben kerülhet sor, a két csillaggal (**) jelölt esetekben a vállalat választhat, hogy az adott tételt a mérlegben vagy a kiegészítő mellékletben mutatja be. Bizonyos mérlegtételeken belüli kiemelések után a (3) jelölés található. Ebben az esetben olyan részletezésekről van szó, amelyek nem vonatkoznak a kis jogi személyű társaságokra.

2. BEFEKTETETT ESZKÖZÖK

2.1. A befektetett eszközök fogalma, csoportosítása

A Handelsgesetzbuch 247.§ 2. bekezdése, valamint a magyar számviteli törvény (továbbiakban Szt.) 22.§ 1. bekezdése szerint befektetett eszközként olyan eszközt szabad kimutatni, amelynek az a rendeltetése, hogy a vállalkozási tevékenységet tartósan (egy éven túl) szolgálják.

Annak eldöntése, hogy az eszközt a befektetett eszközök közé sorolhatjuk-e vagy sem, mindkét államban elsősorban az eszköz felhasználási idejétől és céljától függ. Amennyiben az eszköz a termelési folyamatban továbbfeldolgozásra vagy forgalmazásra kerül, nem sorolható a befektetett eszközök közé. A befektetett eszközök használatba vételéről a vállalatvezetés dönt.

A német HGB 266.§ (2) és a magyar Szt. 22.§ (2) a befektetett eszközöket a mérlegben három csoportba sorolja:

- immateriális javak;
- tárgyi eszközök;
- befektetett pénzügyi eszközök.

2.1.1. Az immateriális javak fogalmi, tartalmi eltérései, hasonlóságai

A német kereskedelmi és a magyar számviteli törvény értelmében az immateriális javak között azokat a nem anyagi eszközöket kell kimutatni, amelyek a vállalkozási tevékenységet közvetlenül és tartósan szolgálják.

A német törvénykezés alapján az immateriális javakhoz tartoznak a koncessziók, iparjogvédelemben (pl. szabadalmak, védjegyek, szerzői, kiadói jogok), illetve egyéb védelemben részesülő immateriális javak (hasz-

nálati, szállítási, elővételi jogok, iparjogvédelemben nem részesülő vállalati titkok, találmányok), illetve az ezekre vonatkozó licencek, valamint az üzleti vagy cégérték és az immateriális javakra adott előlegek.

A Szt. 22.§ (3) alapján az immateriális javak közé tartoznak a vagyoni értékű jogok (bérleti, szolgalmi, koncessziós jog), az üzleti vagy cégérték, a szellemi termékek (találmány, iparjogvédelemben részesülő szabadalom és ipari minta, szerzői védelem, vállalati titkok, találmányok), a kísérleti fejlesztés aktivált értéke, alapítás-átszervezés aktivált értéke és az immateriális javak érték helyesbítése.

A részben eltérő tartalom egyik okát a HGB 248.§ 2. bekezdésében hozott törvény adja, miszerint nem aktiválhatók azok az immateriális javak, melyeket a vállalat saját maga állított elő. A magyar gyakorlat ezzel szemben a vagyoni értékű jogok és az üzleti vagy cégérték kivételével megengedi a saját előállítású immateriális javak aktiválását.

A térítéses beszerzés mellett a német mérlegben való megjelenítés feltétele, hogy olyan eszközről legyen szó, amely megfelel az aktiválási kritériumoknak. A teljesség elvéből következik, hogy a térítéssel beszerzett immateriális javakat a mérlegben mindenképpen ki kell mutatni. A térítéses beszerzés feltételezi egy harmadik személy létezését, az aktiválás megvalósulhat vásárlás, csere, vagy apport útján. Az immateriális javak esetében a bekerülési érték a beszerzési ár.

Amennyiben immateriális javak tárgyasult formát öltött eszközökkel egységet képeznek (ami rendkívül gyakori a szoftverek körében), ebben az esetben a német kereskedelmi törvény szerint a szétválasztás, azaz a több mérlegtételbe való besorolás nem lehetséges.

Az üzleti vagy cégérték esetében mind a magyar, mind a német szabályozás különbséget tesz a saját előállítású (belső) és a vásárolt (külső) üzleti vagy cégérték között. Saját előállítású, azaz belső üzleti vagy cégértékről beszélünk, amennyiben ez a vállalat üzleti tevékenysége során szervezeti vagy egyéb (know-how, vevőkör, menedzsment, telephely stb.) előnyökből keletkezett.

A saját előállítású üzleti vagy cégérték aktiválását, a mérlegben való szerepeltetését sem a magyar, sem a német számviteli és adózási szabályozások nem engedélyezik.

Ha egy vállalkozás átvételekor a vételár meghaladja az aktiválható vagyontárgyak mínusz a kötelezettségek értékét, az így keletkezett külső (szerzett) üzleti vagy cégértéket a HGB 255.§ (4) alapján (a Szt. 35.§ (8) szerint is) aktiválni kell.

Az üzleti vagy cégérték természetéből adódóan önállóan, azaz a vállaltól elszakítva nem idegeníthető el. Emiatt a kereskedelmi törvény lehetőségét nyújt arra is, hogy az üzleti vagy cégértéket a vállalat ne az immateriális javak között aktiválja, hanem a befektetett eszközök elé

külön mérlegtételként kiemelve őket és ezzel bemutassa, hogy ez a mérlegtétel az aktiválási kritériumoknak nem felel meg teljes egészében.

Az üzleti tevékenység megkezdésével vagy átszervezésével kapcsolatos költségeket szintén az érvényben levő aktiválhatósági előírások miatt a német mérlegben nem szabadna megjeleníteni.

A kereskedelmi törvény az alapítás-átszervezés költségeinek az aktiválását szemben az üzleti vagy cégértékkel a befektetett eszközökön belül semmi esetre sem engedélyezi. Amíg az üzleti vagy cégérték esetében a vállalkozónak arról kell döntenie, hogy az üzleti vagy cégértéket az immateriális javakon belül vagy az előírt minimális mérlegtagoláson kívül aktiválja, addig az alapítás átszervezés költségeinek aktiválásáról a vállalkozó maga dönt és amennyiben aktiválja, akkor az alapítás-átszervezés aktivált értékét a mérlegben az előírt mérlegsémán kívül szabad csak megjelenítenie (2. melléklet, részletes mérlegséma).

Az alapítási költségek mellett bizonyos fejlesztési illetve átalakítási költségek is aktiválhatók. Ide tartoznak az igazgatás illetve az értékesítési szervezet fejlesztési költségei, valamint a munkaerő-beszerezés, a piackutatások, vagy a bevezető reklám költségei.

Az alapítás-átszervezés költségeinek az aktiválásáról Magyarországon is a vállalkozó dönt, a német gyakorlattal szemben azonban lehetőség van a saját kivitelezés során keletkezett költségek aktiválására is.

További eltérést jelent a két állambeli szabályozás között, hogy, míg Németországban az immateriális javakra adott előlegek befektetett eszközökön belüli aktiválása elfogadott, addig a magyar számviteli szabályozás az immateriális javakra adott előlegek aktiválását csak a forgóeszközök között engedélyezi.

2.1.2. Tárgyi eszközök fogalmi, tartalmi eltérései, hasonlóságai

A német kereskedelmi törvény szerint is a tárgyi eszközök között azokat az anyagi eszközöket kell kimutatni, amelyek a vállalkozási tevékenységet tartósan, közvetett vagy közvetlen módon szolgálják, függetlenül attól, hogy üzembe helyezésre kerültek-e vagy sem.

Mind a magyar, mind a német számviteli gyakorlat szerint azokat az eszközöket, amelyek a vállalkozási tevékenységet nem tartósan, azaz nem egy éven túl szolgálják, nem szabad a mérlegben a befektetett eszközök között szerepeltetni, év közben a készletek könyvviteli elszámolásától függően készletként vagy költségként jelenik meg.

A német kereskedelmi törvény 266.§ (2) a tárgyi eszközök közé sorolja a telkeket, valamint a telekbirtokláshoz hasonló jogosítványokat, az építményeket, beleértve az idegen telken épülteket is, ide sorolja továbbá a műszaki és egyéb berendezéseket, a tárgyi eszközökre adott előlegeket, valamint a beruházásokat.

A telkeket beépítettségük mértékétől függetlenül egy gyűjtőtételben mutatja ki. A mérlegérték, éppen úgy, mint a magyar szabályozásban az ingatlanok mérlegértéke, két tényezőből tevődik össze: áll egyszer egy terv szerint nem amortizálódó telekértékből valamint a telken álló építmény értékéből, amelynek bekerülési értékét az éves értékcsökkenéssel csökkenteni kell.

A műszaki és az egyéb berendezések tekintetében a magyar és a német szabályozás alapfelfogásában lényeges eltérést nem mutat, hiszen mindkét felfogás szerint a befektetett eszközökön belül a besorolásnál a felhasználás célja a döntő, azaz, hogy az adott berendezés közvetlenül, vagy közvetve szolgálja-e a vállalászási tevékenységet.

Ha egy évben a vállalkozás beruházásokat kezdeményezett, amelyek a fordulónapon még nem fejeződtek be, a költségeket mind saját, mind idegen teljesítmény esetén a II.4. alatt, a „Beruházások és beruházásra adott előlegek” között aktiválja.

Érdekesség, hogy a német mérleg a beruházásokat illetve a beruházásokra adott előlegeket a magyar szokással ellentétben egy mérlegtételben mutatja ki. A magyar különválasztott kimutatás, mindamelllett, hogy valóban rokon tételekről van szó, véleményem szerint a világosság elvének jobban megfelel, mert az összevont kimutatásból nem lehet tisztán látni, hogy a pénzügyi teljesítés mellett ténylegesen történt-e fizikai teljesítés vagy sem.

2.1.3. Befektetett pénzügyi eszközök tartalmi, fogalmi eltérései és hasonlóságai

A befektetett pénzügyi eszközök tartalmukat tekintve mindkét szabályozási rendszerben azokat a más vállalkozásban lekötött, hitelviszonyt, vagy tulajdonviszonyt megtestesítő eszközöket jelentik, amelyek elsődleges célja a tartós jövedelemszerzés és/vagy a befolyásolás.

Míg a hatályos magyar számviteli törvény szerint a befektetett pénzügyi eszközöket a mérlegben elsősorban fajtájuk szerint kell csoportosítani, azaz aszerint, hogy azok hitelviszonyt vagy tulajdonviszonyt testesítenek-e meg, addig a németországi számviteli gyakorlatban a befektetett eszközök mérlegben belüli tagolásának elsősorban a befolyásolás mélységét kell megmutatnia, mert anya-leány viszonyban álló vállalatok esetében a részesedéseknél nyilvánvalóan nagyobb befolyásolásról van szó, mint a befektetett eszközök más értékpapírjai esetében. Magyarországon is tervezik a befektetett pénzügyi eszközök tagolásának olyan formai átalakítását, hogy az a befolyásolás illetve a pénzügyi összefonódás mélységét megmutassa.¹

¹ Nagy [1999]

2. táblázat

A befektetett pénzügyi eszközök tagolása a Szt. és a HGB szerint:

	Számviteli törvény (Szt.)	Kereskedelmi törvény (HGB)
Tartós befektetések	A. III.1. Részesedések III.2. Értékpapírok III.4. Hosszú lejáratú bankbetétek	A. III.1. Társvállalatokkal szembeni részesedések III.3. Részesedések III.5. Befektetett eszk. köz. egyéb értékpapírok
Kölcsönök	III.3. Adott kölcsönök	III.2. Társvállalatoknak adott kölcsönök III.4. Részes. viszonyban állóknak adott kölcsön III.6. Egyéb kölcsönök
Érték-helyesbítés	III.5. Befektetett pénzügyi eszk. érték helyesbítése	

A részesedések a HGB 271.§ (1) szerint olyan más vállalkozásban levő tulajdonrészek, amelyek arra hivatottak, hogy a saját vállalkozás üzleti tevékenységét tartós kapcsolat létrehozásával szolgálják.

A megvásárolt tulajdonrészek befektetett pénzügyi eszközök közötti aktiválásának a feltétele a tartósság, a befektetési szándék és a tulajdonviszony.

A kereskedelmi törvény szerint a tulajdonlás formája a besorolás szempontjából nem lényeges (HGB 271.§ (1)), éppen úgy lehetnek részvények, mint a korlátolt felelősségű társaságoknál üzletrészek illetve a betéti társaságoknál vagyoni betétek, vagy egyéb tulajdoni hányadok.

A „Részesedések” közötti megjelenítés elsődleges kritériuma a részese-dési szándék megléte. Ez azt jelenti, hogy a vállalat tulajdonrészével többet kíván elérni, mint egy egyszerű tartós befektetést. Ez nem jelent feltétlenül befolyásolási szándékot is. A részesedési szándék okai lehetnek például vállalatok közötti személyes összefonódások, vagy közös kutatási tevékenységek, esetleg kölcsönös adásvételi szerződések is.

A HGB 271.§ (1) részesedésnek feltételezi a 20%-nál magasabb tőketársasági tulajdonrészt. A vállalat ezt megfelelő indoklással cáfolhatja, ebben az esetben a tulajdonrészt részvénytársaság esetében a „Befektetett eszközök közötti értékpapírok” sorban, korlátolt felelősségű társaság esetében – mivel az üzletrészek nem tartoznak az értékpapírok közé – a befektetett pénzügyi eszközökön belül nyitott újabb mérlegtételben, az „Egyéb üzletrészek” között mutatja ki.

A részesedések részét képezik a külön kimutatásra kerülő „Társvállalatokkal szembeni részesedések”. A HGB 271.§ (2) alapján társvállalatokról beszélünk akkor, ha a szóban forgó két vállalat között anya-leány kapcsolat áll fenn. A magyar és a német anya-leányvállalati viszony tartalmát a 3. melléklet mutatja.

Amennyiben forgatási céllal vásárolt részesedésről van szó, akkor azt a forgóeszközöknél, kft-ben való üzletrész, illetve szövetkezeti tulajdonrész esetén az egyéb eszközök (B.II.4.), minden egyéb tulajdonlás esetén az egyéb értékpapírok (B.III.3.) között kell megjeleníteni.

A befektetett eszközök közötti egyéb értékpapíroknál azokat az értékpapírokat kell kimutatni, amelyeket ugyan tartós befektetés céljából szerzett be a vállalat, de amelyek a részesedéseknél nem mutathatók ki. (HGB 271.§ 1. bek.)

Ide tartoznak a részesedések között nem megjeleníthető részvények, valamint a fixkamatozású értékpapírok (kötvények, záloglevelek, szövetési, tartományi, illetve a vasúti és a postai kötvények).

A kamat-, illetve osztalékköveteléseket – szemben a magyar gyakorlattal, ahol ezeket az aktív időbeli elhatárolások között mutatják ki – a forgóeszközökön belül az „Egyéb eszközök” (B.II.4) között kell kimutatni. A különböző elszámolás az időbeli elhatárolások eltérő tartalmában kereendő.

A kölcsönök olyan hosszú lejáratú pénzügyi követelések, amelyek arra szolgálnak, hogy az üzleti tevékenységet tartósan szolgálják (például a jelzálogkölcsönök illetve egyéb hosszú lejáratú kölcsönök). Annak eldöntésére, hogy mely kölcsönök minősülnek rövid illetve hosszú lejáratúnak, a német kereskedelmi törvény átveszi a részvénytörvény (AktG) által előírt korlátokat, azaz a befektetett és a forgóeszközök közé való besorolás eldöntésére a 4 év minimális futamidő (Magyarországon az egy éven túli lejáratú kölcsönök minősülnek hosszú lejáratú kölcsönöknek) a meghatározó. A kölcsönök között Németországban is csak a pénzügyi kölcsönöket szabad kimutatni, az árukkal, illetve szolgáltatásokkal kapcsolatos követelések, függetlenül futamidejüktől, nem sorolhatók a kölcsönök közé.

A német gyakorlatban tehát az „Adott kölcsönöket” három mérlegfőcímre bontják:

- társvállalatoknak adott kölcsönök;
- részesedési viszonyban állóknak adott kölcsönök;
- egyéb kölcsönök.

A csoportosítás e módja abból indul ki, hogy a részesedési viszonyban álló vállalatoknál más megfontolások lépnek érvénybe a nyújtott kondíciókat illetően, mint a többi vállalatnál. Különösen a társvállalatoknál a felülről kiinduló konzernérdekek jelentős befolyást gyakorolhatnak az egyes társvállalatok döntéseire.

A kölcsönök a követelések egy speciális fajtájának tekinthetők, ezért a HGB 268.§ (4) alapján az egy évnél hosszabb hátralevő futamidejű kölcsönök összegét, éppen úgy, mint a követeléseknél bemutatási kötelezettség terheli.

2.2. A befektetett eszközök értékelése

A befektetett eszközök (és a forgóeszközök) közötti vagyontárgyaknál kiindulópontként a beszerzési ár, illetve az előállítási költség szolgál.

A német előírások szerint a bruttó érték részét képezik mindazok a költségek és ráfordítások, amelyeket a vállalat a befektetett eszköz megszerzésére, előállítására, feljavítására, valamint üzembehelyezésére fordít, és amelyek az eszközhöz egyedileg hozzákapcsolhatóak. Az árengedmények csökkentik, a feláruk növelik a bruttó értéket. Saját vagy vegyes előállítású tárgyi eszközök esetében a bekerülési érték (bruttó érték) nem tartalmazhatja az értékesítési költségeket. Az előállítási költség meghatározásánál az aktiválásig felmerült közvetlen költségeken kívül a közvetett költségeken belül a felosztható költségeket is tartalmazhatja. A beruházási hiteleknek az aktiválásig terjedő időszakra eső időarányos kamata is része a bruttó értéknek (HGB 255.§ (1-3)).

2.2.1. A tárgyi eszközök és az immateriális javak értékcsökkenése

A tárgyi eszközök illetve az immateriális javak mérlegértékét a használati időt figyelembe véve terv szerinti értékcsökkenéssel csökkenteni kell. A magyar előírásokhoz hasonlóan nem szabad terv szerinti értékcsökkenést elszámolni a földterületek, telkek (kivéve a vegyi tárolásra, bányaművelésre igénybe vett telkeket, földterületeket), erdők, képzőművészeti alkotások, befejezetlen beruházások, illetve a nullára már leírt eszközök után.

Terven felüli értékcsökkenést akkor kell elszámolni a tárgyi eszközök, illetve az immateriális javak után, ha az eszköz tartósan veszített értékéből. A magyar számviteli felfogásban a tartósság egy évnél hosszabb időt jelent, a német használatban ez esetben tartósnak számít a csökkenés akkor, ha a fennmaradó használati idő jelentős részében a befektetett eszköz értéke az alatt az érték alatt található, amely a terv szerinti értékcsökkenésből adódna.

Vannak olyan esetek, hogy a kereskedelmi törvény az adójogszabályok rendelkezéseit tekintve további terven felüli értékcsökkenéseket engedélyez, ennek elszámolása vagy adózással kapcsolatos tartalékként vagy terven felüli értékcsökkenésként történik. (HGB 279.§, 254.§).

Ha a tárgyi eszközöknél utólag előállítási költségeket, beszerzési árat aktiválnak, az értékcsökkenés elszámolása kétféle képpen történhet, az

eredeti beszerzési árat, előállítási költséget megemelik az utólag felmerült előállítási költséggel, beszerzési árral és az értékcsökkenést a korábbi leírási kulcs alapján számolja tovább (növeli a használati időt), vagy a használati időt változatlanul hagyják és a leírási kulcsot változtatják. A 3. táblázat az immateriális javak és a tárgyi eszközök értékcsökkenési lehetőségeit tartalmazza a HGB előírásai alapján.

3. táblázat

Az immateriális javak és a tárgyi eszközök értékcsökkenési lehetőségei

	Immateriális javak és olyan tárgyi eszközök, melyekre terv szerinti értékcsökkenés	
	elszámolható	nem számolható el
Kiindulási érték (az értékelés felső korlátja)	Beszerzési ár vagy előállítási költség [253.§ (1)]	
Leírási kötelezettség	Terv szerinti értékcsökkenési leírás [253.§ (2)]	
	Terven felüli értékcsökkenés elszámolása, ha az eszköz tartósan veszített az értékéből [253.§ (2)]	
Leírási lehetőség	Terven felüli értékcsökkenés elszámolása az adótörvények által elismert értékre [254.§, 279.§ (2)]	
Visszaértékelés	Visszaértékelési lehetőség legfeljebb a bruttó érték nagyságáig [280.§ (1-2)]	

Az értékcsökkenésnek létezik egy statikus és egy dinamikus megközelítése. A statikus megközelítés szerint az értékcsökkenés az értékkiegyenlítés eszköze, míg a dinamikus megközelítés szerint itt olyan költségekről van szó, amelyek a vállalkozásban több elszámolási időszakra is kiterjednek és az időszakonként felmerülő összegüknek megfelelően az egyes elszámolási időszakokhoz kerülnek hozzárendelésre. Mind a Németországban, mind a Magyarországon hatályos, számvitellel kapcsolatos jogszabályokban mindkét megközelítés érvényesül, a dinamikus megközelítést szolgálja az immateriális javaknál és a tárgyi eszközöknél, a már felsorolt kivételektől eltekintve, meglévő terv szerinti értékcsökkenés, a statikus megközelítés a terven felüli értékcsökkenésben tükröződik.

A Szt 37.§ és HGB 253.§ 2.bek. szerint a leírási terv az immateriális javak és a tárgyi eszközök beszerzési árat vagy előállítási költségét azokra a gazdasági évekre osztja szét, amelyben az eszköz előreláthatólag használatban lesz.

Az értékcsökkenési leírás kiindulási alapját a beszerzési ár illetve az előállítási költség képezik. Az értékelés alapja egyértelműen rögzített és eltekintve egy esetleges utólagos beszerzési ár illetve előállítási költség növekedéstől a teljes használati időre változatlan marad.

A német számviteli gyakorlat a mérlegen belül közvetlen és közvetett elszámolásra is lehetőséget nyújt. Közvetlen elszámolás esetében a befektetett eszközök értékcsökkenését az eszköz oldalon mutatják ki, a befektetett eszközök mérlegértékét a bruttó érték és az elszámolt értékcsökkenés különbségeként kapjuk. Magyarországon az értékcsökkenés elszámolásának csak ezt a formáját szabad alkalmazni. Közvetett elszámolásnál a mérlegben az eszköz oldalon található a befektetett eszközök bruttó értéken, míg az értékcsökkenés a forrásoldalon jelenik meg. Jogi személyiségű társaságok a kereskedelmi törvény szerint az értékcsökkenéseket csak eszközoldalon számolhatják el.

2.2.1.1. Terv szerinti értékcsökkenés

4. táblázat

Befektetett eszközök értékcsökkenése a német gyakorlat szerint¹

Az értékcsökkenés oka	Kereskedelmi törvény
szokásos, normális technikai kopás, elhasználódás	terv szerinti értékcsökkenés (HGB 253.§, 1-2.bek.)
anyag mennyiségbeli csökkenése	terv szerinti értékcsökkenés (HGB 253.§, 1-2.bek.)
káresemény, hiány, fokozottabb igénybevétel, elmaradt karbantartás, technikai haladás, romló jövődélmezőség	terven felüli értékcsökkenés elszámolása a fordulónapon érvényes tényleges piaci értékre (HGB 253.§, 2.bek)
új beszerzések árának csökkenése, téves beszerzés	terven felüli értékcsökkenés a fordulónapon érvényes tényleges piaci értékre (HGB 253.§, 2.bek.)
gazdaságpolitikai okok	terven felüli értékcsökkenés elszámolása az adótörvények által elismert értékre (HGB 254.§)

Éppen úgy, mint a magyar számvitelben, a németben is léteznek az immateriális javaknál értékcsökkenéssel kapcsolatos korlátozások. A kereskedelmi törvény az immateriális javak esetében az alapítás-átszer-

¹ A. G. Coenenberg.

vezés aktivált értékénél, valamint az üzleti vagy cégértéknél ír elő az értékcsökkenésre megkötéseket.

Az üzleti vagy cégértéket, valamint az alapítás-átszervezés aktivált értékét az aktiválást követő évektől kezdve a mindenkor nettó érték legalább egynegyedével le kell írni.

Az üzleti vagy cégértéknél ezzel szemben az adótörvény úgy rendelkezik, hogy a külső üzleti vagy cégértéket 15 év alatt kell leírni. A vállalkozók számára ezért a kiegészítő mellékletben való indoklási kötelezettséggel a HGB 255.§ (4) megengedi, hogy az értékcsökkenést tervszerűen felosszák azokra az évekre, amelyekben az üzleti és cégérték hasznosításra kerül.

A magyar számviteli törvény az üzleti vagy cégérték leírását lineáris leírással 5 és 15 év közöttre korlátozza azzal a további megkötéssel, hogy amennyiben a vállalat az üzleti vagy cégértéket 5 évnél hosszabb idő alatt írja le, azt a kiegészítő mellékletben indokolnia kell. Az alapítás-átszervezés aktivált értékének leírására Magyarországon a számviteli törvény lineáris leírással legfeljebb 5 évet engedélyez.

A leírási eljárás megválasztásakor a leírási módszernek

- meg kell felelnie a számviteli alapelveknek;
- meg kell felelnie a tervezett használati időnek;
- függetlennek kell lennie a vállalkozás eredményétől.

A terv szerinti értékcsökkenési leírást tekintve további lényeges eltérés a német és a magyar szabályozásban, hogy míg a magyar előírások az időarányos leírási formán belül csak a lineáris és a degresszív és az egyösszegű leírást engedélyezik, addig a HGB indokolt esetben progresszív leírás alkalmazását is lehetővé teszi. A továbbiakban a HGB és a német adótörvények által elfogadott illetve el nem fogadott leírási formákat szeretném részletesebben bemutatni.

Egyszerűség kedvéért az értékcsökkenés meghatározásánál HGB és az adótörvények az ingó vagyontárgyaknál megengedik, hogy a vállalatok az első félévben beszerzett eszközökre a beszerzés évében teljes éves leírást alkalmazzanak, a második féléves beszerzéseknél pedig a terv szerinti éves leírás felét számolják el. Károsodás esetében, feltétlenül a beszerzés évén belül is időarányos elszámolást kell alkalmazni. A magyar számviteli szabályok szerint törtévre értékcsökkenést csak időarányosan szabad elszámolni.

A bruttó érték alapján történő teljesítményarányos leírás esetén bruttó értéket az egyes évenkénti teljesítményeknek megfelelően felosztják az adott évekre. Hátránya, hogy a természetes romlást és a gazdasági elértéktelenedést nem veszi figyelembe. Előnye, hogy az alacsonyabb teljesítményű évekre nem számolnak el irreálisan magas értékcsökkenést. Ezt az eljárást, amelyet a kereskedelmi törvények feltétel nélkül engedélyeznek, az adótörvények csak akkor engedik meg, ha alkalmazása gazdasá-

gilag megalapozott, azaz ha az eszköz teljesítménye általában erősen ingadozik és ezért az elhasználódás mértéke az egyes években jelentős eltérést mutat, valamint ha az eszköz évekre eső teljesítményét igazolni lehet.

A nettó érték alapú teljesítményarányos leírási módszert leginkább a bányászatban, az építőiparban (pl. bontásoknál) alkalmazzák, ahol az eszköz elfogyásával kell számolni.

A lineáris leírásnál a használati idő alatt minden évre azonos összeget ír le. Hátránya lehet, hogy a könyvszerinti érték általában gyorsabban csökken, mint a tényleges érték és azt sem veszi figyelembe, hogy egy használatba vett eszköz értéke a használatba vétellel általában jelentősen zuhan. A lineáris leírást mind a kereskedelmi, mind az a adótörvény egyaránt elfogadja.

A degresszív leírásnál az évek múlásával egyre kisebb összegek kerülnek leírásra (ugyanakkor a csökkenő leírási költségeket kiegyenlítik a növekvő javítási költségek). Előnyeként fogható fel, hogy alkalmazása esetén ritkább esetben fordul elő terven felüli leírás, mint lineáris leírás használata esetén. Ugyanakkor a lineáris leíráshoz viszonyítva erősebb azoknál a befektetett eszközöknél a használati és a könyvszerinti érték közötti diszkrepancia, amelyeknek a használati értéke a használati idő végén hirtelen és jelentőset zuhan. Degresszív leírás esetén az első években alacsonyabbak az adóterhek, mint amennyi lineáris leírás esetén lenne, viszont a későbbi években a vállalatnak többet kell adóba befizetnie, mint amennyit lineáris leírás esetén tennie. Az adózásnál a késedelmi hatás annál nagyobb, minél nagyobb a lineáris és a degresszív leírás alkalmazásából adódó különbség az első évben. A leírási módszer megválasztása lehet tehát a vállalatnál a mérleg- és a pénzügyi politika eszköze. Geometriai degresszív leírás (magyar megfogalmazásban: nettó értékből történő degresszív leírás): egy előre megállapított leírási kulcs segítségével az értékcsökkenést a könyvszerinti nettó értékből állapítja meg. Rövid használati idejű eszköz esetében ez nagy maradványértékhez vezet, amely az utolsó értékcsökkenéssel együtt kerül leírásra. A geometriai degresszív leírás az adótörvények szerint a befektetett eszközökön belül csak ingó eszközökre engedélyezett, ahol a lineáris kulcs gyorsítása háromszoros, de legfeljebb 30% lehet.

A legkedvezőbb késedelmi hatás elérése érdekében a geometriai degresszív leírásról át lehet térni a lineáris leírásra, ha az évente leírandó összeg a fennmaradó időre számított éves lineáris összeg alá csökken. A degresszív leírás további formája a degresszív épületleírás, amely csökkenő kulcsokkal a bruttó értékből ír le. Az adójogszabályok alkalmazását csak akkor engedélyezik, ha a számviteli mérlegben is ezt alkalmazzák.

Az aritmetikai degresszív leírásnál az értékcsökkenés éves összege mindig ugyanazzal az összeggel csökken. Ez meghatározható a kívánt maradványérték és az első leírási kulcs függvényében. Ha a maradvány-

érték nulla, akkor azt digitális (Magyarországon évek száma összege) módszernek hívjuk. Az adózásnál az aritmetikai degresszív leírások közül csak a digitális módszer engedélyezett.

A progresszív leírásnál az évek múlásával egyre nagyobb összegek kerülnek leírásra. A progresszív leírás is lehet aritmetikai és geometriai. A progresszív leírást olyan befektetett eszközöknél alkalmazzák, amelyek funkciójuk szerinti használatba vételükig hosszabb „felfutási időt” igényelnek, ilyenek pl. a gyümölcsösök, a közlekedési, az áramszolgáltató illetve egyéb közellátási üzemek.

Az adójogszabályok a társasági adóalap meghatározásához nem engedélyezik a progresszív leírásokat. A kereskedelmi törvény engedélyezi, ha alkalmazása nem sérti az általános számviteli alapelveket.

2.2.1.2. *Terven felüli értékcsökkenés*

A német „terven felüli értékcsökkenés a tényleges piaci értékre” az eszköz előre nem tervezett értékbeli csökkenésének megjelenítését és az immateriális javak és a tárgyi eszközök túlértékelésének megakadályozását szolgálja. Ennek oka lehet a túlbecsült műszaki kapacitás, előre nem látott rongálódás, hirtelen lecsökkent újraberzerzési árak, káresemények, megsemmisülés, a technikai haladás, vagy a lecsökkent kereslet következtében fellépő lecsökkent alkalmazhatóság miatt. Ez a terven felüli értékcsökkenés képzetét, alkalmazását tekintve lényegében megfelel a magyar terven felüli értékcsökkenésnek.

Azoknál az eszközöknél, melyekre nem szabad terv szerinti értékcsökkenést elszámolni, inkább feltételezhető a tartós értékcsökkenés, mert itt az esetleges értékelési hibát nem korrigálja a terv szerinti értékcsökkenés elszámolása.

A német „terven felüli értékcsökkenés az adótörvények által elismert értékre”, mint terven felüli értékcsökkenési forma Magyarországon nem létezik. Amennyiben a számviteli törvény és az adótörvény előírásai eltérőek, ennek korrigálására a mérlegben belül egyedül az adófizetési kötelezettség megállapítása során adókorrekciós tételként kerülhet sor. A „terven felüli értékcsökkenés az adótörvények által elismert értékre” alkalmazása a kereskedelmi mérlegben alulértékeltséghez vezet. Ez a tétel ugyanis nem értékcsökkenések kimutatására szolgál, hanem lehetővé teszi a vállalkozás számára az adózás kapcsán előkerülő ún. „különleges értékcsökkenések” igénybevételét.

Különleges értékcsökkenések:

- szűk értelemben vett különleges értékcsökkenések: azok az értékcsökkenések, amelyeket az adójogszabályok a lineáris terv szerinti értékcsökkenésen túl engedélyeznek;
- olyan nagyobb csökkentések, amelyeket az adójogszabályok a lineáris terv szerinti leírás helyett engedélyeznek;

- csendes tartalékok átvitele az újbeszerezésekre a bruttó érték csökkentésével.

Az adókedvezmények célja, hogy az adókötelesek az adómérleg szerinti nyereség későbbi periódusra való elhalasztásával gazdaság- és szociálpolitikailag is kívánatos befektetéseket kezdeményezzenek.

Az eszköz oldalon közvetlen csökkentés módszere mellett a HGB 281.§ (1) a jogi személyiségű társaságoknak választási lehetőséget kínál arra, hogy ezeket a leírásokat közvetett módon úgy kezeljék, hogy a kereskedelmi és az adótörvények által megengedett értékcsökkenések különbözétét a forrás oldalon „adózással kapcsolatos tartalék” formájában mérlegbe állítsák. A különleges értékcsökkenést az adójogszabályok minden további megsértése nélkül fel lehet oldani, ha az érintett eszköz elkerül a vállalatától. Az „adózással kapcsolatos tartalékokba” való beállítást az egyéb ráfordításokkal szemben, feloldását az egyéb bevételekkel szemben kell könyvelni. Az eredménykimutatásban az ezúton keletkezett egyéb ráfordításokat, illetve egyéb bevételeket vagy az eredménykimutatáson belül kiemelve vagy a kiegészítő mellékletben kell bemutatni.

5. táblázat

Példa a különleges értékcsökkenések csendes tartalékok átvitelének formájában történő elszámolására¹

Bruttó érték: 120 000 DEM.			Az adójogszabályok által engedélyezett különleges értékcsökkenés a			
Tervezett használati idő: 6 év.			beszerzés évében: 70 000 DEM.			
Lineáris terv szerinti leírás.						
A 4. év végén értékesítés nettó értéken.						
Év	HGB szerinti leírás	EStG által eng. leírás	Különtétel képzése, feloldása	Műszaki gépek nettó értéke dec. 31.	Különtétel nettó értéke dec. 31.	Hatás az eredménykimutatásra
1.	20 000	70 000	50 000	100 000	50 000	-70 000
2.	20 000	10 000	-10 000	80 000	40 000	-10 000
3.	20 000	10 000	-10 000	60 000	30 000	-10 000
4.	20 000	10 000	-30 000	0	0	+10 000

Számítások:

Évenkénti terv szerinti leírás: 120 E DEM/6 év = 20 E DEM/év,

EK hatás: -20 E DEM/év

Az első évben képzett különletel: 70 E DEM - 20 E DEM = 50 E DEM

EK hatás: -50 E DEM

A 2., 3., 4. év: különletel feloldás (écs): 10 E DEM - 20 E DEM = -10 E DEM

EK hatás: +10 E DEM

A 4. évben műszaki g. nettó érték: 40 E DEM, különletel nettó é.: 20 E DEM

A 4. évben értékesítés miatt különletel feloldása: -20 E DEM

EK hatás: +20 E DEM

¹ A. G. Coenenberg

Az alacsony értékű elhasználódó befektetett eszközök (pl. írógépek, számológépek, szerszámok) a beszerzés évében egy összegben leírhatók, ha bruttó értékük nem haladja meg a 800 DEM-et. Ha az eszköz értéke nem haladja meg a 100 DEM-et és használati ideje minimálisan haladja meg az egy évet (a törvény pontos meghatározást nem ad) egyáltalán nem kell beruházásnak minősíteni, azonnal költségként elszámolható.

Magyarországon a vállalatok a 30 000 Ft alatti tárgyi eszközök esetében számolhatnak el az aktiválás évében egyösszegű leírást.

2.2.2. A befektetett pénzügyi eszközök értékvesztése

A kereskedelmi törvény értelmében a befektetett pénzügyi eszközök esetében értékvesztést kell elszámolni, ha a befektetett pénzügyi eszköz (kivéve a kölcsönöket) értékéből tartósan veszített. Az értékvesztés elszámolásához az eszköz értékének tartós lecsökkenése a befektetett pénzügyi eszközök esetében nem alapfeltétel. Ha az eszköz az értékéből tartósan veszített, akkor a vállalatnak kötelező értékvesztést elszámolnia (szigorú legalacsonyabb érték elve), ha nem veszített tartósan az értékéből a vállalat akkor is elszámolhat a értékvesztést, ennek elszámolása ebben az esetben a vállalkozó döntésére van bízva (enyhített legalacsonyabb érték elve).

A számviteli törvény értelmében a részesedéseket könyv szerinti értéken (társasági szerződés szerinti értéken, beszerzési áron, már elszámolt értékvesztéssel csökkentett bekerülési értéken) kell értékelni, ha a gazdasági társaság piaci megítélése a mérlegkészítés napját megelőzően legalább egy éven át nem csökken, vagy ha a gazdasági társaságba befektetett összeg a gazdasági társaság megszűnésekor várhatóan megtérül, vagy ha a gazdasági társaság saját tőkéjének a befektetés névértékével arányos része nem csökken a befektetés könyv szerinti értéke alá. Ha ezen feltételek bármelyike nem teljesül értékvesztést kell elszámolni. A befektetett pénzügyi eszközök közötti értékpapíroknál értékvesztést kell elszámolni, ha az értékpapír piaci megítélése tartósan a könyv szerinti érték alatt van, az értékvesztés elszámolása a mérlegkészítéskori piaci értékig történik.

2.2.3. A visszaértékelési és az értékhelyesbítési lehetőség elszámolása

A kereskedelmi törvény a befektetett eszközök esetében a terven felüli értékcsökkenés illetve az értékvesztés elszámolása után, ha a vállalkozó úgy ítéli meg, hogy a terven felüli értékcsökkenés illetve az értékvesztés elszámolásának oka megszűnt, visszaértékelhet legfeljebb a bruttó érték és az addigi terv szerinti értékcsökkenés (tárgyi eszközök, immateriális javak esetében) különbségének összegéig. Ez a visszaértékelési lehetőség (Wertaufholung) nem tévesztendő össze a magyar értékhelyesbítéssel.

A visszaértékelés az immateriális javaknál és a tárgyi eszközöknél csak terven felüli értékcsökkenés korrekciójára használható, a már elszámolt terv szerinti értékcsökkenéseket nem szabad utólag helyesbíteni, a leírási terv módosításával változtatások csak a jövőre eszközölhetők.

A visszaértékelés elszámolása eredményhatékonyan történik és a mérlegértékekre is hatással van.

A magyar gyakorlatban az érték helyesbítés eredménysemlegesen az értékelési tartalékkal szemben történik, a felértékelés a fordulónapi piaci értékre történik és itt nem jelent korlátozó tényezőt a bekerülési érték nagysága. Az érték helyesbítés nem érinti a felértékelt eszközök mérlegértékeit, az érték helyesbítés nagysága külön mérlegtételben jelenik meg. A számviteli törvény szerint érték helyesbítést lehet elszámolni a vagyoni értékű jogokra, a szellemi termékekre, a beruházások kivételével a tárgyi eszközökre, a részesedésekre, a devizában adott kölcsönökre, a devizában elhelyezett hosszú lejáratú bankbetétekre.

Míg Németországban az aktualitását veszített leértékelések visszaállításának lehetőségét adják meg, addig Magyarországon az éveken át tartó magas infláció és a sorozatos forint leértékelések miatt adta meg a számviteli törvény azt a lehetőséget, hogy a befektetett eszközök fent említett csoportját a vállalkozók a tényleges fordulónapi piaci értékig felértékelhessék. Ennek bevezetése az óvatosság elve miatt csak eredménysemlegesen történhetett. Ahhoz, hogy az érték helyesbítések mindenkor a mérlegértékek és a magasabb piaci értékek közötti eltéréseket mutassák, ezek felülvizsgálata évről évre szükséges.

Magyarországon a számviteli szabályok továbbfejlesztésének rövid távra megfogalmazott koncepciója tartalmazza a terven felüli értékcsökkenés illetve értékvesztés visszaértékelési lehetőségét is, amennyiben ezek elszámolására az okok már nem állnak fenn.¹

3. FORGÓESZKÖZÖK

3.1. A forgóeszközök fogalma, csoportosítása

A forgóeszközök fogalmát a német kereskedelmi törvény nem határozza meg egzakt módon, úgy rendelkezik, hogy a forgóeszközök között kell kimutatni mindazokat az eszközöket, amelyek nem sorolhatók a befektetett eszközök, illetve az aktív időbeli elhatárolások közé. Ahogyan a német kereskedelmi törvényben, úgy a magyar számviteli törvényben sem találunk külön definíciót a forgóeszközök fogalmára, a törvény ezzel szemben

¹ Nagy [1999]

felsorolja azokat az eszközcsoportokat, amelyeket a forgóeszközök között kell kimutatni és ezekre ad a későbbiekben egyértelmű meghatározásokat.

A HGB 266.§ szerint a forgóeszközöket minimálisan következőképpen kell tagolni:

- készletek;
- követelések és egyéb eszközök;
- értékpapírok;
- pénzeszközök (likvid eszközök).

3.1.1. A készletek fogalmi, tartalmi eltérései, hasonlóságai

A HGB 266.§ szerint a közepes és a nagy jogi személyű társaságoknak a készleteket tovább kell tagolniuk

- nyers-, segéd- és üzemanyagokra;
- befejezetlen termelésre és szolgáltatásra;
- késztermékekre és árukra;
- készletekre adott előlegekre.

A magyar számviteli gyakorlatban a készleteknél a mérlegbeli tagolásnál kiinduló szempont volt, hogy a mérlegben világosan elkülöníthető legyen a vásárolt és a saját előállítású eszközök nagysága, tartalma. A német előírások egy mérlegtételbe vonják az árukat és a késztermékeket és nem tesznek említést az állatokról. Ugyanakkor nem szabad elfeledkezni az első esetben arról, hogy a német mérleg kötelezően csak a mérleg minimális tagoltságát írja elő, törvény lehetővé teszi a mérleg minden további ésszerű részletezését. Annak magyarázatául, hogy az állatok nem szerepelnek a német mérlegben az szolgál, hogy a HGB-ben megadott mérlegséma az ipari vállalatok általános tevékenységei alapján készült és az egyéb ágazatokban tevékenykedő vállalatok számára, ha azok üzleti tevékenységét a HGB 266.§-ban megadott mérleg hűen nem tükrözi, akkor a Szövetségi Igazságügyi Minisztérium az ágazat vagy az adott vállalat számára külön mérlegsémát készít, amely az ágazati specialitásokat is figyelembe veszi. Ez vonatkozik a mezőgazdasági tevékenységet végzőkre is.

A német és a magyar gyakorlat is az anyagok meghatározását tartalmi oldalról közelíti meg, miszerint a nyersanyagokhoz kell sorolni minden olyan anyagot, amely közvetlenül a majdani késztermék lényeges alkotórészét képezi. A segédanyagok szintén közvetlenül majd a késztermék részét képezik, de szerepük a nyersanyaghoz képest alárendelt (pl. szögek). Az üzemanyagok ezzel szemben nem képezik részét a készterméknek, sokkal inkább a gyártás során közvetve, vagy közvetlenül használandóknak el (tüzelőanyagok, kenőolaj stb.).

A német mérlegben nem foglalkoznak külön a félkész termékekkel, ugyanis a kereskedelmi törvény a befejezetlen termeléshez sorol minden olyan készletet, amely még nem forgalomképes és már legalább egy munkafolyamaton átesett. Nem foglalkozik azzal, hogy a termék elérte-e a

raktárra vehetőség stádiumát vagy sem, a befejezetlen termeléshez illetve a késztermékekhez való besorolásnál az elsődleges szempont a forgalomképeség elérése.

Befejezetlen szolgáltatások elsősorban szolgáltató vállalatoknál fordulnak elő. Jogilag a befejezetlen szolgáltatások szemben a befejezetlen termeléssel nem öltenek tárgyasult formát, követelés jellegűek, ezért a befejezetlen termelés és a befejezetlen szolgáltatás egy mérlegtételbe való összevonása az eltérő megközelítések miatt Németországban erősen vitatott. A befejezetlen szolgáltatások Magyarországon is a befejezetlen termelés és félkész termékek között kerülnek kimutatásra.

A késztermékek és áruk között a német mérlegben azok a saját előállítású, illetve vásárolt készletek kerülnek kimutatásra, amelyek elérték a forgalomképeség állapotát.

A készletekre adott előlegek a vállalat fizikai teljesítést megelőző kifizetéseit jelentik egy harmadik fél számára egy megkötött szállítási, vagy szolgáltatási szerződés alapján és feltételezik, hogy az adott szállítás, illetve szolgáltatás még nem történt meg.

Készletek esetében a tulajdonjog fenntartására vonatkozó korlátozásokat mindaddig nem veszik figyelembe, míg azokat nem érvényesítették (pl. késedelmes fizetés miatt). Ugyanez vonatkozik a tulajdonjog meghosszabbított fenntartására is, amely az áru továbbértékesítésére vonatkozhat, azaz az áru továbbértékesítése esetén a követelés az első szállító vállalatot illeti meg. Sem a kereskedelmi törvény, sem a számviteli törvény nem zárja ki a biztosítékba adott áruk mérlegbeli kimutatását.

Azokat az árukat azonban, amelyek nem biztosítékként, hanem pl. közraktárjeggyel már véglegesen átruházásra kerültek, nem szabad a mérlegben kimutatni. Az áruk mérlegbeállításának időpontja alapvetően beilletve kiáramlásuktól függ. Azokat az árukat, amelyeknek sem a szállítása, sem a pénzügyi teljesítése nem történt meg, az általános számviteli alapelvek alapján nem szabad a mérlegbe felvenni.

A kockázat áthárulása esetén a német törvénykezés szerint a már úton lévő készleteknél az árukat a vevőnél el szabad számolni akkor is, ha a vevő közraktárjeggyel nem tudja jogát bizonyítani. Ha az úton levő készleteket felveszik a német mérlegbe, a torzított eredmény elkerülése végett ezzel szemben a kötelezettséget is meg kell jeleníteni. Értékesített áruk esetében csak a szerződésbeli kötelezettségek eladó részéről történt teljesítése után szabad a követelést a mérlegben kimutatni.

A bizományba adott árukat hasonlóan a magyar gyakorlathoz az áruk és nem a követelések között kell kimutatni és ezzel analóg módon a bizományba átvett árukat nem szabad aktiválni.

3.1.2. A követelések fogalmi, tartalmi eltérései, hasonlóságai

A kereskedelmi törvény alapján a követelések azok a különféle szállítási, vállalkozási, szolgáltatási és egyéb szerződésekből jogszerűen eredő pénzformában kifejezett teljesítési igények, amelyek a vállalkozó által már teljesített, a másik fél által elfogadott, elismert termékértékesítéshez, szolgáltatás teljesítéshez, kölcsönnyújtáshoz, előlegfizetéshez, veszteségtérítéshez, esetleg a jegyzett, de be nem fizetett tőkéhez kapcsolódnak.

Míg a magyar törvénykezés a tartalmuk szerint alkotta meg a mérleg-tételeket, addig a német kereskedelmi törvény a mérleg-tételeket elsősorban a befolyásolás mértéke szerint határozta meg, valamint kiemeli az áruszállításból és szolgáltatásból eredő követeléseket. A számviteli törvény módosításának a tervezete akárcsak a befektetett pénzügyi eszközöknél itt is tervezi a tagolási forma ilyen irányú megváltoztatását.

A HGB 266.§ tehát a „Követelések és egyéb eszközök” mérlegcsoport minimális bontását a következőképpen írja elő:

- követelések áruszállításból és szolgáltatásból;
- társvállalatokkal szembeni követelések;
- részesedési viszonyban állókkal szembeni követelések;
- egyéb eszközök.

A követelések áruszállításból és szolgáltatásból olyan kölcsönös szerződésekből (szállítási, szolgáltatási, vállalkozói szerződések) származó jogszerű fizetési igények, amely a beszámolót készítő vállalat szerződésbeli kötelezettsége teljesítése után merül fel, ha a másik fél részéről a pénzügyi teljesítés még nem történt meg. A német törvénykezés szerint ide tartoznak a lízingbe adó követelései is, azon lízingszerződések esetén, amelyek alapján a lízingtárgyat a lízingbe vevőnél kell a mérlegben szerepeltetni.

A kölcsönök tagolásához hasonlóan a német gyakorlatban a követeléseknél is külön tételként kell megjeleníteni a társvállalatokkal szembeni és a részesedési viszonyban (kivéve társvállalati részesedések) álló vállalatokkal szembeni követeléseket, hogy világosan lehessen látni a pénzügyi összefonódás mértékét. Ezen követelés tételeken belül a követelések származhatnak áruszállításból, szolgáltatásból, vagy pénzügyi ügyletekből, részesedésekből (osztalékok) vagy vállalkozói szerződésekből. Magyarországon a részesedési viszonyban állókkal szembeni követeléseket a mérlegben az egyéb követelések között, illetve az alapítókkal szembeni követeléseket ilyen címen a mérlegben külön tételként kell kimutatni.

Az egyéb eszközök a német mérleg egy vegyes és gyűjtőtétele mindazon eszközök számára, amelyek semmilyen más mérlegtételbe nem sorolhatók. Itt kell kimutatni a rövid lejáratú kölcsönöket és a fizetési előlegeket, azokat a kft-beli, illetve szövetkezeti tulajdonrészeket, amelyek forgatási céllal vannak a vállalat tulajdonában, a kártérítési igényeket, kauciókat stb.

Németországban a jegyzett, de be nem fizetett tőke mérlegbeni megjelenítésénél a vállalat két lehetőség közül választhat. Általános az a gyakorlat, hogy a jegyzett, de be nem fizetett tőke teljes összegét az eszköz oldalon kiemelt mérlegfőcsoportban mutatja ki. A kereskedelmi törvény azt a megoldást is elfogadja, ha a vállalat az eszköz oldalon a követelések (egyéb eszközök) között a jegyzett, de be nem fizetett tőke összegéből „a vállalt határidőre be nem fizetett tőke” összegét mutatja ki, a forrásoldalon pedig „lejárt befizetési határidejű jegyzett tőkét” (= jegyzett tőke – a le nem járt határidejű, be nem fizetett tőke) jeleníti meg. A számviteli törvény szerint a jegyzett tőkére az alapítók (tulajdonosok) által még be nem fizetett értéket csak a forrás oldalon a saját tőkén belül külön csoportként negatív előjellel szabad és kell kimutatni, függetlenül attól, hogy a jegyzett tőkére való befizetés határideje lejárt-e vagy sem.

Németországban minden követeléstételnél az 1 éven túli követelések összegét a mérlegben a tárgyévi adatokat megelőző oszlopban külön meg kell adni, ahol az 1 év nem az eredeti futamidőre, hanem a fordulónaptól számított hátralévő futamidőre vonatkozik. Magyarországon is tervezik a követelések megbontását rövid illetve hosszú lejáratúra.¹

A társaságnál található váltókövetelést szemben a jelenlegi magyar gyakorlattal a német mérlegben nem kell külön kimutatni, hanem az alapjául szolgáló, a kiváltott követeléshez kell rendelni, vagy a tisztán finanszírozási váltót (pl. szövetségi, tartományi, postai finanszírozási váltónál), ahol az értékpapírjelleg dominál, az egyéb értékpapírok között kell kimutatni.

A társaság részéről a vezető szervek illetve a felügyelő bizottság tagjainak nyújtott kölcsönöket a kereskedelmi és a számviteli törvény alapján is a kiegészítő mellékletben részletesen be kell mutatni.

3.1.3. Az értékpapírok fogalmi, tartalmi eltérései, hasonlóságai

Mind a német, mind a magyar fogalomalkotás szerint az értékpapírok értéket képviselő, forgalomképes okiratok. Éppen úgy, mint a befektetett pénzügyi eszközök esetében az eltérő nevű és tartalmú mérlegtételek a még eltérő formai megközelítésből adódnak.

A HGB 266.§ (2) értelmében az értékpapírokat a közepes, illetve a nagy jogi személyű társaságoknak a következő bontásban kell bemutatni:

- társvállalati tulajdonrészek;
- saját részvények és üzletrészek;
- egyéb értékpapírok.

¹ Nagy [1999]

A HGB tehát a csoportosítás során nem tesz különbséget aszerint, hogy fix vagy változó kamatozású értékpapírról van szó, a mérlegbe sorolásnál elsődleges szempont a befolyásolás mértékének bemutatása.

A társaság saját részvényei vagy üzletrészei, amelynek visszavásárlását az AktG 71-73.§ szabályozza, kettős természetűek: ha azt tekintjük, hogy forgalomképesek, hogy alkalmazotti részvényként továbbadhatók vagy ezekkel külső részvényes végkielégítése lehetséges, illetve bevonhatók, akkor igazi eszközöket testesítenek meg.

A saját részvények azonban felszámolás, szanálás esetén tisztán a jegyzett tőke korrekciós tételei. A hitelezők védelmére a HGB 272.§ (4) minden jogi személyű társaság részére az elkülönített kimutatás mellett előírja a tartalékképzési kötelezettséget az aktivált saját részvény összegében. Ezt a tartalékot képezni kell azoknál a részesedéseknél is, ahol a vállalat döntési joggal, vagy többségi tulajdonnal rendelkezik.

Az „egyéb értékpapírok” között azokat az értékpapírokat kell kimutatni, amelyek likvid eszközök átmeneti befektetésére szolgálnak és nem tartoznak a saját részvények, üzletrészek és a társvállalatoknál lévő tulajdonrészek közé. Ezek legtöbbször kötvények, záloglevelek, részvények, kamat- és osztalékjegyek.

3.1.4. A pénzeszközök fogalmi, tartalmi eltérései, hasonlóságai

A kereskedelmi törvény alapján egy mérlegtételben mutatják ki a pénztárat, a csekket, német jegybanki, postai zsíró-, illetve pénzüintézeti betéteket. A kereskedelmi törvény nem mondja ki, hogy a pénzeszközök között csak a tartósan le nem kötött eszközök szerepelhetnek.

A német számvitelben a pénzüintézeti betétekhez sorolják a bel-, illetve külföldi pénzüintézeteknél elhelyezett látra szóló, vagy lekötött betéteket függetlenül a lekötési idő hosszától. Míg a magyar számviteli gyakorlat a lekötött betéteket „tartósságuk” függvényében sorolja a befektetett, illetve forgóeszközök közé, addig a német gyakorlatban a besorolás tekintetében elsődleges szempont a likviddé válás gyorsasága, amely tekintetben különbség a rövid, illetve hosszú lejárat között nincsen.

3.2. A forgóeszközök értékelése

Az értékelés felső határa mindkét állambeli szabályozásnál a bruttó érték, így az óvatosság elvének megfelelően megakadályozzák nem realizált eredmények kimutatását.

A forgóeszközök értékelésénél Németországban az óvatosság elvéből vezették le a szigorú legalacsonyabb érték elvet, mely szerint a forgóeszközöknél az értékvesztéseket akkor is el kell számolni, ha azok előreláthatólag nem lesznek tartósak.

Az értékvesztések megjelenítésére szolgálnak a tőzsdei, illetve piaci árakból levezetett értékek. A mérlegben kötelezően ezeken kell szerepeltetni az eszközöket, ha a fordulónapon a könyv szerinti érték magasabb, mint a tőzsdei, vagy piaci érték.

A HGB 253.§ szerint azzal a céllal is elszámolhatnak értékvesztéseket, hogy a forgóeszközök értékét ne a közeljövőben kelljen megváltoztatni. Ennek a leírási döntésnek a feltétele (veszteség megelőzés), hogy az elkövetkező két év folyamán ésszerű kereskedelmi megítélés alapján az érték csökkenésére lehet számítani. Ezt az összeget az eredménykimutatásban külön sorban kell kimutatni, vagy külön a kiegészítő mellékletben közölni kell.

Ezen kívül a HGB 254.§ a forgóeszközök között is megengedi annak az alacsonyabb értéknek az alkalmazását, amely úgy keletkezik, hogy az adott eszköznél az adójogszabályok további értékvesztés elszámolását is engedélyezik. Mint minden adójogszabály által engedélyezett pótlólagos értékcsökkenés vagy értékvesztés elszámolása történhet közvetlenül a könyvszerinti érték csökkentésével, vagy közvetve az „adózással kapcsolatos tartalékok” között a forrás oldalon.

A kereskedelmi törvény a forgóeszközök körében is lehetővé teszi a vállalatok számára, hogy visszaértékeljenek, ha a későbbiek folyamán egy korábban elszámolt értékvesztést akarnak korrigálni. Az visszaértékelésről általában a vállalkozó dönt. A kereskedelmi törvényekkel szemben az adójogszabályok nem engedélyezik olyan értékvesztések elszámolását, amelyek várható jövőbeli értékkorrekciók előrehozatalát szolgálják, ezért, ha utólagosan ezeknél derül ki, hogy az értékvesztés elszámolása alaptalan volt, a visszaértékelést a HGB 280.§ (1) alapján kötelezően el kell számolni.

A forgóeszközök értékelése az adótörvény alapján a terv szerinti értékcsökkenéssel leírható befektetett eszközökre is vonatkozó alapelvek alapján történik [az értékvesztést értékcsökkenésként fogja fel, EStG 6.§ (1)]. Ebben az esetben is a bruttó érték jelenti az értékelés felső határát.

3.2.1. A készletek értékelése

A kereskedelmi törvény alapján a készletek esetében a bekerülési érték a beszerzési ár árengedményekkel csökkentett összege, illetve az előállítási költség, valamint minden beszerzéssel, előállítással összefüggő költség, ha az az eszközhöz egyedileg hozzárendelhető.

A kereskedelmi törvény alapján összköltség eljárás esetén a nyers-, segéd- és üzemanyagoknál és az áruknál az értékvesztést anyagjellegű ráfordítások növelésével, az visszaértékelést az anyagi jellegű ráfordítások csökkentésével kell elszámolni. A befejezetlen illetve a késztermékek esetében az értékvesztés és a visszaértékelés az állományváltozást érinti.

Németországban a szokásos mértékű káreseményeket is értékvesztésként számolják el és amennyiben olyan értékvesztésekről van szó, ame-

lyek meghaladják a vállalatnál a szokásos mértéket, akkor ezeket az eredménykimutatásban a „Rendkívüli ráfordítások” soron belül kiemelten kell bemutatni.

A HGB és a Szt. a gazdaságosság elvét követve a készletek értékelésénél az egyedi értékeléstől eltérő értékelési eljárásokat, egyszerűsítéseket is megenged.

A HGB 240.§ és a 256.§ szerint az egyszerűsítés csoportok létesítésével történik, amelyeket az egyedi értékelés helyett összevontan (csoportos értékelés), vagy a készletmennyiség megbecsülésével (rögzített elszámoló-áras eljárás), vagy pontos mennyiségi változások feljegyzésének hiányában felhasználási fikciók használatával (gyűjtőértékelés: súlyozott és csúsztatott átlagár, FIFO, HIFO, KIFO, LIFO, LOFO módszerek) értékelnek. A csoportos illetve a gyűjtőértékelés feltétele, hogy azonos vagy közel azonos készletekről legyen szó.

6. táblázat

A csoportos értékelés és a gyűjtőértékelés összehasonlítása

Rögzített elszámolóáras eljárás	Csoportos értékelés	Gyűjtőértékelés
<ul style="list-style-type: none"> nyers-, segéd- és üzemanyagok rendszeres pótlás 	<ul style="list-style-type: none"> azonos vagy közel azonos készletek, ill. egyéb ingó eszközök 	<ul style="list-style-type: none"> azonos vagy közel azonos készletek
<ul style="list-style-type: none"> másodlagos jelentőség kicsi változások az érték, nagyság, összetétel tekintetében legalább 3 évente fizikai leltár 	azonosság illetve közel azonosság: <ul style="list-style-type: none"> ugyanahhoz az áruajtához való tartozás és megközelítőleg azonos ár, illetve ugyanaz a funkció és megközelítőleg azonos ár megközelítőleg azonos ár: <ul style="list-style-type: none"> áreltérések $\leq 20\%$ 	

Ugyanahhoz az áruajtához tartoznak pl. a különböző színű, nagyságú harisnyák, a különböző színű, illetve méretű asztalterítők, vagy az azonos árfekvésű férfi öltönyök. Azonos funkciójuk van pl. a szögeknek, a csavaroknak és a kapcsoknak.

A készletmennyiségek becslésekor ezzel egy időben értékük becslése is megtörténik. Minden fordulónapon meg kell vizsgálni, hogy a megállapított bekerülési ár helyébe nem egy alacsonyabb piaci értéknek kell-e kerülnie. A befejezetlen és a késztermékek esetében ez különösen szigorú, ha az előzetes hozamok hozamcsökkentő tételek, illetve ráfordítások alá esnek (veszteségmentes értékelés elve).

Németországban a rögzített elszámolóáras eljárás használata során az eszközmennyiségek megállapítása pontos szám adatok, mértékek, súlyok alapján történik. A kereskedelmi törvény a forgóeszközök között azokat a nyers-, segéd- és üzemanyagokat engedi rögzített elszámolóáras eljárással számba venni, amelyek összértéke a vállalat számára másodlagos jelentőségű és amelyek nagyságban, értékben és összetételben csekély ingadozást mutatnak. Az eddig tapasztaltak alapján ugyanis a felhasználás költségei és az újrabeszerzési árak közel azonosak. Az elszámolóárat legalább 3 évente kötelező fizikai leltárral alátámasztani. Az érték egyébként változatlan marad, míg a beszerzéseket anyagköltségként számolják el. A rögzített elszámolóáras eljárást nem szabad áringadozások kiegyenlítésére használni.

Németországban a csoportos és a rögzített elszámolóáras eljárás mind a kereskedelmi, mind az adómérlegben egyaránt elfogadott. A gyűjtőértékelési módszerek, amelybe az átlagáras, a FIFO, a LIFO, a HIFO, a LOFO eljárások tartoznak, a kereskedelmi mérlegben, mint készletértékelési eljárások általánosan elfogadottak, ha a választott értékelési eljárás nem áll szöges ellentétben a vállalatnál a valós felhasználási sorrenddel. Ezzel szemben a számviteli törvény csak az átlagáras, a FIFO és a HIFO eljárást fogadja el.

A németországi adómérlegben automatikusan csak az átlagáras módszert illetve az 1991-es évtől a LIFO (!) módszert fogadják el.

A FIFO eljárás azt jelenti, hogy az először beérkezett készlet kerül először felhasználásra. A FIFO eljárást a német adómérlegben csak akkor fogadják el, ha a vállalat igazolni tudja, hogy a tényleges felhasználási sorrend megegyezik a FIFO eljárás sorrendjével.

A LIFO eljárás esetén az utolsónak beérkezett készlet kerül először felhasználásra. Az EStG 6.§ (1) a LIFO eljárást akkor is elismeri, ha a tényleges felhasználási sorrend teljességgel nem követi a LIFO módszer sorrendjét. A LIFO módszer adózásban történő elismerése ahhoz a feltételhez kötött, hogy nem vesznek igénybe importkedvezményt (EStG 51.§).

A HIFO eljárás abból a feltételezésből indul ki, hogy a legmagasabb áru készlet kerül először felhasználásra. Mivel az év végi záró készlet a legalacsonyabb beszerzési árakon szerepel, ez az eljárás kifejezetten óvatos készletértékelést jelent. A kereskedelmi mérlegben a HIFO módszerrel való készletértékelést a HGB lehetővé teszi, alkalmazását azonban az adózásnál egyszerű nyereségpolitikának tartják, ezért az adómérlegben való alkalmazását az adójogszabályok nem engedélyezik.

A LOFO eljárás a HIFO eljárás ellenkezőjét feltételezi, azaz abból indul ki, hogy a vállalatnál először a legalacsonyabb beszerzési árú készlet kerül felhasználásra. Miután a záró készletet a legmagasabb bekerülési értéken értékeli, alkalmazását legtöbbször a kereskedelmi törvény is tiltja, az adótörvény pedig kategorikusan elutasítja.

A konszolidált beszámoló készítésénél ismert a KIFO eljárás, amely szerint a vállalat először a vállalatcsoportból származó készleteket használja fel. A KIFO eljárás nem alkalmazható egyedül önálló értékelési módszerként, a vállalatcsoport tagjai ugyanis ezen belül saját értékelési eljárásukat (FIFO, LIFO, HIFO) alkalmazzák.

3.2.2. A követelések értékelése

A német gyakorlatban a kétes követeléseket a mindenkori követelmények figyelembe vételével behajthatóságuk valószínűségének megfelelő értéken kell a mérlegben szerepeltetni, a behajthatatlan követeléseket ki kell vezetni. A bizonytalanná vált követelések esetében a német gyakorlattal ellentétben Magyarországon a követelés könyv szerinti értéke most még nem változik, de a jogharmonizációs törekvések keretében rövid távra tervezik a követelések értékelésének az általános szabályok szerinti (a német gyakorlatnak is megfelelő) megváltoztatását.¹

Németországban a beszámolót készítő joga egy követelést kétesnek minősíteni, de csupán sejtések alapján nem lehet a fordulónapon egy követelést leírni. A leírás mértékét sokkal inkább az határozza meg, hogy észszerű vállalkozói megítélés alapján az adós gazdasági helyzetének figyelembevételével milyen kiesésekre lehet számítani. Ezen kívül a követelés értékelésénél nem szabad figyelmen kívül hagyni olyan körülményeket is, amelyek egészben vagy részben kiegyenlíthetik az adós rossz gazdasági helyzetét (pl. kezesség, biztosítás). A kamatmentes, vagy az alacsony kamatozású követeléseket jelenértéken kell a mérlegben szerepeltetni. Amennyiben egy évnél rövidebb lejáratú követelésekről van szó, ezek esetében egyszerűsítési okokból el szabad tekinteni a diszkontálástól. A követelések leírása, amennyiben nem haladja meg a szokásos értéket az egyéb ráfordításokkal szemben történik.

A kereskedelmi törvény szerint a devizás követeléseket a követelés keletkezésekor az adott ügyletet végző pénzüintézet vételi árfolyamán átszámítva kell a mérlegben szerepeltetni, amennyiben a fordulónapi vételi árfolyamon átszámítva nem keletkezik alacsonyabb érték. A devizás követelésekből származó árfolyamnyereséget általában csak a követelés befolyása után lehet elszámolni, ez alól kivételt képeznek a rövid (egy éven belüli) lejáratú követelések. A fordulónapi árfolyamon való kimutatás ezeken kívül akkor lehetséges, ha ugyanazon devizában szereplő követelések és kötelezettségek összességüként (lejárat szempontjából nem feltétlenül) megegyeznek.

Az egyedi értékelés elve a követeléseknél is fennáll. Amennyiben különleges kockázatokkal találja szembe magát a vállalat, a követeléseket újra kell értékelni. A követelések nagy számossága esetén gyakran szinte

¹ Nagy [1999]

lehetetlen a követelésekre a kockázatokat egyenként meghatározni, ugyanakkor van egy olyan ún. általános kockázat, amely szinte kivétel nélkül minden követelést érint. Ezért az egyszerűség kedvéért a nem kertes követelés bekerülési értékének bizonyos százalékában a követelést az eszköz oldalon csökkentik. A százalékos levonás nagysága az adott ágazati tapasztalatok, valamint a vállalkozás helyzetétől függ.

3.2.3. A forgóeszközök közötti értékpapírok értékelése

A forgóeszközök közötti értékpapírok értékelése mind Magyarországon, mind Németországban bekerülési áron történik (a német szabályozás szerint ide számítanak az olyan felmerült költségek is, mint az ügynöki jutalékok, tőzsdei forgalmi adó vagy a courtage). Az azonos értékpapírokat mind a kereskedelmi, mind az adótörvények alapján átlagáron kell értékelni.

A kereskedelmi törvény alapján a szigorú legalacsonyabb érték elve érvényesülése megköveteli a tőzsdei árfolyam alkalmazását, amennyiben ez a fordulónapon a könyv szerinti érték alá esik. Egy későbbi árfolyamemelkedés esetén az eredeti bekerülési érték nagyságáig lehetséges a felértékelés, de nincs kötelezően előírva. A közeljövő (legfeljebb két év) előre várható árfolyamvesztéseit előre szabad hozni. Amennyiben nem következik be a várt árfolyamcsökkenés az visszaértékelés végrehajtása a HGB 280.§ (1) alapján kötelező.

Magyarországon a forgóeszközök közötti értékpapírok esetében is az értékvesztés elszámolásának a feltétele, hogy a piaci, tőzsdei árfolyam tartósan (mérlegkészítést megelőzően legalább 1 évig) alacsonyabb legyen, mint a könyv szerinti árfolyam.

3.2.4. A pénzeszközök értékelése

A kereskedelmi törvény szerint a pénzeszközök értékelése mindaddig névértéken (bekerülési értéken) történik, míg a szigorú alacsonyabb érték elv nem írja elő egy alacsonyabb érték elszámolását (pl. csekkek esetében, ha az adós fizetőképessége bizonytalan).

A külföldi fizető eszközöket és külföldi pénzügyintézeteknél levő naponta esedékes deviza betéteket Németországban fordulónapi vételi árfolyamon kell a német mérlegben szerepeltetni. Amennyiben egy külföldi valuta leértékelésére lehet számítani, a mérlegben az alacsonyabb értéken való szerepeltetés megengedett. Magyarországon akkor szerepel a deviza vagy a valuta fordulónapi vételi árfolyamon, ha a deviza vagy valuta könyv szerinti értéke megegyezik vagy meghaladja a fordulónapi vételi árfolyamon számított értéket, amennyiben a könyv szerinti érték alacsonyabb, mint a fordulónapi vételi árfolyamon számított érték, a mérlegértéket ez esetben a könyv szerinti érték adja.

4. IDŐBELI ELHATÁROLÁSOK

Az időbeli elhatárolások a megbízható és valós összkép pontosítását célzó elszámolások. Az időbeli elhatárolásokon belül megkülönböztethetünk átmeneti és megelőző időbeli elhatárolásokat. Az átmeneti időbeli elhatárolások esetében olyan tárgyévi pénzmozgásokról van szó, amelyek kapcsolódó hozam illetve ráfordítás tételei fordulónap után jelentkeznek. A megelőző időbeli elhatárolásoknál a tárgyévi hozamok illetve ráfordítások pénzmozgáshoz csak a tárgyévet követő évben vezetnek.

A kereskedelmi és az adómérlegben időbeli elhatárolásként, szemben a jelenlegi magyar gyakorlattal, csak az átmeneti időbeli elhatárolásokat szabad megjeleníteni. (Magyarországon is a számviteli törvény ilyen irányú módosítását tervezik.¹⁾ A megelőző időbeli elhatárolásokat a mérlegben tárgyévi ráfordítás – jövőbeni kiadás esetén az egyéb kötelezettségek között, tárgyévi hozam –, jövőbeni pénzbefétel esetén az egyéb eszközök között kell kimutatni.

Az aktív időbeli elhatárolások között kell megjeleníteni azokat a tárgyévi kiadásokhoz kapcsolódó ráfordításokat, amelyek a következő üzleti évet terhelik. Ezzel analóg módon passzív időbeli elhatárolásként azokat a tárgyévi pénzbefételekhez kapcsolódó hozamokat kell elszámolni, amelyek a következő gazdasági évet illetik meg. Az 1. ábra az időbeli elhatárolások csoportosítását mutatja a kereskedelmi törvény alapján.

Időbeli elhatárolások			
Átmeneti időbeli elhatárolások		Megelőző időbeli elhatárolások	
Fordulónap előtti pénzmozgás, ha a hozzá kapcsolódó hozam vagy ráfordítás a fordulónap után jelentkezik		Fordulónap előtti hozam vagy ráfordítás, ha a hozzájuk kapcsolódó pénzbefolyás vagy pénzkidadás a fordulónap után jelentkezik	
Aktív időbeli elhatárolás	Passzív időbeli elhatárolás	Egyéb eszközök	Egyéb kötelezettségek
Tárgyévi kiadás – következő évi ráfordítás	Tárgyévi pénzbefolyás – következő évi hozam	Tárgyévi hozam – következő évi pénzbefolyás	Tárgyévi ráfordítás – következő évi pénzkidadás
Diszázsio elszámolása, ha a kötelezettségeknél a visszafizetendő összeg nagyobb, mint a kapott összeg			

1. ábra

Az időbeli elhatárolások csoportosítása a kereskedelmi törvény alapján

¹ Nagy [1999]

1. melléklet
A német mérleg minimális tagolása

ESZKÖZÖK	FORRÁSOK
<p>A. Befektetett eszközök</p> <p><i>I. Immateriális javak</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Koncessziók, iparjogvédelemben, illetve egyéb védelemben részesülő immateriális javak, illetve ezekre vonatkozó licenck 2. Üzleti vagy cégérték 3. Immateriális javakra adott előlegek <p><i>II. Tárgyi eszközök</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Telkek és hasonló jogosítványok, építmények, beleértve az idegen telkeken álló építményeket is 2. Műszaki gépek és berendezések 3. Egyéb berendezések, üzemi és üzleti felszerelések 4. Beruházások, beruházásokra adott előlegek <p><i>III. Befektetett pénzügyi eszközök</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Társvállalati részesedések 2. Társvállalatoknak adott kölcsönök 3. Részesedések 4. Részesedési viszonyban álló vállalatoknak adott kölcsönök 5. Értékpapírok 6. Egyéb adott kölcsönök <p>B. Forgóeszközök</p> <p><i>I. Készletek</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Nyers-, segéd- és üzemanyagok 2. Befejezetlen termelés és szolgáltatás 3. Késztermékek és áruk 4. Készletekre adott előlegek <p><i>II. Követelések és egyéb eszközök</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Követelések áruszállításból és szolgáltatásokból 2. Társvállalatokkal szembeni követelések 3. Részesedési viszonyban álló vállalatokkal szembeni követelések 4. Egyéb eszközök <p><i>III. Értékpapírok</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Társvállalati tulajdonrészek 2. Saját részvények 3. Egyéb értékpapírok <p><i>IV. Likvid eszközök</i></p> <p>C. Időbeli elhatárolások</p>	<p>A. Saját tőke</p> <p><i>I. Jegyzett tőke</i></p> <p><i>II. Tőketartalék</i></p> <p><i>III. Nyereségtartalék</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Törvény által előírt tartalék 2. Saját részvényekre képzett tartalék 3. Alapító okiratban rögzített tartalék 4. Egyéb nyereségtartalék <p><i>IV. Előző évek áthozott nyeresége / vesztesége</i></p> <p><i>V. Éves nyereség / veszteség</i></p> <p>B. Céltartalékok</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Nyugdíjakra és hasonló kötelezettségekre képzett céltartalékok 2. Adókra képzett céltartalékok 3. Egyéb céltartalékok <p>C. Kötelezettségek</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kötvények, ezekből átváltható 2. Pénzintézetekkel szembeni kötelezettségek 3. Vevőktől kapott előlegek 4. Kötelezettségek áruszállításból és szolgáltatásokból 5. Intézményezett váltótartozások, saját váltó kiállításából eredő kötelezettségek 6. Anya- leányvállalati viszonyban álló vállalatokkal szembeni kötelezettségek 7. Részesedési viszonyban álló vállalatokkal szembeni kötelezettségek 8. Egyéb kötelezettségek ezekből adófizetési kötelezettség ezekből a szociális biztonsággal kapcsolatos kötelezettségek <p>D. Időbeli elhatárolások</p>

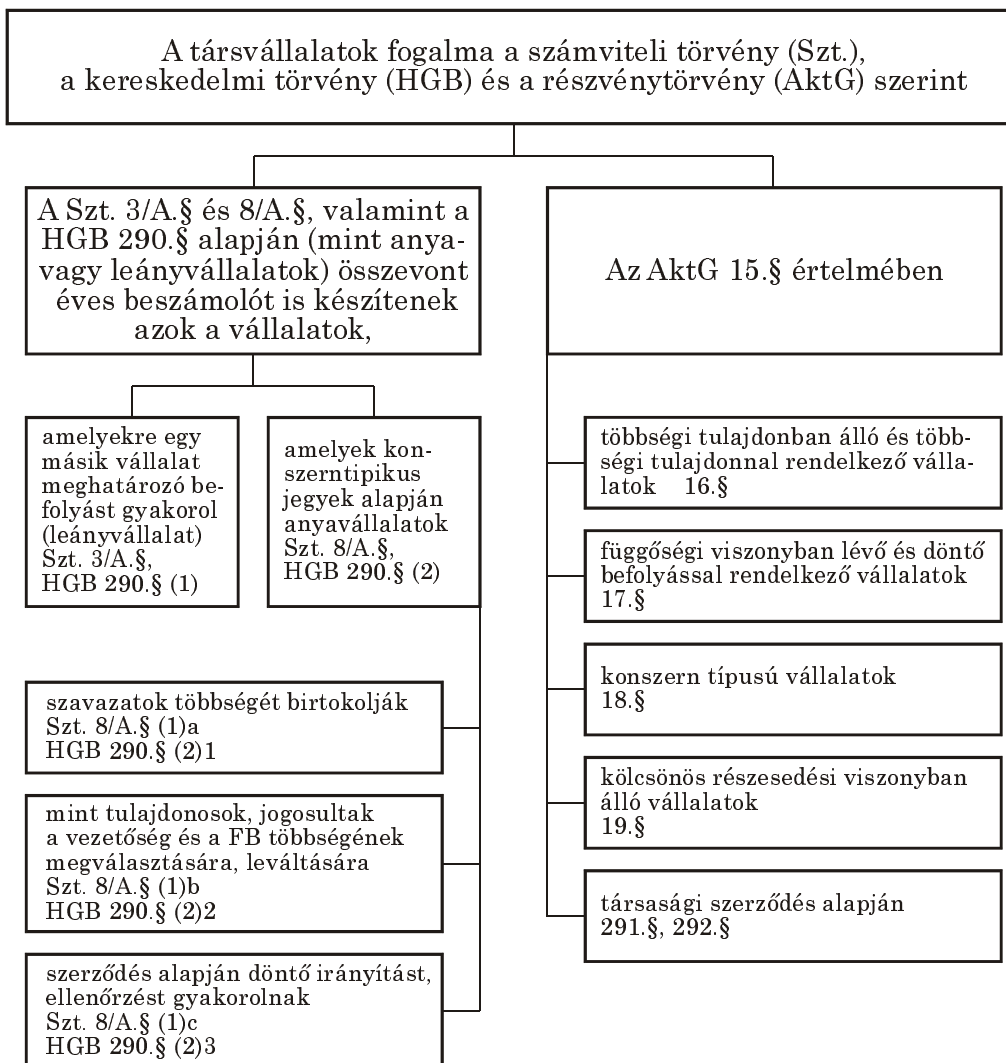
2. melléklet

A német mérleg részletes tagolása a közepes
és a nagy tőketársaságok számára

ESZKÖZÖK	FORRÁSOK
<p>A. Jegyzett, de be nem fizetett tőke (*) (1) ebből a már lejárt határidejű (*) (1)</p> <p>B. Alapítás-át szervezés aktivált értéke (*) (1)</p> <p>C. Befektetett eszközök</p> <p><i>I. Immateriális javak</i></p> <p>1. Koncessziók, iparjogvédelemben illetve egyéb védelemben részesülő immateriális javak, illetve ezekre vonatkozó licenck</p> <p>2. Üzleti vagy cégérték</p> <p>3. Immateriális javakra adott előlegek</p> <p><i>II. Tárgyi eszközök</i></p> <p>1. Telkek és hasonló jogosítványok, építmények, beleértve az idegen telkeken álló építményeket is</p> <p>2. Műszaki gépek és berendezések</p> <p>3. Egyéb berendezések, üzemi és üzleti felszerelések</p> <p>4. Beruházások, beruházásokra adott előlegek</p> <p><i>III. Befektetett pénzügyi eszközök</i></p> <p>1. Társvállalati részesedések</p> <p>2. Társvállalatoknak adott kölcsönök ebből azok, melyek hátralévő futamideje egy éven túli (*) (2)</p> <p>3. Részesedések</p> <p>4. Részesedési viszonyban álló vállalatoknak adott kölcsönök ebből azok, melyek hátralévő futamideje egy éven túli (*) (2)</p> <p>5. Értékpapírok</p> <p>6. Egyéb adott kölcsönök ebből azok, melyek futamideje egy éven túli (*) (2)</p> <p>D. Forgóeszközök</p> <p><i>I. Készletek</i></p> <p>1. Nyers-, segéd- és üzemanyagok</p> <p>2. Befejezetlen termelés és szolgáltatás</p> <p>3. Késztermékek és áruk</p> <p>4. Készletekre adott előlegek</p> <p><i>II. Követelések és egyéb eszközök</i></p> <p>1. Követelések áruszállításból és szolgáltatásokból ebből azok, melyek hátralévő futamideje egy éven túli (*) (2)</p>	<p>A. Saját tőke</p> <p><i>I. Jegyzett tőke</i></p> <p><i>II. Tőketartalék</i></p> <p><i>III. Nyereségtartalék</i></p> <p>1. Törvény által előírt tartalék</p> <p>2. Saját részvényekre képzett tartalék</p> <p>3. Alapító okiratban rögzített tartalék</p> <p>4. Egyéb nyereségtartalék</p> <p><i>IV. Előző évek áthozott nyeresége / vesztesége</i></p> <p><i>V. Éves nyereség / veszteség</i></p> <p>B. Adózással kapcsolatos tartalékok (*) ebből előírás szerinti (**)</p> <p>C. Céltartalékok</p> <p>1. Nyugdíjakra és hasonló kötelezettségekre képzett céltartalékok</p> <p>2. Adókra képzett céltartalékok</p> <p>3. Látens adókra képzett céltartalékok (*)</p> <p>4. Egyéb céltartalékok</p> <p>D. Kötelezettségek</p> <p>1. Kötvénytartozások ebből átváltható kötvények ebből az egy éven belül esedékes kötelezettségek (*) (2) ebből az öt évnél hosszabb hátralévő lejáratú kötelezettségek (**) (2) (3) ebből zálogjoggal, ill. hasonló jogokkal biztosítottak (**) (2) (3)</p> <p>2. Pénzintézetekkel szembeni kötelezettségek ebből az egy éven belül esedékes kötelezettségek (*) (2) ebből az öt évnél hosszabb hátralévő lejáratú kötelezettségek (**) (2) (3) ebből zálogjoggal, ill. hasonló jogokkal biztosítottak (**) (2) (3)</p> <p>3. Vevőktől kapott előlegek ebből az egy éven belül esedékes kötelezettségek (*) (2) ebből az öt évnél hosszabb hátralévő lejáratú kötelezettségek (**) (2) (3) ebből zálogjoggal, ill. hasonló jogokkal biztosítottak (**) (2) (3)</p>

2. Társvállalatokkal szembeni követelések ebből azok, melyek hátralevő futamideje egy éven túli (*) (2)
3. Részesedési viszonyban álló vállalatokkal szembeni követelések ebből azok, melyek hátralevő futamideje egy éven túli (*) (2)
4. Egyéb eszközök ebből azok, melyek hátralevő futamideje egy éven túli (*) (2)
- III. Értékpapírok**
1. Társvállalati tulajdonrészek
2. Saját részvények és üzletrészek
3. Egyéb értékpapírok
- IV. Csekkok, készpénzállomány, jegybanki követelések, postai zsírókövetelések, követelések hitelintézetektől**
- E. Aktív időbeli elhatárolások**
Diszázió (**) (1)
- F. Aktív látens adó (*) (1)**
- G. A saját tőke halmozott hiánya (*) (1)**
4. Kötelezettségek áruszállításból és szolgáltatásokból ebből az egy éven belül esedékes kötelezettségek (*) (2) ebből az öt évnél hosszabb hátralévő lejáratú kötelezettségek (**) (2) (3) ebből zálogjoggal, ill. hasonló jogokkal biztosítottak (**) (2) (3)
5. Váltótartozások ebből az egy éven belül esedékes kötelezettségek (*) (2) ebből az öt évnél hosszabb hátralévő lejáratú kötelezettségek (**) (2) (3) ebből zálogjoggal, ill. hasonló jogokkal biztosítottak (**) (2) (3)
6. Társvállalati viszonyban álló vállalatokkal szembeni kötelezettségek ebből az egy éven belül esedékes kötelezettségek (*) (2) ebből az öt évnél hosszabb hátralévő lejáratú kötelezettségek (**) (2) (3) ebből zálogjoggal, ill. hasonló jogokkal biztosítottak (**) (2) (3)
7. Részesedési viszonyban álló vállalatokkal szembeni kötelezettségek ebből az egy éven belül esedékes kötelezettségek (*) (2) ebből az öt évnél hosszabb hátralévő lejáratú kötelezettségek (**) (2) (3) ebből zálogjoggal, ill. hasonló jogokkal biztosítottak (**) (2) (3)
8. Egyéb kötelezettségek ezekből adófizetési kötelezettség ezekből a szociális biztonsággal kapcsolatos kötelezettségek ebből az egy éven belül esedékes kötelezettségek (*) (2) ebből az öt évnél hosszabb hátralévő lejáratú kötelezettségek (**) (2) (3) ebből zálogjoggal, ill. hasonló jogokkal biztosítottak (**) (2) (3)
- E. Passzív időbeli elhatárolások**

3. melléklet

IRODALOMJEGYZÉK

- BARICZ R., MALASICS A.: Oktatási segédlet a konszolidált éves beszámoló összeállításához. Unikontó Kft., Budapest, 1994.
- BARICZ R., RÓTH J.: Könyvviteltan. Aula, 1994.
- Beck-Wirtschaftsberater: Lexikon der Betriebswirtschaft. dtv, München, 1994.
- COENENBERG, A. G.: Jahresabschluß und Jahresabschlußanalyse. Betriebswirtschaftliche, handels- und steuerrechtliche Grundlagen. Verlag Moderne Industrie, Landsberg/Lech, 1994.
- BECK, C. H. (ed.): Handelsgesetzbuch. München, 1999. március.
- Magyar Számviteli Szakemberek Egyesülete: Nemzetközi számviteli standardok, Saldó, Budapest, 1991.
- NAGY G.: A számviteli szabályok továbbfejlesztésének koncepciója. Számvitel, adó, könyvvizsgálat, 1999/9.
- RÓTH – ADORJÁN – LUKÁCS – VEIT: Számviteli esettanulmányok. Perfekt, 1999.
- SCHMALEN, H.: Grundlagen und Probleme der Betriebswirtschaft. Wirtschaftsverlag Bachem GmbH, 1992.
- Számvitellel kapcsolatos jogszabályok I. Magyar Közlöny, lezárva: 1999. május.

VARGA GYULA*

Az Európai Unió agrárvilága és változási irányai¹

Az Európai Unió gyakorlata és példái talán sehol nem érdemelnek olyan sok figyelmet, mint a mezőgazdaságban. Az Uniónak ugyanis szinte csak ebben a gazdasági szektorban *van szigorú értelemben vett közös politikája*, amely viszont a közös célok megfogalmazásának korántsem mellékes aktusától a legszigorúbb és legbürokratikusabb központi „pénzosztó” szerepig terjed. Nem csak érdekes, hanem egyenesen életfontosságú is tehát, hogy megismerjük azt a szervezeti rendszert és vállalati világot, amelybe rövidesen belecsöppen a magyar mezőgazdaság. Ráadásul nem csak, hogy kevés, hanem jelentős részben *téves ismeretek terjedtek és terjednek még ma is az EU mezőgazdaságáról*, amit sokan egyszerűen csak a kisüzemek paradicsomának tekintenek. Pedig valójában a családi gazdaságok dominanciáján alapuló agrárvilágot nem a kisüzemek, hanem a *tőkeerős magánvállalkozások* túlsúlya jellemzi, ráadásul a kemény versenyben egyáltalán nem érzi paradicsominak az állapotokat a termelők igen jelentős hányada. Jogos tehát a kérdés: mire számítsanak a magyar üzemek és vállalatok az új küzdőtérben?

Az Európai Unióhoz való csatlakozás a konkrét előkészület és a felkészülés szakaszába érkezett. Az idő sürget, hiszen számos területen a belépést megelőzően kell már készen állnunk azokra a teendőkre, amelyeket az

* Tudományos tanácsadó, egyetemi tanár

¹ Ez a cikk a Dorgai Lászlóval, Kovács Gáborral, Stauder Mártával és Tóth Erzsébettel közösen készített, „Mezőgazdaságunk üzemi rendszere az EU tapasztalatainak tükrében” c. tanulmánynak a szerző által írt fejezetein alapszik.

EU agrárpolitikája a belépést követően azonnal megkövetel tőlünk. Pontosabban szólva számos olyan felkészülési teendőnk van például az üzemi statisztika és a nyilvántartás terén, amelyet elsősorban az érdek diktál, a különböző támogatásokhoz való hozzáférés esélyének megteremtése.

Világosabban kell tehát látnunk, *milyen környezetbe* kerülnek majd a magyar mezőgazdaság termelői, *kik lesznek a versenytársak*, s mik jellemzik őket. Ennek a célnak érdekében tekintjük át az EU mezőgazdaságának üzemi világát, s rajzoljuk fel azokat a változási irányokat, amelyek számunkra is mértékadók, vagy legalábbis tanulságosak további teendőink meghatározásakor.

A MEZŐGAZDASÁGI ÜZEMEK ÉRTELMEZÉSE ÉS STATISZTIKAI SZÁMBAVÉTELE AZ EU-BAN

Az Európa Tanács 571/88 (EGK) 1988. február 29-i rendelete szerint: *mezőgazdasági üzem* az a műszaki-gazdasági egység, amely egységes üzemvezetés alatt áll, és mezőgazdasági termékeket állít elő. Az EU tagországainak mezőgazdaságában – a mai magyar gyakorlathoz hasonlóan – *magángazdaságok* (magánvállalkozások), jogi személyiség nélküli *személyi társaságok* és *jogi személyiségű vállalatok* működnek.

Bizonyos mérethatár (ami többnyire 1 ha, illetve az Egyesült Királyság legtöbb tartományában 5 ha mezőgazdasági terület, valamint ezzel egyenlőnek tekintett ültetvényterület) vagy állatállomány-létszám alatt viszont *nem tekintik üzemnek* a mezőgazdasági termék előállításával (is) foglalkozó család termelő tevékenységét. Ezzel szemben a magyar gyakorlat gazdaságként veszi számba mindazon termelőket, akiknek több, mint 0,15 ha földjük, vagy akár csak 1 db nagy állatuk van (pl. 1 sertés, vagy birka). Világos a teendő, hogy a majdnem 1 millió ily módon gazdaságnak tekintett termelőt mielőbb hagyjuk ki a mezőgazdasági üzemi körből, hiszen ők ekkora területen *sem üzemszerű termelésre, sem számottevő jövedelem elérésére nem képesek*. Ezt indokolja az a sok zavar, amit az 1,2 millió magyar üzemről szóló hírek a nemzetközi szakmai körökben keltenek, de az a tény is, hogy ez a megélhetést segítő, csak kiegészítő jövedelmet, s nem pedig megfelelő keresetet adó házkörüli termelés az összes földterületnek mintegy 4%-át teszi ki.

A jogi személyiséggel nem rendelkező személyi társaságokhoz

- a polgárjogi társaságokat,
- a csendestársi együttműködéseket,
- a nyílt kereskedelmi társaságokat és

- a közkereseti társaságokat sorolják. (Ezekre a legjellemzőbb az a betéti társaságokhoz hasonló keletnémet üzemtípus, amely több családot összefogva, átlagosan majdnem 500 ha-os mezőgazdasági területet művelve működik, a keleti tartományok mezőgazdasági területének mintegy egyötöd részén.)

A jogi személyiségű vállalatokhoz

- a szövetkezetek,
- a gazdasági (tőkés) társaságok (vagyis Rt-k, Kft-k és ezeknek nem jogi személyiségű társaságokkal való vegyes formációja), továbbá
- az egyesülések és
- az alapítványok

tartoznak. Ebben a körben teljes az azonosság a magyar viszonyokkal. És az egyértelműség kedvéért tegyük hozzá azt is, hogy eszerint a magyar nagyüzemek teljességgel megfelelnek az EU jogszabályainak.

Fontos még számunkra annak figyelembe vétele is, hogy a *családi mezőgazdasági üzemet* a tulajdonosok keresetének nagysága, forrása és a munkaidő alapján két nagy csoportra osztják:

- *főfoglalkozású üzem*¹ az, amelynek tulajdonosa teljes munkaidejének legalább felét az üzemében tölti, s a tulajdonos házaspár keresetének kevesebb, mint a fele származik külső forrásból. A főfoglalkozású üzemek körén belül vannak a *tisztán mezőgazdasági üzemek* (amelyekben a külső jövedelem 10% alatt marad), és vannak a *kiegészítő jövedelemmel rendelkező mezőgazdasági üzemek*, amelyekben a külső jövedelmek a 10 és 50%-os határ között maradnak;
- *mellékfoglalkozású üzem* pedig az, amelyben a tulajdonos munkaidejének kevesebb, mint felét tölti, és jövedelmének is kevesebb, mint 50%-a származik az üzemből.

Az EU-tagországokban a mezőgazdaság üzemi struktúrájának fejlődése, a közösségi agrárpolitika sikeres megvalósítása érdekében *egységes számbavételi, adatgyűjtési módszereket* alkalmaznak. Az EUROSTAT rendszerén alapuló, de a tagországok érdekeit is szem előtt tartó rendszer kialakítását magas szintű jogszabályban rögzítették és hajtják végre. Ennek megfelelően már nálunk is folynak a statisztikai munkák, s az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézetben a német gyakorlat szerint végezzük a tesztüzemek megfigyelését és adataik feldolgozását. Nagy gond azonban a teljes körű, azaz az *összes mezőgazdasági üzemet magába foglaló összeírás* hiánya, amit évek óta hiába szorgalmazott a szakmai közvélemény. A 2000-re halasztott statisztikai felmérésünk tehát helyesen, de sajnálatos késéssel illeszkedik az EU alapelveihez.

¹ A francia nyelvhasználat a főfoglalkozású üzemet professzionális, a nem teljes munkaidős, részfoglalkozásúakat pedig nem professzionális, illetve marginális üzemnek hívja.

Az EU gyakorlatában az üzemek méret szerinti osztályozásának alapját az ún. *standard fedezeti hozzájárulás* (magyarul: SFH, angolul: SGM, azaz Standard Gross Margin, németül StDB, azaz Standardeckungsbeitrag,) képezi.¹ Ez az ökonómiai üzemméret lényegében kapacitást, mégpedig jövedelemtermelési kapacitást jelent, s ennek megfelelően pénzértékben (euróban) kerül kifejezésre. Az üzem összes SFH-értékének minden egyes 1200 eurónyi összegét egy *Európai Méretegységnek* nevezik (EME).² Ennek alapján

- nagyon kis méretű az az üzem, amelynek évi jövedelemtermelő kapacitása 4 EME, azaz 1,2 M HUF alatt marad,
- kisméretű az, ahol 1,2 és 2,4 M HUF közötti,
- közepes az, ahol 2,4 és 12,0 M HUF közötti,
- nagyméretű a 12,0 és 30,0 M HUF közötti, s végül
- igen nagyméretű az, ahol 30,0 M HUF fölötti

az évi jövedelemtermelő kapacitás. Nyilvánvaló a következtetés, hogy a mi jelenleg üzemként nyilvántartott termelőink zöme messze-messze elmarad ettől a határtól, sőt a legelső kategória 0,6 M forintnyi mértékétől is.

Érdeemes még helyzetünket abból a szemszögből is megvizsgálni, hogy mit is jelent számunkra az Unióban meghonosított rendszer, amellyel az üzemek méretét vizsgálják. A statisztika ún. FADN-hálózatában ugyanis Európai Méretegységben fejezik ki, hogy – országonként differenciáltan – milyen küszöbértéktől kezdődően tekintik a gazdaságokat egy család megélhetését biztosító, rentábilis, illetve más kifejezéssel „életképes” üzemeknek. (Az FADN keretében az EU részére csak ezekről a gazdaságokról lehet és kell adatokat szolgáltatni.³) Az *országonkénti méretküszöbök* igen jelentősen eltérnek. A legkisebb a mutató Portugáliában, ahol ennek 300 E HUF az értéke, majd ezt követi Görögország és Spanyolország 600 E HUF évi jövedelemtermelő kapacitással. A legtöbb országban 2,4 M HUF-nál húzzák meg az alsó határt, s a legmagasabb értéket Hollandiában találjuk, csaknem 5 milliós jövedelemtermelő kapacitással. Magyarországon a 2 EME-nek megfelelő jövedelmet – KOVÁCS GÁBOR

¹ Az SFH a mezőgazdasági termelőtevékenységek egységnyi méretére (1 hektár, 1 állat) vonatkozóan meghatározott *normatív* (átlagos időjárási és üzemi feltételekre vonatkoztatott) *fedezeti hozzájárulás*. (A fedezeti hozzájárulás a termelőtevékenység termelési értékének és a kapcsolódó változó költségeknek a különbsége.) Ez az érték az adott üzem *tartós jövedelemtermelő kapacitását* fejezi ki a termelőeszköz-ellátottság, a termelési szerkezet és a termőhelyi adottságok függvényében.

² A magyar fordításnak megfelelő EME értéke az inflációnak megfelelően időnként módosulhat.

³ A képet kissé árnyalja, hogy egyidejűleg érvényesülnie kell annak a – hallgatólagosan elfogadott – követelménynek is, hogy a megfigyelésbe bevont üzemkörnek le kell fednie a mezőgazdasági termelés kb. 90%-át.

számításai szerint – mintegy 20 ha gabonaterületen, vagy 8 tehén tartásával lehet elérni. A ma üzemnek nevezett magángazdaságoknak kevesebb mint 4%-a éri el ezt a mérethatárt.

AZ EURÓPAI UNIÓ ÜZEMI RENDSZERÉBEN VÉGBEMENŐ VÁLTOZÁSOK

Ha az EU-t tanulmányozzuk, akkor leginkább a következők tűnnek szemünkbe:

- a mezőgazdaságból élők száma folyamatosan apad;
- a mezőgazdasági üzemek száma csökken;
- a termelés valamennyi, a koncentrációt jelző mutatószáma egyre gyorsabb ütemben nő;
- az átlagos üzemméretben – a tagországok és régiók között – igen nagyok az eltérések;
- az országok közötti különbségek tartósan fennmaradnak;
- az üzemi jövedelmek országok közötti differenciái, a támogatások ellenére sem enyhülnek.

Az EU 15 tagállamának átlagában a mezőgazdasági foglalkozásúak részesedése az összes keresőből mindössze 5,3%-ot tett ki 1995-ben. Az átlag igen nagy különbségeket takar, az Egyesült Királyság 2,1%-ától kezdve Görögország 20,4%-os részarányáig. Magyarországgal összevetve ezeket az adatokat azt látjuk, hogy *a mi 8,5%-os arányunk valamivel több mint másfélszerese az EU átlagának*. De amíg nálunk 1%-nyi mezőgazdasági foglalkozásúra a GDP-ből 0,93%-nyi részesedés jut, az EU-ban csak 0,45%, vagyis 1 hazai főfoglalkozású kétszer nagyobb arányban részesedik a nemzeti jövedelem termeléséből, mint az EU-ban.¹

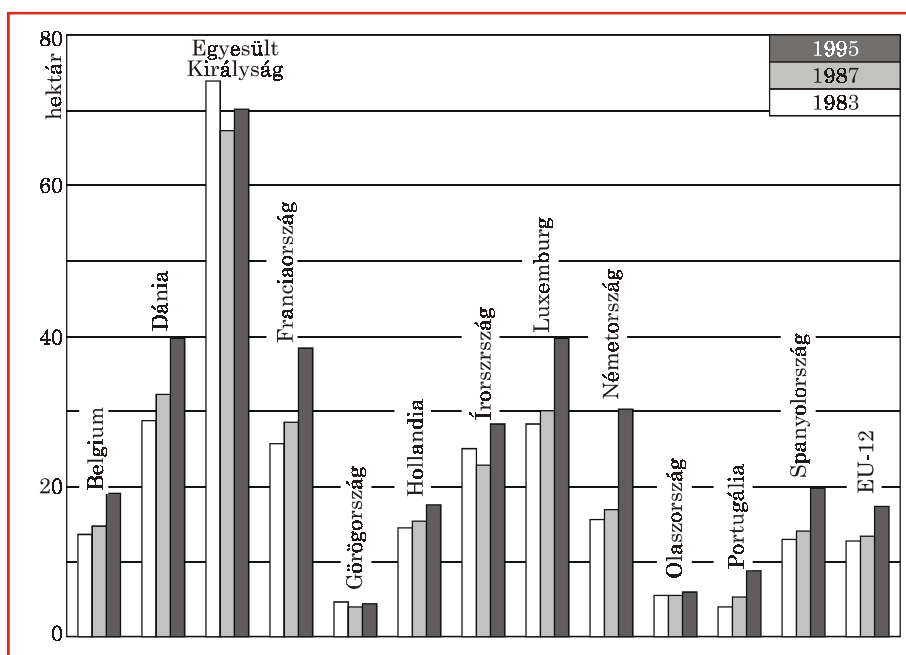
Az EU-val való összevetés szempontjából reálisabb képet kapunk akkor, ha a népsűrűsége teljesen érzéketlen előbbi mutatószám (a foglalkoztatásból való %-os részarány) helyett, vagy legalábbis amellett, *a 100 ha mezőgazdasági területre jutó agrárfoglalkozásúak számát vesszük viszonyítási alapnak*. Ezt nézve, az EU 5,7 fő/100 ha-os mutatójával szemben a magyar adatok a „kedvezőbbek”, mert csak 5,0 főfoglalkozású jut 100 ha-ra. Ha viszont a részmunkaidősöket is megkísérelnénk az EU-ban használatos „munkaerőegységre” (MEE) átszámítani, lényegesen emelkedne a magyar mutatószám, de aligha több, mint 40-50%-kal. Az így kapott 7 fő/100 ha

¹ Rögtön hozzá is kell tenni ehhez, hogy a magyar adatokat kedvező irányba torzítja a munkaerőként számba nem vett részfoglalkozásúak milliós tábor!

körüli értékkel a tagországok rangsorában éppen középpütt helyezkednének el. Az oly sokszor hallható vélekedések a magyar agrárgazdaságból felszabaduló munkaerőtömegről tehát egyáltalán nem megalapozottak.

A mezőgazdasági foglalkozásúak száma azonban minden országban gyors ütemben csökken, s számos támogató intézkedés ellenére is egyre kevesebb embernek ad közvetlenül megélhetést a mezőgazdaság. Noha az üzemek egyre nagyobbak lesznek, a műszaki haladás következtében mind kevesebb emberi munkára van szükség. Így egy-egy gazdaság is inkább kevesebb, mint több embert tart el.

Amint az 1. ábráról igen jól látszik, az EU tagországaiban átlagosan *igen kicsi, de elég gyorsan növekvő az üzemek átlagterülete*. Az átlagadatok azonban nem igazán alkalmasak a tényleges helyzet jellemzésére. Sőt, az „átlagok átlaga”, az EU egészére számított üzemenkénti 17,5 ha mezőgazdasági terület, valójában *alig mond valamit a tényleges méretekről* és a méret szerinti összetétel alakulásáról. Ennek az a fő oka, hogy a nagyszámú részfoglalkozású üzem is benne van az osztószámban, miközben ezek tényleges gazdasági teljesítménye – a szegényebb tagországokat kivéve – meglehetősen csekély.

1. ábra

Az egy üzemre jutó mezőgazdasági terület változása az EU tagországaiban 1983, 1987 és 1995 között (ha)¹

¹ Forrás: Az ábrák adatforrása az Eurostat Yearbook '97 és The Agricultural Situation in the European Union. 1996. 1997. Report.

A legfontosabb változás az üzemek számának csökkenése mellett az, hogy 1980 és 1995 között – a 12 vizsgálható EU tagország átlagában – *mintegy 30%-kal csökkent a 20 hektárnál kisebb területen gazdálkodók földje*, s ez az átlag körüli mérettel rendelkező üzemi kör a művelt területnek már csak mindössze 20%-ával rendelkezik. Ezzel szemben több mint 20%-kal bővült az 50 ha és 100 ha közöttiek földterülete, s *több mint 50%-kal a 100 ha-nál nagyobbaké*.

Ennek az átrendeződésnek az összefoglaló adatait mutatja be az 1. táblázat. Ebből jól látszik, hogy az agrár-túlnépesedéssel küzdő országokban alacsonyabban van a növekedési küszöb, vagyis a csökkenő és a növekvő számú üzemek közötti határ, de – Portugáliát kivéve – mindenütt, még *a többi mediterrán országokban is ez a „vízváltató” mára már nagyobb, mint 20 ha*.

1. táblázat

A különböző méretkategóriájú üzemek által művelt terület százalékos változása az EU tagországaiban 1980 és 1995 között¹

Ország	< 5 ha	5-20 ha	20-50 ha	50-100 ha	> 100 ha	Összesen
Belgium	58,4	52,4	102,3	160,4	183,1	95,3
Dánia	10,2	48,0	59,9	136,5	217,9	93,4
Egyesült Királyság	67,2	90,0	83,6	94,4	100,1	96,2
Franciaország	59,5	37,5	54,2	116,6	215,2	96,5
Görögország	72,7	93,1	177,8	190,8	274,4	97,6
Hollandia	83,9	57,1	103,8	186,5	200,6	98,1
Írország	45,9	60,5	88,3	101,9	106,4	85,7
Luxemburg	55,6	41,7	38,0	147,3	530,8	97,5
Németország	57,8	54,0	79,0	209,2	1012,9	140,5
Olaszország	83,2	82,2	122,2	115,0	83,8	92,6
Portugália	76,5	136,6	174,6	158,4	118,8	118,4
Spanyolország*	65,9	79,0	87,0	107,0	138,6	107,3
EU 12**	72,7	66,8	78,0	121,1	150,1	103,1

* Spanyolországról csak 1983. évi adat áll rendelkezésre

** Németország újraegyesítése az átlagszámokat is befolyásolja. A német adatok nélkül az 50-100 ha-os kategória átlaga 121% helyett 114%, a 100 ha felettieké pedig 150% helyett 129% lenne.

¹ Forrás: EUROSTAT

A földszűkével küzdő, de nagy tőkeerejű Hollandia és Belgium esetében ugyancsak 20 ha-nál kezdődik a növekedés, de ez éppen a földhiány miatt csak jelentéktelen arányú. Az összes országtól eltérő képet az Egyesült Királyság mutat, elsősorban amiatt, hogy ott már jóval korábban egészségesebb üzemi méretek alakultak ki, tehát kevésbé látványos a jelenlegi mozgás.

A területet az üzemek – a korlátozottan rendelkezésre álló föld miatt – az EU legtöbb tagországában *csak egymás rovására bővíthetik*.¹ Ezzel szemben az állatállomány viszonylag szabadon növelhető, legalábbis addig a korlátig, amit újabban az EU környezetvédelmi megfontolásokból bevezetni kényszerül, s az agrártámogatásokat a maximális állatsűrűséghez kötik, illetve külön premizálják a kisebb állatsűrűséget. Magyarországon kevésbé ismert, hogy az EU fejlett mezőgazdaságú országaiban az állattartás ugyancsak erőteljes koncentrációt mutat. Főként a sertéstartó és a baromfitenyésztő üzemekben az elmúlt évtized alatt bekövetkezett, szinte elképesztően gyors állománynövelés érdemel figyelmet, s az, hogy nincs ország, amely e fölgyorsult folyamat alól kivételt jelentene. Ugyanakkor az országok közötti különbségek meglehetősen mértékűek, s inkább még nőnek is, mintsem hogy csökkennének. *A korszerűbben termelők olyan koncentrációs iramot diktálnak*, amivel a széttagolt üzemszerkezetű, az agrárnépesség foglalkoztatásának kényszerével küszködő, *elmaradottabb mezőgazdaságú országok nem tudnak lépést tartani*. Ha Magyarország – a nem létező uniós követelményekre hivatkozóknak hitelt adva – a nagyüzemek újabb felszámolási hullámával önként feladja az örökölt korábbi kedvezőbb struktúrát, valójában besorolja országunkat a sereghajtó szegények közé. Oda, ahova eddig önszántából még senki nem akart tartozni.

Mint már említettük, az átlagszámok mögötti megoszlás az állatállomány esetében is nagy figyelmet érdemel. Például az EU 12 régi tagországa közül hat országban a sertésállománynak több mint 90%-át olyan üzemekben nevelik, amelyekben az átlagos állatlétszám több mint 200 darab, ezen belül hét olyan ország van, ahol a 400-as állománynál nagyobbakban van a sertések több mint 80%-a, sőt nyolc országban az állomány több mint fele (közülük háromban több mint kétharmada) 1000 db-ot meghaladó átlagléttségű gazdaságban hízik.²

Hasonlókat mondhatunk a szarvasmarhatartásról is. Az EU 15 tagországnak átlagát nézve is az állatoknak több mint felét azokban a gazdaságokban nevelik, ahol egy-egy üzemben több, mint 100 db az állomány. De a tagországok között több olyan is van, ahol a létszám kétharmada,

¹ Ez az egyik oka a földárak alakulásának, illetve az árák országok és régiók közötti nagy különbségeinek.

² Situationsbericht 1996. Deutscher Bauernverband, Bonn 1996.

vagy háromnegyede 100-nál több állatot tartó gazdaságokban található. Szó sincs tehát a néhány tehenes gazdákról, hiszen az állatok alig 7%-át nevelik 10-nél kisebb állományokban. Ez a csekély koncentráció legfeljebb csak a szegény mediterrán országokra és a szomszédos alpesi tehéntartást folytató Ausztriára jellemző, ahol ma a legnagyobb gond a versenyhátrány miatti súlyos helyzet orvoslása.

Végül pedig érdemes a jövedelemtermelő képesség normatív mutatószáma, az EME alapján is elvégezni ezt az összehasonlítást. Az EU tagországai között így is jelentős különbségeket találunk. Kiemelkedően nagy Hollandiában, majd a másik két Benelux-állam és az Egyesült Királyság következik a rangsorban. Ezekben az országokban mintegy az üzemek harmada több, mint 40 EME jövedelem, azaz fedezeti hozzájárulás előállítására képes, ami mintegy 13 milliós összességüknek felel meg. Ellenpontként Olaszországot, Portugáliát, Spanyolországot és Görögországot kell említeni, mivel ezekben az országokban az üzemek fele, vagy még ennél is több, nem éri el az évi 4 EME bevételehatárt, vagy is jövedelme 1,3 millió alatt marad (2. táblázat).

A különböző jövedelemtermelő képességű üzemek erősen eltérő megoszlása alapján nem meglepő, hogy a tényleges üzemi jövedelmekben, s az ebből adódó paraszti jövedelmek nagyságában is számottevőek az országok közötti különbségek. A részletesebb elemzések azt mutatják, hogy főként az üzemméretnek van nagy hatása az üzemi jövedelem alakulására. Érdemes arra is utalni, hogy *ez az erős differenciálódás az országok között nem egyenlítődt ki az áttekintett 15 év során*. Igaz, Írország és Spanyolország sokat behozott korábbi hátrányából, de Görögország maradt, sőt Portugália még rontott is helyzetén.

AZ ÜZEMI STRUKTÚRA ÁTRENDEZŐDÉSÉNEK FOLYAMATA NÉMET-ORSZÁG NYUGATI TARTOMÁNYAINAK PÉLDÁJÁN¹

A mezőgazdasági üzemek² főfoglalkozású (Haupterwerb) és mellékfoglalkozású, vagy részmunkaidős (Nebenerwerb) típusait a német statisztika – az EU struktúrapolitikai irányelveire hivatkozva – nem csak következetesen elkülöníti egymástól, hanem ezen túlmenően, korábbi saját gyakorlatát követve fogalmi különbséget tesz a főfoglalkozásúak csoportján belül is. Eszerint van „tisztán mezőgazdasági főfoglalkozású” (Vollerwerb) és „vegyes jövedelmű” (azaz kiegészítő jövedelmmel is rendelkező) főfoglalkozású (Zuerwerb) üzem.³ Annak ellenére, hogy a nem főfoglalkozású mezőgazdasági üzemek aránya az üzemek számán belül növekszik, valódi szerepük egyre alárendeltebb jelentőségűvé válik. A termelésre vonatkozó legfontosabb mutatók szerint, mind az erőforrásokból, mind pedig az elért eredményből mindössze 10-12% körüli és csökkenő a részesedésük (2. ábra).

Bizonyos szempontból meglepő, hogy az EU 12 tagországában a német üzemek között van a legnagyobb számaránya a mellékfoglalkozású gazdaságoknak. A 45%-os német arányt – eléggé leszakadva – a spanyolok (35%), majd az írek (33%), a britek (31%) és a görögök (30%) követik. A legalacsonyabb a Benelux-államokban (sorrendben 19%, 17% és 24%) és Franciaországban.⁴ Az okok igen különbözőek: a németeknél ez a magas arány az üzemek „lassú elhalásának” egyik jele, a spanyoloknál és a görögöknél a birtokok elaprózottsága, illetve az egyéb keresetek korlátozott lehetősége ellentétként alakulnak ki az említett adatok. Számul ott kevés, ahol kialakultak és a versenyképesség fenntartásához szükséges ütemben tovább nőnek az üzemméreték, s ennek köszönhetően a mezőgazdasági termelés egyedül is elegendő jövedelmet ad az abból élőknek. Mindenesetre a kiegészítő jövedelem szerzésére készítő és az arra lehetőséget adó

¹ Agrarbericht der Bundesregierung 1995. BMELF Bonn, 1995.

² A német fogalmi rendszer szerint mindig az 1 ha mezőgazdasági területen felülieket nevezik üzemnek. A külön forrásból származó adatok szerint ez a teljes terület 99,83%-át teszi ki, vagyis – szemben a magyar adatokkal – igazán jelentéktelen a nem üzemméretű nyilvántartott mezőgazdasági földkapacitása.

³ Az előbbinél 10% alatti, az utóbbinál 10 és 40% közötti a nem mezőgazdasági jövedelem aránya.

⁴ Situationsbericht 1996. Deutscher Bauernverband Bonn, 1996.

feltételek, és igen különböző esélyek a megoldások igen bonyolult kombinációit idézik elő. Mi magyarok arra kevésbé számíthatunk, hogy a mezőgazdaságból élők jelentős kiegészítő keresetre tegyenek szert más tevékenységi körökben. Fordítva viszont régi a példa: a házkörüli termelés, a „háztáji” a legkülönbözőbb társadalmi rétegeknek segít a megélhetésben.

2. táblázat

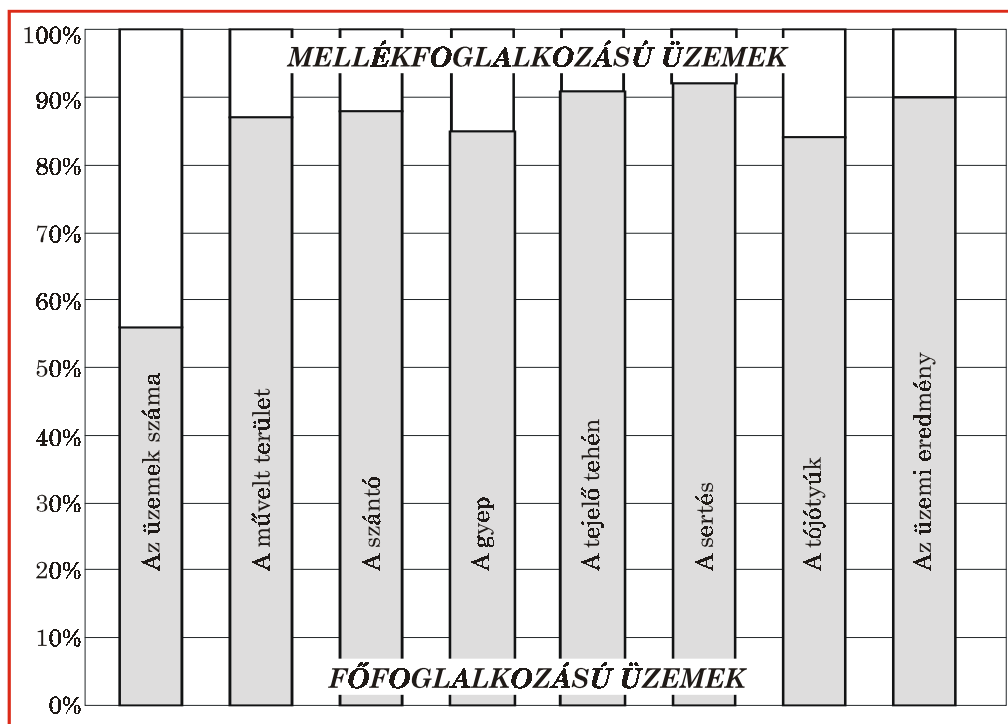
A mezőgazdasági üzemek %-os megoszlása jövedelemtermelő képességük nagysága szerint 1995-ben¹

Országok	4 EME alatt	4 - 40 EME	40 EME fölött	Összesen
Ausztria	37,0	59,6	3,4	100,0
Belgium	17,1	46,2	36,7	100,0
Dánia	6,2	57,2	36,6	100,0
Egyesült Királyság	25,7	46,6	27,7	100,0
Finnország	25,4	69,0	5,6	100,0
Franciaország	25,2	51,1	23,8	100,0
Görögország	45,1	54,2	0,7	100,0
Hollandia	1,7	40,3	58,0	100,0
Írország	26,7	64,2	9,1	100,0
Luxemburg	20,6	47,1	32,4	100,0
Németország	29,3	52,9	17,9	100,0
Olaszország	59,0	38,1	2,9	100,0
Portugália	58,1	40,5	1,4	100,0
Spanyolország	49,9	47,2	2,9	100,0
Svédország	29,7	54,3	16,1	100,0
EUR 12	46,4	45,4	8,2	100,0
EUR 15	40,0	40,6	19,4	100,0

Ez a „megélhetési mezőgazdaság” azonban a legritkább esetekben jelent egyben korszerű és versenyképes termelést, legfeljebb akkor, ha modern mezőgazdasági nagyüzem integrációs keretei között szerveződik. Ennek

¹ EUROSTAT

ma – közismert okok folytán – igen kevés az esélye, noha vitathatatlanul nagy lenne rá a szükség. Növekedési esélyeik – reálisan mérlegelve – a hazai tapasztalatok alapján ugyancsak kétségesek.

2. ábra

A mezőgazdaság főbb strukturális mutatószámainak százalékos megoszlása a fő- és a mellékfoglalkozású üzemek között (Németország nyugati tartományainak 1995. évi adatai alapján)

Az egész téma szempontjából tehát felettébb izgalmas és fontos lenne annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy van-e, s ha van, akkor *milyen irányú és intenzitású az „átjárás” a fő- és mellékfoglalkozású üzemek között*, s hogy a külföldi tapasztalatok, mindenek előtt az EU gyakorlata milyen támpontokkal szolgálhat számunkra. Ezért különösen értékes az az 1995-ben végzett, s a nyugati tartományokra vonatkozó egyszeri német felmérés, amelyre a következőkben leírtakat alapoztuk.

Németország nyugati felében az üzemek száma 1979 és 1991 között, vagyis 12 év leforgása alatt 842 ezerről 626 ezerre (25,6%-kal) apadt, vagyis évente 18 ezer gazdaság szűnt meg. A csökkenés a főfoglalkozásúak körében volt nagyobb mértékű, 32,8%-os, míg a részmunkaidősöké „csak” 18,6%-kal lett kevesebb. Az átlagos üzemi terület ennek megfelelően is növekedett, a főfoglalkozásúaknál több mint 30, a részmunkaidősöknél pedig valamivel több, mint 20%-kal.

Az igazi érdekességet mégsem ezek, hanem a részadatok szolgáltatják, hiszen *nem csak megszűnnek, hanem létre is jönnek új üzemek*. Magyarországon ma abban a történelmi szakaszban vagyunk, amikor – egy nem szerves fejlődést követően, s külső beavatkozásra ugyan –, de azzal számolunk, hogy önálló létre alkalmas főfoglalkozású családi gazdaságok jönnek létre, mégpedig részben a korábbi nagyüzemek, illetve a kis méretű üzemek koncentrációja nyomán. A jellemzően magángazdaságokkal rendelkező német nyugati tartományok adatai azt mutatják, hogy 257 ezer üzemfelszámolás mellett 41 ezer új üzem létesült, vagyis *csak minden 6-7. megszűnőt pótoltt egy-egy újonnan létesített*. Az újonnan létesülő (új tulajdonossal új üzemi jelzőszámot kapott) gazdasági egységek zöme azonban nem a főfoglalkozásúak, hanem több mint 4/5 részben a részmunkaidősök köréből került ki. Jellemző még a folyamatra, hogy 93 ezer főfoglalkozású üzem vált részmunkaidőssé, míg az ellenkezőjére, azaz részmunkaidősből főfoglalkozásúvá váltnia csak 23 ezer gazdaságnak sikerült.

Az „Agrárjelentés”, melyet minden év elején a német parlament elé kell a kormánynak terjeszteni (ez szolgált egyébként a magyar törvény alapjául is), a következő megállapításokat teszi: „A mezőgazdasági tevékenységet számos parasztgazda fokozatosan hagyja abba, vagyis a főfoglalkozású üzemből előbb részmunkaidőssé válik. Így lett először 93 ezer főfoglalkozású üzem részmunkaidőssé, majd 182 ezer részmunkaidős gazda teljesen feladta a gazdálkodást. A főfoglalkozásúak csaknem fele (44,8%-a) – változatlan kereseti jelleggel – növelte üzemi területét, de a részmunkaidősök közül csak 7,2%-uk. Ezzel szemben a részmunkaidős üzemek 16,3%-ában, míg a főfoglalkozásúak 9,7%-ánál csökkent az üzemi terület. A struktúraváltásra a generációváltás következtében a következő évek során is a gazdálkodás feladása lesz a jellemző. A 45 éves és ennél idősebb gazdáknak csak kereken egyharmada (133,5 ezer) tudta örökösét megnevezni, miközben egyötödüknek (85,1 ezer) nincs is utódja. Azoknak a gazdaságoknak, ahol van utód, átlagosan 26 ha a területük, szemben a bizonytalan (13 ha területű) és az örökössel biztosan nem rendelkező (10 ha-os) üzemeknek. *Az utóbbi csoportba tartozó üzemek megszűnése javítja a megmaradó mezőgazdasági üzemek keretfeltételeit és a német mezőgazdaság versenyképességét.*”¹ (Kiemelés tőlem, V. Gy.)

Hasonló következtetésre jut a Német Parasztszövetség 1996. évi helyzetelemzése is,² amely „növekvő struktúraváltási nyomásról” beszél, s ezt számadatokkal is alátámasztja. Eszerint 1980 és 1985 között évente átlagosan 2,0%, 1985 és 1990 között 2,6%-os, 1990 és 1995 között pedig már 3,6%-os ütemű volt az üzemfelszámolás, amelynek töretlen folytatódását jósolják a szakértők. A kísérő jelenségek közül megemlítik még a mező-

¹ Forrás: az idézett Agrarbericht 14. oldala

² Situationsbericht 1996. Deutscher Bauernverband Bonn, 1996.

gazdasági szakképzésben részesülők számának gyors csökkenését és ezzel összefüggésben az egyre romló korösszetételt is.

3. táblázat
Az ún. „növekedési küszöb” hektárban kifejezett értéke
Németország nyugati tartományaiban (ha)¹

Tartományok	1970	1980	1990	1995
Baden-Württemberg	15	25	40	50
Bajorország	15	25	30	40
Hessen	20	30	50	75
Alsó-Szászország	25	40	50	75
Észak-Rajna-Wesztfália	20	25	40	50
Rajna-Pfalz	20	30	50	75
Saar-vidék	30	40	*	75
Schleswig-Holstein	30	50	75	100
Együtt	20	30	40	50

Számunkra különösképpen érdekesek ezért a 3. táblázat adatai, amelyek az üzemek „életképességi küszöbének” területi *differenciálódásáról* és az évek múlásával párhuzamosan *egyre magasabb szintre emelkedéséről* szólnak. A küszöböt úgy kell értelmezni, hogy ez alatt a területi „méretküszöb” alatt már csökken, e fölött pedig már növekedik a gazdaságok száma Németország nyugati tartományaiban. A területi differenciák nagyságát jelzi, hogy Bajorországban 40 ha-nál, Schleswig-Holsteinben pedig 100 ha-nál volt 1995-ben a küszöb, ami az 1970-es év átlagos 20 ha-járól 1995-re 50 ha-ra, vagyis 150%-kal emelkedett. Az 1995-ös évben egyébként a nyugati tartományokban 15,5%-nyi volt a 100 ha feletti üzemek részesedése a mezőgazdasági termőterületből, a keleti országrészekben viszont ez 94%-ot tett ki.

Nem pontosan ezzel a módszerrel (tehát a gazdasági adatok sorba állításával és a „fordulópont” megállapításával), hanem csak üzemcsoportokat tartalmazó összeállításokkal tekintettük át a többi EU-beli tagország mezőgazdasági üzemeinek változásait. A viszonylag rövid időszak is igen nagy mértékű átrendeződést jelez, s egyúttal nyomatékosan felhívja a *figyelmet a hazai agrárstruktúra igazi gyenge pontjára, a törpegazdaságok nagy számára.*

¹ Situationsbericht 1996. Deutscher Bauernverband Bonn, 1996.

Véleményünk szerint a magyar mezőgazdaságban az alábbi három irányban kellene sürgős és határozott lépéseket tennünk:

- Egyrészt le kellene választani a ma mindent összemosó „üzem”, illetve „gazdaság” fogalmáról azokat a *házkörüli termelőket*, akiknek mezőgazdasági tevékenysége nem éri el az 1 hektárnyi szántóterületet (vagy ennek megfelelő más termelést).
- Másrészt pedig – *a családi adózásra való áttéréssel egyidejűleg* – világos különbséget kellene tenni *a főfoglalkozású és a kisegítő termelés között*, s a termelést ösztönző agrártámogatásokat a versenyképes méretűekre kellene korlátozni.
- Harmadrészt viszont *szociális támogatásban kellene részesíteni* mindazokat, akiknek kiegészítő mezőgazdasági termelése nem haladja meg a családra számított minimálbér összegét.

Ezek a lépések nagyban megkönnyítenék a ma nagyon zavaros háttérű csatlakozási tárgyalásokat, s így azokon előnyösebb feltételekben lehetne megállapodni.

ZSOLT, HOLLÓSY*

Die Charakteristik der Regelung des Getreidemarktes in den Vereinigten Staaten, in der Europäischen Union und in Ungarn

Kennzeichnendes Hauptmerkmal des heutigen ungarischen Getreide- und Weizenanbaus ist, daß sich die Strukturverhältnisse, die sich vor 1990 herausbildeten im wesentlichen nicht verändert haben. In der Gegenwart und wahrscheinlich auch in der Zukunft bleibt der Weizenanbau in der Landwirtschaft ein stabiles Strukturelement. Ungarns Anteilquote an der Weizenproduktion der Welt liegt unter 1% und die des Weizenhandels beträgt durchschnittlich 1%. Ungarn kann die Weltmarktpreise und die mit dem Absatz zusammenhängenden internationalen Vereinbarungen sachlich nicht beeinflussen. Die Aufrechterhaltung des aus ungarischer Sicht wesentlichen, Jahr für Jahr schwankenden Weizenexportes ist nur durch Beibehaltung der von den Aussenmärkten geforderten Qualitätsproduktion möglich. Diese Tatsache, Ungarns Annäherung an die EU, weiterhin die im Weltgetreidehandel führende Rolle der Vereinigten Staaten und die im Herbst 1999 zu absolvierenden WTO Verhandlungen machen es notwendig die Getreidemarktregelung dieser Regionen mit Aufmerksamkeit zu verfolgen.

* Tanszéki mérnök, Pannon Agrártudományi Egyetem, Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar, Üzemtani Tanszék, Keszthely.

Die grundlegenden Merkmale der Weltgetreideproduktion und des Handels am Ende der 90-er Jahre

Die Getreide- und Weizenproduktion der Erde zeigt eine steigende Tendenz. Die zwei wichtigsten Pflanzen sind der Weizen und der Reis mit ungefähr 30-30% Anteil an der Weltproduktion. Die Getreideproduktion der Welt betrug im jährlichen Durchschnitt zwischen 1981 und 1985 1730 M t, bis 1998 wuchs sie auf 2035 M t an. Die Weizenproduktion stieg von 491 M t auf 585 M t an. Die wichtigsten Anbauregionen für Weizen sind (1998): West-Europa mit 100 M t, USA mit 70 M t, Kanada, Argentinien, Australien zusammen mit 55 M t, Pakistan und Indien mit 85 M t, China mit 110 M t, GUS mit 57 M t. Der Weizen- und Weizenmehlhandel der Welt beträgt ca. 100 M t. Die wichtigsten Ausfuhrländer sind die USA, die EU, Australien, Kanada, Argentinien. Die wichtigsten Importländer sind: Süd- und Mittelamerika, der Nahe Osten, der Ferne Osten und Nordafrika. Die Lieferung erfolgt wie bei Massengütern auf den Wasserstraßen.

1. GETREIDEMARKTREGELUNG IN DEN VEREINIGTEN STAATEN

1.1. Die nationalwirtschaftliche Rolle der Landwirtschaft in den Vereinigten Staaten

Die Anteilquote der Landwirtschaft am 8179 Mrd USD betragenden GDP (1998) lag bei 1,5%. In erweiterter Interpretierung, wenn es sich um das sogenannte „Agrobusiness“ handelt beträgt der Anteil am GDP bereits 7-8%. Der Anteil der Beschäftigten beträgt 20% der aktiven Bevölkerung und der Anteil am Export macht 10% aus. Die Grundeinheit der landwirtschaftlichen Produktion ist die Farm. Mitte der 90-er Jahre betrug der Anteil der 20-200 ha großen Farmen 53,7%. Es ist bezeichnend, daß nur 1,5% der Farmen über 40% des Gesamteinkommens verfügen. Die finanziellen Grundlagen der Regelung in der Marktwirtschaft bildeten die Agraretatsposten. 55% dieser Finanzquelle wurde für die unter der Armutsgrenze lebenden Menschen verwendet. Die tatsächliche Marktregelung wurde auf Agrarprogramme aufgebaut. Die Produktkreditagentur (CCC) bekam den größten Anteil dieser Quelle. Ihre wichtigste Aufgabe war der Ankauf von Produkten und die Gewährung von Hypothekarkrediten.

1.2. Regelung der Produktion

Die Produzenten konnten sich im Rahmen der indirekten Regelung selber entscheiden, ob sie an den Agrarprogrammen teilnehmen oder nicht. Die Grundlagen der Produktionsregelung waren die Preis- und Einkommensunterstützungen, die Verminderung der Ernteüberschüsse und die Flächenrationalisierung. Im Rahmen der Preisunterstützungen wurde jährlich ein sogenannter Zielpreis festgesetzt. Er stellte das erwünschte Preiszentrum dar. Es wurde daneben auch der sogenannte Schutzpreis (85% des 5 jährigen Durchschnittsmarktpreises) angegeben. Wenn der Marktpreis unter den Zielpreis fiel, haben die Produzenten Verlustersatz bekommen. Die höchste Summe des Ersatzes war die Differenz zwischen Ziel- und Schutzpreis. Mit Hilfe des Schutzpreises konnten die Produzenten ihre Produktion finanzieren, weil sie gemäß dem Schutzpreis Hypothekarkredit aufnehmen konnten. Die Laufzeit betrug 9 bis 12 Monate. Nach Ablauf der Frist konnten sie sich entscheiden, ob sie die Ernte dem Staat gegen den beanspruchten Kredit geben, oder ob sie sie auf dem Markt verkaufen und den Kredit mit Zinsen zurückzahlen. Bei Getreide gab es im Rahmen der sogenannten Farmer-Bevorratung Möglichkeiten die Ernte bis zum Eintritt einer günstigen Preisänderung zu lagern (max. 3 Jahre lang). Der Produzent hat dafür zinslosen Kredit bekommen und für die Lagerung mußte man extra bezahlen. Der Überschuss wurde durch preisgünstigen einheimischen Verkauf, durch humanitäre Verwendung oder durch Export abgeleitet. Das dritte Element der Regelung war die dreiphasige Bodenausnutzung. Das Agrargebiet wurde dreigeteilt: in brachliegendes Land, in frei bestellbares Land und in Land mit programmiertem Pflanzenanbau. Der Prozentanteil des brachliegenden Landes betrug 0–20%, der frei bestellbare Boden betrug 15%. Die Produzenten konnten einen Verlustersatz für max. 85% des bestellten Bodens beanspruchen. Wenn der Anteil des brachliegenden Landes genau festgesetzt wurde, war die Summe niedriger. Die größte Unterstützung haben der Weizen, das Futtergetreide, die Baumwolle und der Reis bekommen.

1.3. Die Regelung der Getreidesektion ab 1996

Die Regelung wurde mit dem Farmgesetz 1996 liberalisiert und marktorientiert umgestaltet, ihre wichtigsten Elemente sind aber nach wie vor die Produktionserträge und die Produktkredite. Produktionsverträge können diejenigen für die Zeitspanne zwischen 1996–2002 abschließen, die bis 1995 entweder an der Bodenrationalisierung teilgenommen oder Daten über ihre Anbaufläche gegeben haben. Die Produzenten bekommen auf des Vertragsgebiet eine direkte Unterstützung,

beziehungsweise können sie Kredit in Anspruch nehmen. Die Verträge werden aufgrund der Saatstruktur von 1996 abgeschlossen. Die Flächeneinheit ist dadurch vorgegeben, die tatsächlich angebauten Pflanzen können frei gewählt werden. Die Möglichkeiten sind: Weizen, Mais, Mohrrhirse, Gerste, Hafer, Baumwolle und Reis. Auf dem Boden darf man nur landwirtschaftliche Tätigkeit ausüben und die angebauten Pflanzen und ihre Saatfläche müssen jedes Jahr angemeldet werden. Die Produzenten sind nach der Ernte – bei ungünstigen Marktbedingungen – nicht gezwungen die Produkte sofort verkaufen zu müssen, sondern sie können mit Hilfe des Kredits abwarten. Wer einen Produktionsvertrag hat ist kreditberechtigt, wenn seine Ware den CCC Anforderungen entspricht. Die maximale Höchstgrenze des Kredits wird jährlich für das ganze Land genau festgesetzt. Die Festsetzung der Höhe des Kredits erfolgt auf der Basis des Preises der vergangenen 5 Jahre. Die Laufzeit des Kredites beträgt 9 Monate. Der Produzent hat nach Ablauf der Laufzeit die Wahl, entweder den Kredit mit den Zinsen zurückzuzahlen oder die Ware zur CCC zu liefern. Man kann eine sogenannte alternativ zurückzuzahlende Kreditsumme festsetzen die dem durch die CCC geschätzten konkurrenzfähigen Preis entspricht. Falls die Alternative Summe niedriger ist als der aufgenommene Kredit plus Zinsen, muß nur sie zurückgezahlt werden. Die Beschränkung der Saatfläche wurde also abgeschafft und als Folge dieser Maßnahme ist die Maisanbaufläche grösser, die Weizenanbaufläche kleiner geworden. Man kann ferner feststellen, dass die CCC auch weiterhin eine Schlüsselrolle in der Regelung der Produktion spielt.

2. DIE GETREIDEMARKT- ORDNUNG DER EU

Die Grundlage der heutigen Regelung hat man schon in den 60-er Jahren abgelegt. Es wurde ein einheitliches Preissystem und im Binnenmarkt ein freier Warenverkehr verwirklicht. Es wurden Richtpreise, garantierte Preise und Schwellenpreise verwendet.

2.1. Unterstützungen bei Ackerland, Bodenstillegung

Die Erzeugerpreise sanken nach der Reform der gemeinsamen Agrarpolitik um ca. 30%. Die Ziele waren: die Annäherung an die Weltmarktpreise die Verminderung der Interventionbestände, denn die EU ist seit den 80-er Jahren Nettoexporteur von Getreide geworden.

Das ausfallende Einkommen der Produzenten wurde mit Kompensationszuschüssen ergänzt (dabei hat man das Basisgebiet und den Durchschnitt der Ernte zugrundegelegt). Die Produzenten auf den Durumweizenanbauflächen haben Extrazuschüsse bekommen. Die Voraussetzung des Zuschusses war die Teilnahme an der Stilllegung des Bodens, mit Ausnahme von Bauern, deren Getreideproduktion unter 92 t liegt (ca. 20 ha Ackerland). Typisch sind Kleinbetriebe, 1993 hatten 58,8% der Betriebe unter 5 ha Anbaufläche und 2,6% waren größer als 100 ha. Frankreich und Großbritannien haben ein größeren Anteil an Großbetrieben. (S. Tab. 1.)

Tabelle 1
Landwirtschaftliche Betriebe nach Größenklassen in der EU (in 1000)¹

Land	Größenklasse der Landw. Nutzfläche [in Ha]							Insgesamt
	-5	5-10	10-20	20-30	30-50	50-100	100-	
Belgien	26,7	11,2	14,4	9,5	9,2	4,5	0,9	76,3
Dänemark	2,0	11,8	17,0	12,1	14,6	12,1	4,3	73,8
Deutschland	191,6	95,2	11,7	69,7	72,1	49,3	16,4	606,1
Irland	16,5	22,2	44,9	29,4	27,4	15,3	3,7	159,4
Luxemburg	0,9	0,3	0,3	0,2	0,5	1,0	0,2	3,4
Niederlande	40,8	19,3	22,4	15,8	14,6	6,0	0,9	119,7
Großbritannien	37,1	30,3	37,3	24,8	34,1	41,2	38,7	243,5
Griechenland	620,2	122,0	53,6	13,1	6,9	2,6	0,6	819,2
Spanien	804,5	216,9	154,9	60,6	54,3	49,6	43,1	1383,9
Frankreich	221,1	77,5	103,8	81,8	123,5	132,4	61,2	801,3
Italien	1927,9	269,0	157,5	52,6	40,8	26,7	13,9	2488,4
Portugalien	382,1	54,0	28,6	8,5	6,3	4,1	5,3	489,0
Insgesamt	4271,4	929,7	746,4	378,3	404,2	344,8	189,2	7264,0

2.2. Das Interventionssystem

Wenn der Marktpreis während der Interventionsperiode unter den Interventionspreis fällt, muß die ganze angebotene Ware aufgekauft werden. Eine wichtige Voraussetzung ist, daß diese Waren den Qualitäts-

¹ Quelle: Agra Europe 1996.

und Mindestmengeerwartungen entsprechen. Die Lagerung erfolgt in Interventionslagern, die Verwertung erfolgt im Binnen- und Außenmarkt.

2.3. Export-Import Regelung

Sowohl der Export, als auch der Import sind genehmigungspflichtig. Durch die Exportunterstützung ist der Unterschied zwischen dem inneren (EU) und dem Weltmarktpreis überbrückt, so daß das EU-Getreide auf dem Weltmarkt wettbewerbsfähig wird. Die Höhe der Unterstützung wird durch den Weltmarktpreis und auch durch die Verpflichtungen an die WTO beeinflusst.

Die Lieferung zu den traditionellen Märkten wird durch eine ständige, der verbleibende Export durch eine mit Ausschreibung verbundene Unterstützung begünstigt. Wenn der Weltmarktpreis höher liegt als der mit Zoll belastete Importpreis, kann eine Ausfuhrsteuer erhoben werden. Im Bereich der Importregelung werden heute statt Abschöpfungen Zölle verwendet. Der Importpreis mit maximalem Zollsatz darf den EU Interventionspreis um 55% überschreiten.

2.4. Die voraussichtliche Entwicklung der Getreideordnung

Man kann eine Absenkung des Interventionspreises und eine gleichzeitige Anhebung der Preisausgleichszahlungen erwarten. Die Abschaffung der vorgeschriebenen Flächenstillegung und die Differenzierung der Preisausgleichszahlungen nach Betriebsgröße sind auch zu erwarten.

3. DIE REGELUNG DES GETREIDE-MARKTES IN UNGARN

Der Agrarmarkt und so natürlich auch der Getreidemarkt, werden grundsätzlich durch die Agrarmarktverordnung (VI./1993 Gesetz) reguliert. Das Ziel dieses Gesetzes ist es berechenbare Märkte zu schaffen und den Eintritt in die EU zu fördern. Im Falle von Speiseweizen und Mais sprechen wir über einen direkt geregelten Agrarmarkt. Die Mittel der Regelung sind der garantierte Preis und die mit dem Preis in Zusammenhang stehende (Menge) Quote, die 90 Tage vor Saisonjahr angekündigt werden muß. Im Jahre 1998 war der Preis der Weizen

18 000 HUF/t und die Quote 2,4 t/ha. Die Berechenbarkeit und damit die Verwirklichung der wirtschaftspolitischen Ziele wurden durch die verzögerte Ankündigung der Bedingungen, und durch die oft nicht bedachte Feststellung der Preise nachteilig beeinflusst.

Es wäre zweckmäßig eine Börsen, bzw. weltagrarmarktkonforme die Inflation in Betracht ziehende Preisfestlegung zu verwirklichen.

Anwendbare Massnahmen der Marktregelung sind noch der „Richtpreis“, Intervention, Exporterstattung, Exportgenehmigung, staatliche Verarbeitung, die Unterstützung der Lagerungskosten bei den öffentlichen Lagern, Importgenehmigung. Als Ziel kommt die weitere Anpassung an die EU-Regelung, die Einführung der Interventionspreise statt garantierter Preise zum Ausdruck.

Die Regelung muß eine wettbewerbsfähige, umweltfreundliche Produktion, die qualitative Versorgung der heimischen Verarbeitungsindustrie, das Aufrechterhalten der Exportposition und die Lebens- und Arbeitsbedingungen des ländlichen Raumes fördern. Diesen Zielen müsste man die Konzeption der Grundstück-, Steuer-, Kredit-, Forschungs- und Entwicklungspolitik unterordnen. Die Förderungen betrachtend sollte meiner Meinung nach in erster Linie die Wettbewerbsneutralität dominieren. Die Produzenten mit kleineren Flächen haben durch ihre Betriebsgröße hinaus bestimmte Nachteile, die kompensiert werden müssen. Aus diesem Grund und um die ländliche Bevölkerung zu erhalten kann die vom Staat gesicherte flächenbedingte Unterstützung vorübergehend vorteilhaft sein. Die Unterstützung soll mit qualitativer Produktion verbunden sein. Die für das Jahr 1999 gültigen Kriterien der Unterstützung sind die Folgenden: Registration, ein sogenannter „Urproduzenten-Ausweis“, amtlich beglaubigtes Saatgut, ein Verkaufsvertrag im Falle von Weizen und Mais. Die Unterstützung zwischen 1-20 ha liegt bei 12 Tsd HUF, zwischen 20,1-50 ha bei 8 Tsd HUF, von 50,1-300 ha bei 4 Tsd HUF pro Hektar. Die nicht erwünschte zersplitterte Besitzerstruktur und die kleine Betriebsgröße beeinflussen die Perspektive des Getreideanbaus ungünstig. Man darf die größeren Flächen besitzenden Produzenten auch nicht in eine ungünstige Situation bringen. Die aus ihrer Betriebsgröße resultierenden Vorteile können sie ausnutzen. Die bessere Arbeits- und Landmaschinenproduktivität, die hochqualifizierten Arbeitskräfte, die günstige Marktlage können sowohl bei der Grundstoffversorgung als auch im Gebiet des Absatzes ausgenützt werden. Bei diesen Firmen scheinen die Zielunterstützungen, in der Form der Ausschreibungen und Zinsunterstützungen zweckmäßig zu sein. Um den Getreidemarkt zielorientierter, genauer zu regeln und um EU-konform zu sein, ist es nötig, einen größeren und zuverlässigeren Informationsdienst für die Marktteilnehmer zu schaffen. Dies ist sowohl im Interesse der Regierung als auch im Interesse der Produzenten.

4. ZUSAMMENFASSUNG

Die Regierungen greifen im Allgemeinen mehr oder weniger in die reinen Marktmechanismen ein. Dabei halten sie sich das Risiko der landwirtschaftlichen Produktion und die damit in Zusammenhang stehenden Preisschwankungen und die Lebensmittelversorgung der Bevölkerung vor Augen. Das ist gültig sowohl hinsichtlich der USA als auch der EU oder Ungarn. Die Grundlage der Regelung war sowohl in den USA als auch in der EU das Preiszentrum des Marktes und der minimale Aufkaufpreis. (Die Bezeichnungen dazu sind: Richtpreis und garantierter Preis, Schutzpreis). Durch diese Maßnahmen konnte das Einkommensniveau der Produzenten beibehalten werden und die Grundlage der Lebensmittelversorgung gesichert werden. Später – anfänglich in den USA – wurde die Maßnahme der Flächenstillegung eingeführt, um die Produktüberschüsse zu vermindern. Die Regelungen in den zwei erwähnten Regionen nähern sich einander. Seit einigen Jahren treten mit gleichzeitiger Sicherung des Einkommensniveaus immer mehr die reinen Marktmechanismen in den Vordergrund. So ist die Produktionsstruktur nur zum Teil vorgeschrieben und das bedeutet eine Quasi Richtpreisregelung. Aus dieser Sicht hat Ungarn noch viel zu tun, derzeit ist der garantierte Preis das wichtigste „Instrument“ der Getreideproduktion. Ein Gesetz zur direkten Unterstützung der Produzenten ist zur Zeit noch in Arbeit. Die Annäherung zur EU macht die Übernahme der dortigen Marktregelung nötig. Deren genaue Form hängt von den Ergebnissen der im Herbst 1999 begonnenen mit dem Weltagrarhandel zusammenhängenden WTO Verhandlungen ab. Ungarn hat die Initiative ergriffen und gemeinsam mit anderen CEFTA Ländern bereitet es sich mit dem sogenannten „CEFTA paper“ aktiv auf die Verhandlungen vor. Das Ziel ist, die umgewandelte Landwirtschaft wieder auf ihre Beine zu stellen. Die dazu nötigen Unterstützungen sollten in der neuen WTO Vereinbarung eine Sondergenehmigung bekommen.

LITERATURVERZEICHNIS

- Agrarstrukturen in der Europäischen Union, Agra-Europe 50/96, p. 8
- BOTOS, K.: Az EU gabonapiaci rendtartása és annak átvételével összefüggő havi feladatok. In: Agrárágazati határozatok, állásfoglalások és jogszabályok. XII. évf. 1997. 3.sz. p. 30-38.
- BUZÁS, GY.: Az üzemanyagcélú etilalkoholgyártásra felhasználható termények volumenének és költségeinek alakulása, Keszthely 1998. december, kézirat
- Élelmiszerszabályozás az EU-ban, FM EU integrációs sorozat 15. füzet, FM Bp. 1998. (Szerk: Bánáti, D. – Rácz, E.)
- KELEMEN, Z.: Szeret, nem szeret (Az agrárszubszevenciók elosztása). In: Heti Világgazdaság, 1999. január 9. p. 95-97.
- KERSTEN, L.: Die zukünftige Rolle Chinas im Weltgetreidemarkt in Agrarwirtschaft 47 (1998), Heft 8/9. p. 321-331.
- Die Lage der Landwirtschaft in der Europäischen Union Bericht 1996. Brüssel, Luxemburg 1997.
- MARKÓ, B., PALKOVICS, M., POPP, J.: A mezőgazdaság és támogatása az USA-ban. Georgikon kiskönyvtár 3. Budapest-Keszthely-Washington, 1994.
- Mezőgazdasági piacok 1997/98. fordulóján,
1. Az 1997-es közös agrárpolitika szempontjai
2. Gabonafélék, olajnövények. In: A világ mezőgazdasága; agrárpiaci tendenciák 1997-98-ban (Az Agrarwirtschaft és a Magyar Mezőgazdaság 7. különszáma 1998.) p. 2-18.
- MOHÁCSI, K.: A gabonaágazat versenyképességét befolyásoló tényezők (Versenyben a világgal kutatási program 6. kötet) Bp. 1996.
- OECD Statistics: GDP. In: <http://www.oecd.org/std/gdp>
- SZÓKE, GY.: Az Európai Unió gabonapiaci rendtartása. A belső termékpálya szabályozás magyar szempontú értékelése. AKII. Bp., 1996.
- SZABÓ, J.: A következő forduló. In: Magyar Mezőgazdaság 54. évf. 9. sz. 1999. március 3. p. 8-9.
- SZŰCS, J., UDOVECZ, G.: Az agrárgazdaság jelenlegi helyzete és várható versenyeseleyei. Kézirat, AKII, Bp. 1998.
1993. évi VI. törvény az agrárpiaci rendtartásról
- UHLMANN, F.: Die Märkte für Getreide, Ölsaten und Kartoffeln in Agrarwirtschaft 48 (1999) Heft 1 p. 12-28.

TÓTH MIKLÓS

A megújítható és a meg nem újítható természeti erőforrások gazdaságfilozófiája és a globalizálódás valószínűsége¹

A munkaerő és a technika alkotta társadalmi erőforrásoktól alapvetően eltérő természeti erőforrásoknak (vagyis például a földkérget alkotó termőföldeknek, az erdőknek, az ásványi nyersanyag-lelőhelyeknek, a folyóknak) két kiemelt sajátossága van: a földrajzilag korlátozott mennyiség és a lokálisan eltérő természeti adottság.

A természeti erőforrások egyenetlen térbeli eloszlására jellemző, hogy azok potenciális termékértéke és termelési költsége különbségével jellemzett *in situ* vagyoneértékének egy lakosra eső hányada – azonos műszaki és gazdasági igénybevétel esetén – egyes országokban nulla vagy csak néhány száz dollár, míg az e téren kedvező természeti adottságú országokban ez az érték több millió dollárt is elérhet. Az egyes termő-, illetve lelőhelyeknek egy országon belüli szóródása hasonló mértékű lehet.

A megújítható (például a termőföld) és a meg nem újítható (például az ásványvagyon) természeti erőforrások csupán abban térnek el egymástól, hogy egyiknek végtelen, a másiknak véges az élettartama. Annak, hogy a termőföld alternatív termékei nem, az ásványvagyoné viszont azonosak az *in situ* anyagokkal, a gazdasági értékelés szempontjából nincs jelentősége.

Értékelési módjuk tehát – a matematikailag világosan értelmezhető élettartamtól eltekintve – teljesen azonos elvekre és módszerekre alapozható, noha az elsődlegesen tulajdonos állam nem csak a használati, illetve

¹ A cikk egy hasonló címen készült részletes tanulmány kivonata. A szerző ezúton mond köszönetet Szűcs Istvánnak, az agrárgazdasági tudományok doktorának, a tanulmány elkészítéséhez nyújtott értékes segítségéért.

kiaknázási jogot ruházhatja át a vállalkozóra – amint azt a meg nem újítható ásványvagyon esetén teszi –, hanem a termőföld esetén a tulajdonosi jogot is. Ezt a tulajdonlási, illetve továbbadási jogot azonban az állam korlátozhatja is, mint ahogy a nemzetgazdaságilag kisebb jelentőségű ásványi nyersanyaglelőhelyek (például kő, kavics) vállalkozóira is átruházhatja az átadás jogát.

A TERMÉSZETI JÁRADÉK EREDETE

A kedvező természeti adottságú természeti erőforrások nagyobb jövedelmező képességgel, vagyis különbözeti (a továbbiakban természeti) járaddal és nagyobb természeti értékkel rendelkeznek azokhoz a kedvezőtlenebb (illetve végül is a legkedvezőtlenebb) adottságú természeti erőforrásokhoz képest, amelyekre a társadalomnak már nincs szüksége. Ezért – szemben a gyáripari termékek árát meghatározó átlagköltséggel – a természeti erőforrások termékeinek termelési értékét (költséghatárát) a társadalmi szükségletek kielégítéséhez még szükséges legkedvezőtlenebb, illetve a már nem szükséges legkedvezőbb természeti erőforrások termékeinek költsége határozza meg.

Ezeket a marginális költségeket meghatározó legkedvezőtlenebb termő-, illetve lelőhelyeket nyilvánvalóan nem hazai szinten kell értelmezni, hanem fordítva: a globális társadalmi szükségletek kielégítéséhez nem nélkülözhető legkedvezőtlenebb források alapján kialakuló, természetesen a szállítási költségeket is figyelembe vevő eladási vagy vételi világpiaci árak – mint költséghatárok – jelölik ki a még igénybe vehető legkedvezőtlenebb hazai termő-, illetve lelőhelyeket.

Az azonos használati értékre korrigált marginális költségek alapjául szolgáló domináns (átlagos árcentrumi) világpiaci árakat természetesen az átmeneti kereslet-kínálati változások piaci hatásaitól mentesen kell számításba venni. A világpiaci árakból derivált marginális költség ugyanis a normálistól eltérő társadalmi szükségletek esetén jóval nagyobb vagy kisebb is lehet, a kereslet-kínálati arányoknak megfelelően változhat, és átmenetileg eltérhet attól a domináns marginális költségtől, amely az átlagos világpiaci árcentrumot meghatározza. Ilyen esetekben a „normális” természeti járadékok átmenetileg vagy kisebbek lesznek (esetleg teljesen eltűnnek) vagy megnövekszenek, és extra járadékként jelentkeznek. A kereslet-kínálat változásától függő világpiaci árak azonban – az inflációt kiszűrve – előbb utóbb visszatérnek az átlagos (a műrevalósági feltételek szigorodása miatt eredőjükben csökkenő) világpiaci árcentrumra.

A természeti járadékból eredő többlethaszon elsősorban (elvileg teljes egészében) a társadalmat megtestesítő, az elsődleges tulajdonjoggal ren-

delkező államot illeti meg, hiszen ez a többleteredmény nem a vállalkozó jó munkájának eredménye, hanem a természet ajándéka. Az elsődleges tulajdonosnak tekintett államnak azonban érdeke, hogy a tulajdonosi, használati vagy kiaknázási joggal felruházott vállalkozókat a kedvezőbb természeti adottságú termő-, illetve lelőhelyek igénybevételére ösztönözze, hisz ezáltal eleve növekszik a nyereségadó bevétele is. Ezért az állam a természeti járadékot csak részben vonja el a vállalkozótól.

A VILÁGPIACI ÁRAK ÉS A TERMELÉSI KÖLTSÉGEK

A világpiaci árak és a hazai termelési költségek időbeli alakulásának megvilágítására a termőföldi gabonát, valamint a kőolaj használati értékére korrigált különböző, egymás helyettesítésére alkalmas energiahordozókat célszerű alapul venni.

Ezeknek a nyersanyagoknak a világpiaci ára – a második világháborút követően – az 1960-as évek végéig csökkenő jellegű volt. A lecsökkent kínálattal szembeni nagy kereslet azonban ezeket az árakat az 1975-1985 közötti időszakban robbanásszerűen megnövelte: a gabona árát kb. kétszeresére, a kőolajét pedig kb. nyolcszorosára fokozta, nem kis mértékben annak okán, hogy a megnövekedett szükségletek kielégítéséhez a kedvezőtlenebb természeti adottságú forrásokat is igénybe kellett venni. Ezen magas árakból kiinduló prognózisok nemcsak a magas árak fennmaradását, hanem még növekedését is feltételezték. E téves prognózisokból eredően a növényi, de főleg az ásványi nyersanyagok terén olyan mértékű túlfejlesztés következett be, hogy a fogyasztási racionalizálással is egybekötött keresletcsökkenés a magas világpiaci árakat fokozatos gyorsulással az 1970-es évek szintjére (dezinfláltan még azok alá is) csökkentette. Hasonló volt az árhullámozás a különböző fémek terén is.

Eközben a fejlett nyugati országok műszaki-gazdasági környezetébe illesztve, illetve a „hamis” járadékot kiszűrve számításba vett hazai növényi és ásványi nyersanyagok termelési költségei – a világpiaci túlfejlesztés okához és hatásához hasonlóan – fokozatosan növekedtek. Így a jelenlegi átlagok a gabonában elérik, a szénben és egyes ércekben jelentősen meghaladják a magyar határon mért világpiaci árakat. (A hazai termelési költségeket, illetve költséghatárokat természetesen az első homogén végtermék – kenyér, hús, hasznos hő, villamos energia, fémtömb – költségéből kiindulva, a helyettesítésre alkalmas világpiaci termékek használati értékére korrigáltan kell számításba venni, az eltérő fogyasztói hatások és beruházás, manipulációs költség és környezeti károkozás okán.)

Jelenleg mintegy kétszer annyi gabonát kell adni ugyanazért az ásványi nyersanyagért, mint 50 évvel korábban. Ez a viszonylagos felértékelődés azt jelenti, hogy a kedvezőtlen természeti adottságú hazai ásványi nyersanyaglelőhelyek termékeit nem gabonával, hanem korszerű feldolgozóipari – köztük élelmiszeripari – termékek exportjával. célszerű helyettesíteni.

Az előzőek szerint igen nagy mértékben lecsökkent világpiaci árak azonban valószínűleg részben már az árcentrum alatt vannak, tehát a jövőben – legalábbis nominálisan – ezek növekedésére lehet számítani és eszerint kell tervezni.

A TERMELÉSI KÖLTSÉG SZÁMSZERŰ FÜGGÉSE A TERMÉSZETI ADOTTSÁGOKTÓL

Ismeretes, hogy a természeti erőforrások közül a termőföld alapvető természeti adottsága a talajminőség, kiegészítő adottságai pedig a klíma, a domborzat, a vízháztartás és az öntözhetőség, az ásványi nyersanyaglelőhelyek alapvető természeti adottsága pedig a függőleges kőzetoszlopra eső hasznos anyagtartalom, a kiegészítő adottság viszont a kiterjedés, a tektonizáltság, az elemi veszélyesség, a felhasználási határfok és minden esetben a földrajzi hely. Ezen alapvető és kiegészítő természeti adottságok sztochasztikus és kauzális vizsgálataival akár nemzetközi érvénnyel is kifejezhető függvényekként felírhatók és felrajzolhatók azok a termelési költségek, amelyek a természeti adottságok javuló függvényében egy-egy hiperbola szerint csökkennek. Ha ezen többváltozós függvények hiperboláihoz hozzárajzoljuk a vízszintesen futó világpiaci árcentrumokat, akkor egyrészt világossá válik, hogy a természeti erőforrások igénybevételének gazdasági hatékonysága – a természeti járadék alakulása következtében – milyen nagy mértékben függ a természeti adottságoktól, másrészt, hogy mekkora a természeti adottság azon határpontja, amelyen alul már nem lehetséges gazdaságos igénybevétel a dominánsnak tekintett világpiaci árcentrumhoz képest.

A szántóföldre és a szénvagyonra az előzők szerint felrajzolható ábrából például leolvasható, hogy a magyar szántóföldeknek 1/3 része nem rendelkezik természeti járadékkal, az igen kedvező adottságúak esetén viszont a természeti járadék – az európai átlagot meghaladóan – a termelési költségek kétszeresét is kiteheti. Nemzetközileg igen kedvezőtlen természeti adottságú szénvagyonunk esetén a helyzet lényegesen rosszabb, mert a mélyművelésű bányák nem rendelkeznek természeti jára-

A GLOBALIZÁLÓDÁS ÉS A NEMZETKÖZI OPTIMALIZÁLÁS LEHETŐSÉGE

A világ egyes régióiban mennyiségileg korlátozott, és az adottságok tekintetében nagyon heterogén természeti erőforrások, valamint a szállítás és az informatika rohamos fejlődése révén növekszik a globalizálódás, a közöttük eleve is meglévő kapcsolat mind szorosabbá és meghatározottabbá válik. Ezáltal növekszik a természeti erőforrások termékét is érintő nemzetközi kereskedelem, és csökken az autarkia kényszere. Ma már egymástól több tízezer kilométerre lévő földrajzi helyek között is magától értetődő az árucseré.

A világ ásványvagyonra, termőföldjei és erdei több száz, vagy több ezer évig, sőt megújíthatóan is képesek fedezni a világ nyersanyagszükségletét. A világszintű optimalizálásnak tehát elvileg nincsenek mennyiségi és időbeli korlátjai. Ezeket a korlátokat egyébként szinte teljesen feloldják a mindinkább rövidülő ciklusú tudományos-műszaki forradalom eredményei, például az új, kevésbé helyhez kötött, illetve könnyebben szállítható nyersanyagok, vagy a termőföldi hozamok növelésének technikai és biológiai módszerei, avagy a nyersanyagok termékei felhasználásának racionalizálási lehetőségei.

Az együttműködési szándék, illetve lehetőség hiánya miatt jelenleg egyes országok lényegesen kedvezőtlenebb természeti erőforrásokat is kénytelenek igénybe venni, vagyis olyanokat is, amelyeknek költsége a világpiaci árakat lényegesen meghaladja. Mások ugyanakkor az igen kedvező adottságú, vagyis igen nagy természeti járattal rendelkező erőforrásaik termékeit sem tudják kiaknázni, illetve értékesíteni. Ezért a világ országainak közös érdeke lenne olyan teoretikus modell megalkotása, amely megmutatná, hogy miképpen lehetne a világ hosszú távú ásványi és növényi nyersanyagszükségletét minimális társadalmi ráfordítással kielégíteni.

Az ilyen elméleti modellnek a tényleges helyzettel történő szembeállításával rádöbbenhetné a világot azokra az előnyökre, amelyeket a kölcsönös bizalom és a józan ész uralma biztosíthatna az emberiség számára a természeti erőforrások hasznosítása terén. És ha egyelőre csak a célszerű lehetőségek ismerete nyújtana segítséget a nyilvánvalóan nagy számú és esetenként rendkívül súlyos korlát csak részleges feloldásához, vagyis, ha a világ csak kis lépéseket tenne a globalizációval segített optimum felé, már akkor is nagyot nyerhetne vele az emberiség.

KÖVETKEZMÉNYEK ÉS FELADATOK

A természeti adottságok korlátozottsága mellett az európai országok a globalizálódás törvényszerű terjedése révén a környezeti károk elhárítása érdekében is mindinkább arra kényszerülnek, hogy lemondjanak nemcsak a tengerentúli országokhoz képest lényegesen kedvezőtlenebb természeti adottságú, primer ásványi nyersanyagbázisuk igénybevételéről, hanem az ásványi nyersanyagvertikumok közbülső lépcsőinek saját területükön történő kiépítéséről is. (Ez nyilvánvalóan nem vonatkozik a szorosan vett kohászatot követő feldolgozási fázisokra.) Az igen kedvező természeti adottságú érlelőhelyekkel és nem ritkán ugyanott gazdag energiaforrásokkal rendelkező tengerentúli országokra vár tehát az a távlati feladat, hogy az európai országokat nyers fémekkel ellássák. Minthogy a villamos energia szállítása nagy távolságból nem látszik lehetségesnek, a fosszilis energiahordozók környezetkárosító hatása pedig csak igen nagy költség-ráfordítással oldható meg, ezért Európa számára alig van más jövőbeli út, mint a villamosenergia-termelés tekintetében – az átmeneti szén- és szénhidrogén-importot követően – áttérni a környezetre nem káros energiahordozókra, például a vízre, a geotermikus energiára, a hasadó anyagra, a magfúzióra és a napenergiára.

Miként ezt a természeti, műszaki és közgazdasági tudományokra egyaránt támaszkodó néhány magyar szakértő már évtizedek óta bizonyította, az előzőkből az is következik, hogy a tudomány és a technika – a gazdaságtannal kölcsönhatásban – mindig akkor oldja meg a problémákat, amikor arra a társadalmi igény rákényszeríti, vitatottá téve ezáltal is a folyamatos hozadékcsökkenés elvét, és megerősítve a természeti erőforrások műrevalósági feltételei szigorodásának távlati valószínűségét. Ennek alapján természetesen ma már tényszerűnek tekinthető azon tézis is, amely szerint a természeti erőforrások termékeinek irreálisan magasra emelkedő (vagy irreálisan alacsonyra csökkenő) világpiaci árai előbb-utóbb visszatérnek a reális árcentrumra és hogy a kedvezőtlen adottságú természeti erőforrások sohasem lesznek versenyképesek a kedvező adottságúakkal.

A természeti erőforrások optimális igénybevétele tehát nagy mértékben befolyásolja az egyes országok gazdasági helyzetét. A káros jelenségeket elindító jaltai egyezmény, a magyar termelési struktúra bázisszegény nehézipari túlhajtása, a nemzetközi integrációs lehetőségek kihasználatlansága, a vállalati eredmények oktalan kiegyenlítése és általában a piacgazdasági elemek hiánya révén hazánkban az elmúlt fél évszázadban keletkezett több száz milliárd dolláros összes nemzetgazdasági kárnak jelentős része származott a természeti erőforrások termékei világpiaci árának téves megítéléséből, illetve azok differenciálatlan, helytelen mértékű

és arányú igénybevételéből. Történt mindez annak ellenére, hogy a jogos sikerélményektől utóbb jórészt megfosztott mérnökeink magas színvonalú felkészültséggel rendelkeztek, és – noha társadalmi megbecsülésük sohasem volt teljes – mindent megtettek a nemzetgazdaság érdekében.

A természeti erőforrások reális számbavétele és optimális igénybevétele szakembereink előtt álló olyan interdiszciplináris feladat, ami – más országok szakembereivel együttműködve – az Európai Unió egészére, illetve a globális optimum kialakítására is kiterjedhet, olyan nemzetközi érvényű, a természeti adottságokból kiinduló többváltozós függvények megalakítása révén, amelyek reális alapul szolgálnak a regionális és globális optimumok kialakítására.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- RICARDO, D.: A közgazdaság és az adózás alapelvei (1810) Akadémiai Könyvkiadó, 1954
- TÓTH, M.: A természeti erőforrások potenciálja és igénybevétele gazdasági értékelésének elvi-módszertani alapjai. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, 1988
- Munkabizottság (vez. Tóth M.): A szilárd ásványi nyersanyaglelőhelyek kiaknázása gazdasági hatékonyságának vizsgálata a természeti adottságok alapján. Központi Bányászati Fejlesztési Intézet kiadványa, 1990
- SAMUELSON - NORDHAUS: Közgazdaságtan. KJK, Budapest, 1990
- SIPOS, A., SZÚCS, I.: A termőföld árának meghatározása. Közgazdasági Szemle, 1995
- TÓTH, M.: A magyar földkéreg alkotóinak gazdasági értékelése. Miskolci Egyetem Közleményei, 1996
- TÓTH, M., FALLER, G.: Törvényszerűségek az ásványi nyersanyag-gazdálkodásban. Akadémiai Kiadó, 1996
- TÓTH, M.: A bányajáradék-elvonás differenciálása. Magyar Energetika, 1998

TAMÁS, MOLNÁR*

Le développement rural en Hongrie¹

Le développement territorial disparate est partout dans le monde – et en Hongrie aussi – un phénomène, qui existe depuis longtemps. La formation de ce phénomène est logique, parce qu'entre les régions, il y a des différences potentielles au niveau écologique, économique et social. Ces différences jusqu'à un certain niveau ne posent pas de problèmes, mais si la différence entre les régions devient trop grande, il faut intervenir, parce que commence alors un processus nuisible et irréversible. Notamment, dans ce contexte, la pratique indique une très grande émigration des zones défavorisées vers les zones mieux situées au niveau du développement économique.

* Egyetemi tanársegéd, Pannon Agrártudományi Egyetem, Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar, Üzemtani Tanszék, Keszthely.

¹ A tanulmány a szerző Ph. D. dolgozatának átdolgozott, rövidített változata.

1. LA SITUATION HONGROISE AU NIVEAU DU DÉVELOPPEMENT RURAL

1.1. Le développement territorial disparate, un peu d'histoire

En Hongrie, à la fin des années 70, il y avait une très grande différence entre les régions. Les sources économiques ont afflué vers le capital et vers les grandes villes, ainsi les zones rurales sont devenues défavorisées presque dans toutes les mesures:

- la performance économique;
- l'infrastructure;
- des relations de l'habitation;
- la structuration de peuple;
- l'éducation;
- hygiène publique;
- sport, etc.

En plus, le changement de régime (en 1990) a agrandi encore ces problèmes. C'est pourquoi, il fallait intervenir et équilibrer le mieux possible cette grave difficulté. La réduction des différences est importante à cause de la négociation de l'adhésion.

Les interventions gouvernementales jusqu'aujourd'hui n'ont pas donné d'amélioration au niveau du développement des habitants ruraux, parce que ces aides servaient surtout le développement technique et infrastructurel. Ces subventions ont des caractéristiques communes, notamment: pour obtenir des sommes il fallait posséder une très grande partie de source propre, ainsi des agglomérations et des régions ne peuvent pas obtenir d'argent. En conséquence, la différence entre les régions a augmenté. Ce phénomène est typique dans les régions où les conditions de l'agriculture étaient très mauvaises et où la seule possibilité est la production agricole mais n'a pas qui donné assez de bénéfices pour la vie quotidienne. En même temps le système de dotation agraire ne stimule pas assez fortement le changement de structure des activités. Les circonstances exigent la construction et la consolidation du développement rural, en effet une zone rurale doit:

- proposer un espace raisonnable pour la vie;
- avoir un bon état d'infrastructure;
- offrir une agriculture et sylviculture viables;
- offrir des possibilités d'activités non agricoles;

- avoir un environnement sain.

Pour cette raison, il faut établir une politique agricole et de développement rural qui se base sur un développement soutenable. La politique régionale a un avenir prospère, mais il faut préciser, que ce point de vue est déjà ancien aux „ateliers de la recherche”.

L'apparition du phénomène du point de vue régional est indiquée par beaucoup de publications, études, décrets et ordonnances. Dans ce contexte, la plus importante est la loi XXI. de 1996., qui a créé la base du point de vue du développement rural.

1.2. Le développement rural en Hongrie

En ce moment, le développement rural est de plus en plus important, on s'en occupe de plus en plus. Mais il y a des problèmes dans plusieurs aspects:

- on ne peut pas donner exactement la définition des zones rurales;
- en conséquence, on ne sait pas la définition exacte du développement rural;
- nous n'avons pas de régions qui fonctionnent vraiment;
- le système de l'institution du développement rural est à l'état embryonnaire;
- la loi citée (XXI. de 1996) est trop générale;
- il y a beaucoup de recouvrement entre le développement rural, le développement agricole et le développement territorial;
- la source financière du développement rural vient de plusieurs ministères, ainsi le financement est embrouillé.

Dans ce qui suit, je résume les caractéristiques des zones rurales:

- il y a une grande proportion de la population agricole sur le total;
- dans les zones rurales la possibilité principale pour vivre, est l'agriculture et la sylviculture;
- la structure de l'agglomération est caractérisée par de petits villages;
- le développement est très bas au niveau de l'infrastructure;
- la structure de l'âge est très mauvaise (la population âgée est très élevée sur le total);
- le taux de chômage est très élevé;
- la connexion entre les gens et la nature est très étroite.

La politique rurale est une partie de la politique régionale et aussi, une partie de la politique sectorielle, qui a la force d'améliorer la situation des zones rurales, en faisant un équilibre socio-économique entre les zones rurales et urbaines. Il contient des objectifs, des outils et des institutions qui peuvent améliorer le niveau de vie, le niveau de bénéfice dans les zones rurales.

Étant donné que l'activité principale de la population rurale est l'agriculture, au cours de la formation de la politique agricole il faut prendre en considération la politique rurale, et il faut faire une politique plus large.

1.3. Les objectifs

On peut résumer dans les points suivants les objectifs principaux de la politique du développement rural:

- renforcement de la base économique des zones rurales;
- constitution d'une agriculture □ multifonction;
- diversification des actions économiques;
- développement de l'infrastructure agricole et de l'habitat;
- amélioration de l'environnement de la vie;
- renforcement d'agacerie des jeunes entrepreneurs;
- l'amélioration du niveau de l'enseignement;
- la protection de l'environnement naturel et construit;
- l'amélioration du niveau culturel de la population des zones rurales;
- l'amélioration des services sociaux;
- encouragement des communautés des campagnes;
- développement du tourisme rural;
- il faut construire une base d'informations, qui peut offrir des données exactes et fiables de la situation économique et sociale des régions;
- il faut éclaircir le rôle des minist□res dans le développement rural;
- il faut construire un programme national du développement rural;
- il faut construire des garanties financi□res du développement rural;
- il faut préciser dans une loi les objectifs et les outils du développement rural;
- il faut construire le syst□me institutionnel du développement rural.

1.4. La connexion entre le développement rural hongrois et celui de l'Union Européenne

La déclaration de Cork, l'Agenda 2000 (juin 1997) et la prise de position du Conseil des Ministres de l'Agriculture (fin 1997) indiquent que la direction de la Politique Agricole Commune est le renforcement et le développement des zones rurales. L'objectif principal, donc, est de diminuer les différences du développement entre les différentes régions et d'améliorer la situation des zones rurales. En un mot, le développement rural est un objectif principal dans la politique régionale de l'Union Européenne.

Dans l'UE, on a accepté deux documents de base au niveau du développement rural en 1995:

- la carte des zones montagneuses et,
- la carte des zones rurales.

Ces documents précisent des priorités de bases au niveau des zones rurales. Pour la Hongrie, c'est la Carte des Zones Rurales qui est plus importante (parce que chez nous il n'y a pas de zones montagneuses, comme dans les pays occidentaux).

1.5. Des indices pour isoler (et pour mesurer) les zones défavorisées

Il y a quatre types de zones défavorisées en Hongrie, pratiquement conformes à la pratique de l'Union Européenne:

- des zones défavorisées au point de vue social et économique;
- des zones de réorganisation industrielle;
- des zones de développement rural agricole;
- des zones où le chômage est très élevé.

Pour isoler des zones défavorisées, on a construit un système d'indices objectifs, qui sont classés dans six groupes. Avec ces indices pratiquement on peut entièrement constater la situation des régions. Regardons maintenant ces groupes d'indices.

1.5.1. Des indices démographiques

- la densité de la population, personnes/km², au 31 décembre 1995;
- la différence moyenne annuel de l'immigration, 1990-1995, en %;
- indice de la vitalité, le taux de l'âge 18-39/18-59 ans de la population, en %, au 1er janvier 1990;

1.5.2. Des indices d'emploi

- la proportion de la population active du secteur agricole,
- la proportion de la population active du secteur industriel,
- la proportion de la population active du secteur tertiaire en %, au 1er janvier 1990;

1.5.3. Des indices du changement d'emploi et du chômage

- le nombre des personnes travaillant dans le secteur industriel, entre 1990-1995, en %;
- la proportion de la population au chômage, en %, au 20 décembre 1996;
- la proportion de la population au chômage à long terme (plus de 180 jours), en %, au 20 décembre 1994;
- la proportion de la population au chômage à long terme (plus de 180

jours), en %, au 20 décembre 1995;

- la proportion de la population au chômage □ long terme (plus de 180 jours), en %, au 20 décembre 1996;

1.5.4. Des indices économiques:

- le nombre des entreprises économiques (sauf les entreprises individuelles) sur 1000 personnes, au 31 décembre 1995;
- la densité des entreprises économiques (avec les entreprises individuelles), entreprises/km², au 31 décembre 1995;
- le dynamisme du changement des entreprises économiques, 1992-1995 (sauf les entreprises individuelles);
- le nombre des entreprises agricoles individuelles sur 1000 habitants, au 31 décembre 1994;
- le bénéfice, HUF/personne, 1995;
- la taxe individuelle HUF/personne, 1995;

1.5.5. Des indices infrastructurels:

- le nombre de lignes téléphoniques sur 1000 habitants, au 31 décembre 1995;
- le nombre d'automobiles sur 1000 habitants, au 31 décembre 1995;
- la proportion des appartements canalisés, %, au 31 décembre 1995;
- la longueur d'égo□t en m□tre sur 1 km de tuyau de l'eau, au 31 décembre 1995;
- la proportion des appartements qui consomment le gaz, %, au 31 décembre 1995;
- le nombre des magasins de vente de détails sur 1000 habitants, au 31 décembre 1995;
- le nombre de nuits hoteli□res sur 1000 habitants, au 31 décembre 1995.

1.5.6. Des indices spéciaux

- l'indice de ruralité, au 31 décembre 1995;
- la proportion des étudiants sur la population, au 1er janvier 1990;
- le nombre moyen des classes effectuées par la population la plus âgée de 10 ans, au 1er janvier 1990;
- le nombre d'appartements qui se sont construits de 1990 □ 1995, %, au 31 décembre 1995;

Avec ces indices on pouvait mesurer le développement dans les différentes zones. Au niveau du développement territorial, on a publié la liste des zones défavorisées dans un décret du Parlement (106/1997.), mais cette liste est attaquée par beaucoup de mairies et d'organisations. Ainsi on a refait cette conception et on a relancé une liste corrigée dans le décret gouvernemental 19/1998 (II. 4.).

Le résultat de cette correction est que nombre des petites régions a augmenté de 138 à 150, et quelques communes ont changé de région. En totalité, il y avait des changements dans 17 départements.

Donc en Hongrie, en ce moment, il y a 150 petites régions statistiques, dont 76 sont des régions défavorisées. Mais dans ces régions le phénomène de la défavorisation se présente cumulativement. C'est-à-dire, dans une région il y a plusieurs types de défavorisation. Examinons maintenant les régions du développement rural agricole; on peut constater, que toutes les régions de ce type sont aussi en même temps des zones sous-développées (1er type: des zones défavorisées au point de vue social et économique), et dans 31 des zones le taux de chômage est très élevé (4me type: des zones où le chômage est très élevé; décret gouvernemental 106/1997.)

Une autre difficulté est, à cause de recouvrement mutuel des zones défavorisées et à cause de l'égalité des objectifs de la subvention, qu'on ne peut pas mesurer les sommes qui interviennent pour le développement rural.

La difficulté suivante est que les politiques du développement rural sont découpées au niveau sectoriel en Hongrie. Cela veut dire que plusieurs ministères s'occupent des différents problèmes d'une région et parmi les ministères il n'y a pas d'harmonie convenable.

En conséquence, on peut constater, que la Hongrie a créé la base d'une politique régionale par la loi du développement territorial, même, comme le premier des pays de l'Europe centrale et orientale. Ainsi, notre pays est capable d'adapter les réglementations et conséquences des programmes intégrés du développement rural et de la distribution des subventions de l'Union Européenne.

1.6. Les régions dans l'Union Européenne et en Hongrie

Le système de classification statistique, mis en place par Eurostat, s'appelle NUTS (Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques). Le NUTS est une classification hiérarchique avec cinq niveaux. Les trois premiers sont les niveaux régionaux - NUTS I., NUTS II., et NUTS III. -, les deux derniers - NUTS IV., et NUTS V. - sont des niveaux locaux. Le NUTS est utilisé depuis 1988 dans la CEE. En raison de causes pratiques le système NUTS se base sur l'administration territoriale. Le NUTS est la base des analyses socio-économiques, des collections de données, des investissements, et de distribution des sommes de Fonds Structuraux.

Notre devoir est de construire des régions qui sont compatibles avec celles de l'Union Européenne. Auparavant j'ai déjà indiqué des régions qui sont encore en projet.

Dans la loi du développement territorial (XXI. de 1996) les régions proposées suivent les principes de l'UE avec des spécificités hongroises. Une spécificité est que la loi ne s'occupe pas des grandes régions (c'est le niveau NUTS I.), parce que notre pays est assez petit. On peut trouver des pays membres de l'UE où il n'y a pas non plus le niveau NUTS I., par exemple: le Danemark, l'Irlande, le Luxembourg, et la Suède.

En Hongrie la réalité exige de construire des régions contenant plusieurs départements. Cela convient au niveau NUTS II. Dans le cas de la construction des régions (NUTS II.), la loi ne fait pas obligation pour les départements d'être membres d'une région déterminée, elle stipule uniquement l'obligation de créer des régions. Les départements peuvent donc choisir entre des régions désirées. Il y a deux régions qui sont obligatoirement à construire:

- le conseil de développement régional d'agglomération de Budapest, et
- le conseil de développement du Balaton.

Regardons maintenant les régions (NUTS II.):

- la Hongrie Centrale: Budapest, et le département Pest;
- la région Transdanubie-Nord: les départements Fejér, Veszprém, et Komárom-Esztergom;
- la région Transdanubie-Sud: les départements Somogy, Tolna, et Baranya;
- la région Transdanubie-Ouest: les départements Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala;
- la région Hongrie-Nord: les départements Heves, Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén;
- la région Grande Plaine-Nord: les départements Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg;
- la région Grande Plaine-Sud: les départements Bács-Kiskun, Békés et Csongrád.

La Figure 1. montre ces régions en projet.

Le niveau suivant et le NUTS III. C'est logique, parce que le système départemental, a une histoire de plus de mille ans, est le niveau départemental.

La loi de 1996 a décidé des institutions de développement territorial, les devoirs et la composition des conseils du développement territoriales des départements. Ces conseils sont des associations indépendantes au niveau judiciaire et ils travaillent ensemble avec des entreprises, des mairies et des sociétés civiles.

Le niveau suivant – correspondant au niveau NUTS IV. – est le niveau des petites régions. L'Institut Statistique Central (KSH) a construit

d'abord 138, et selon la nouvelle version 150 petites régions. Dans l'Union Européenne, il n'y a que six pays membres, qui ont créé le niveau NUTS IV.: UK, Finlande, Grèce, Irlande, Luxembourg et Portugal.

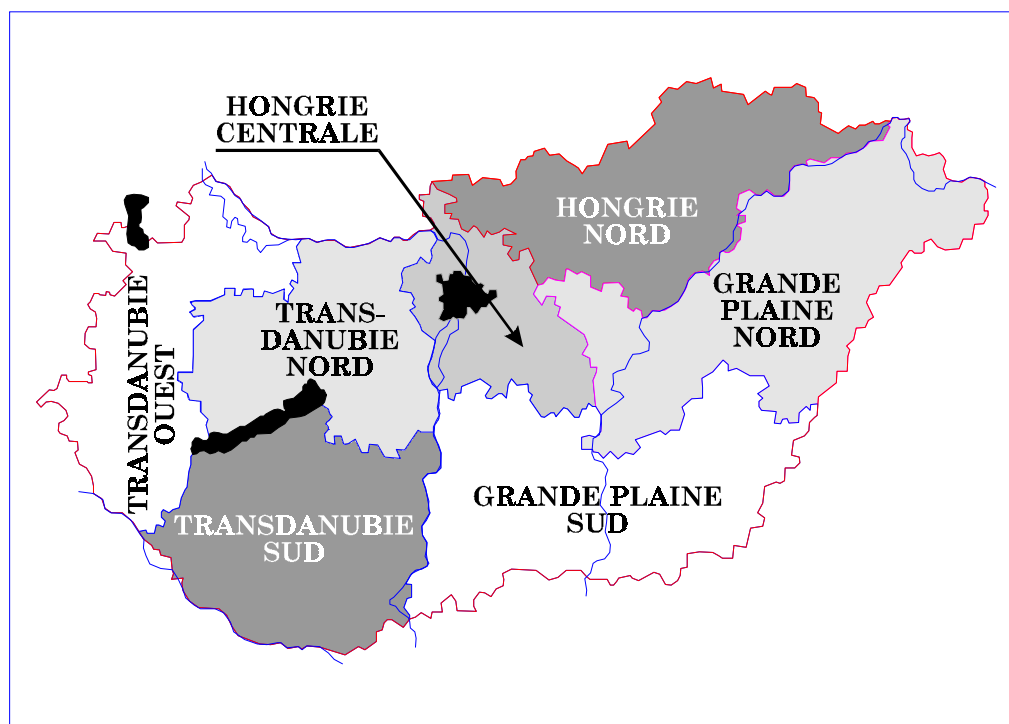

Figure 1.
Les régions en projet en Hongrie

Le dernier niveau - NUTS V. - est tout à fait comparable à celui de l'Union Européenne.

Il faut présenter un système assez spécial qui existe dans la pratique. Notamment, il y a des associations de communes. Après le changement de régime (socialisme) le nombre de ces associations a augmenté et surtout après la loi de 1996.

Aujourd'hui presque chaque commune est membre de quelque association. L'essentiel de ces associations est d'avoir découvert que toutes seules les communes étaient très faibles pour faire quoi que ce soit.

Ces associations ne correspondent pas aux petites régions (NUTS IV.). Une commune peut être membre de plusieurs associations, mais il y a des communes qui ne sont dans aucune association. Avec des désavantages ces associations peuvent être les dépositaires du développement endogène. Dans l'Union Européenne c'est une condition de base au niveau de la distribution des subventions. Dans l'Union 90% des sources financent des initiatives

endogènes, naturellement complétées par des sources propres (subsidiarité).

Un autre désavantage est qu'il n'y a pas de corporation exécutive pour la mise en place des idées des associations. Je pense que dans les bureaux des mairies on a les conditions, les outils et les forces humaines pour le faire.

2. LA CONSTRUCTION DU SYSTÈME DE L'INSTITUTION DE RÉGIONALISME ET LES OBJECTIFS

2.1. Les objectifs

La loi de 1996 détermine l'importance du développement territorial et rural et dessine les contours du système de l'institution de régionalisme.

Elle indique aussi les objectifs principaux du développement territorial et rural:

- aide à la construction du marché économique social, création des conditions du développement soutenable, aide à l'expansion des innovations;
- diminution des différences entre les régions au niveau du développement;
- encouragement d'un développement harmonique du système des communes de la Hongrie;
- renforcement de la conscience nationale et régionale;
- harmonisation des initiatives des communes locales;
- construction et mise en place des programmes et des projets;
- encouragement de l'adaptation à la politique régionale de l'Union Européenne.

2.2. Le système de l'institution de régionalisme

Le système de l'institution de régionalisme a deux niveaux: au niveau premier il y a les institutions centrales, et au deuxième niveau sont les institutions régionales et locales.

2.2.1. Les institutions centrales

2.2.1.1. *Le Parlement*

C'est la corporation principale de la politique du développement territorial et rural. Ses actions principales sont les suivantes:

- il accepte la conception du développement territorial national, il décide des projets et des priorités à long terme (donc il fait un travail stratégique);
- il décide des sources disponibles pour le développement rural;
- il rend compte au Gouvernement de l'exécution de la politique du développement territorial.

2.2.1.2. *Le Gouvernement*

Son devoir principal est de garantir la réalisation de la politique régionale. Dans la pratique cela signifie les actes suivants:

- il informe le Parlement de la conception du développement territorial et rural national, et il informe des principes des subventions des zones rurales;
- il décide de la décentralisation de l'argent du développement territorial et rural;
- il encourage la construction des associations de communes et la collaboration régionale européenne;
- il fait fonctionner le système d'information régional;
- il fait un rapport au Parlement des travaux achevés tous les deux ans;

2.2.1.3. *Le Conseil National du Développement*

Ses devoirs principaux sont les suivants:

- il donne des opinions et des conseils pour former une politique plus raisonnable au niveau politique du développement rural;
- il fait des propositions de distribution des sources financières au développement rural;
- il donne des opinions sur les subventions au développement rural et les principes de la décentralisation;
-

2.2.2. Les institutions régionales

2.2.2.1. *Les Conseils de Développement Régional*

Les Conseils de Développement Départemental peuvent se regrouper et ainsi ils constituent des Conseils de Développement Régional. La construction des Conseils n'est pas obligatoire et ils se font pour des devoirs spéciaux. Ce sont des personnes juridiques. Dans la Transdanubie trois Conseils de Développement Régional ont été formés (je me suis

occupé, surtout de la région Transdanubie-Ouest):

- la région Transdanubie-Ouest: les départements Győr-Moson-Sopron, Vas et Zala;
- la région Transdanubie-Sud: les départements Somogy, Tolna, Baranya et Zala;
- la région du Balaton: les départements Veszprém, Somogy et Zala.

Comme signalé, ces régions sont volontaires, à l'exception de la Région du Développement du Balaton, et le conseil du Développement d'Agglomération de Budapest. Un département peut participer à plusieurs Conseils Régionaux, par exemple nous pouvons voir que dans le département Zala se trouve les trois Conseils Régionaux de Transdanubie.

2.2.2.2. Les Conseils du Développement Départementale

Les Conseils du Développement Départemental ont été construits pour accorder les devoirs du développement départemental. Ils résident dans la capitale du département et ils sont des personnes juridiques. Ils décident de la distribution des sommes du développement rural selon un système de concours, et ils contrôlent la réalisation des investissements. Le conseil travaille selon un programme annuel et avec, naturellement, un budget. La construction des Conseils est obligatoire.

Les critères de distribution des sources financières sont les suivants:

- la création des lieux de travail;
- la conservation des lieux de travail;
- une production de qualité.

2.2.2.3. Les associations des mairies du développement territoriale

Les mairies ont créé des associations des mairies du développement territorial. Presque toutes les Associations ont une Conception du Développement Territorial. Ces associations sont aussi des personnes juridiques. Ce sont des groupes volontaires et ils créent leurs bases financières communes. Leurs sources financières sont les suivantes:

- la cotisation (qui est une somme fixe annuelle, selon le nombre de la population);
- subvention qui arrive des Mairies de Département (en générale cette somme s'accorde avec celle de la cotisation);
- des sommes de concours (ce sont les sommes les plus importantes dans le budget des Associations). Par exemple, ces concours peuvent être: INTERREG, PHARE CBC etc..

Ils sont des entreprises à but non lucratif et une commune peut être membre de plusieurs associations en même temps. Par exemple dans le département Zala, il y a 20 associations et il n'y a que six, ou sept qui ne sont membres d'aucune Association, mais il y en a cinq qui participe à

plusieurs (Lenti, Lovászi, Muraszemenye, Tornyiszentmiklós, Zalakaros). Enfin une spécialité aussi est que ces Associations ne sont pas déterminées dans un seul département, parce qu'ils peuvent passer les frontières. Notamment dans le département Zala, il y a une Association dans laquelle il y a des communes de Zala, mais il y a aussi des communes du département Somogy.

A la fin de cet article, il faut mettre l'accent sur la possibilité de construction des régions. Plus précisément, j'ai examiné la possibilité du département Zala où j'habite. La situation de ce département est un peu spéciale, parce qu'il est voisin de trois départements hongrois (Somogy, Veszprém et Vas), mais en même temps de deux pays aussi (Slovénie et Croatie) avec lesquels il a de très bonnes relations. Le département Zala est membre du Conseil Régional des Frontières Slovéno-Hongroises, et il est membre aussi de la Collectivité de Travail Alpe-Adriatique. Il est aussi membre du Conseil Régional des Frontières Austro-Hongroises (INTERREG II.) et de la Collectivité de Travail Provincial de la Côte du Danube.

3. LES DEVOIRS

La Hongrie peut obtenir des aides financières bien avant l'adhésion. Les négociations ont commencé le 31 mars 1998. Ici déjà les sources financières ont été définies qui peuvent financer notre pays à partir de l'an 2000:

- pour la protection de l'environnement plus d'un milliard d'euros ;
- pour le développement agricole 520 millions d'euros;
- à propos du programme PHARE nous pouvons demander 1,5 milliard d'euros;
- pour les zones défavorisées, des zones en difficulté industrielle et pour améliorer les sources humaines 40 milliards d'euros pendant 5 ans;
- la dotation agricole sera 2,5-3,4 milliards d'euros annuellement;
- à l'énergie, à la recherche, à l'enseignement et aux petites et moyennes entreprises (PME) on peut obtenir 750-850 millions d'euros.

Tableau 1.
Les chiffres proposés par le Comité dans le budget communautaire
de l'année 2000 à 2006 (milliard d'euro, sur les prix de l'année de 1997.)²

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1. La politique agricole	43,3	44,1	45,0	46,1	47,0	48,0	49,0	50,0
des nouveaux membres	0,0	0,0	0,0	1,5	2,0	2,4	2,8	3,3
d'autres candidats	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
2. Des Fonds Structuraux et Cohésions	36,1	35,2	36,0	38,9	39,8	40,7	41,7	42,8
des nouveaux membres	0,0	0,0	0,0	3,6	5,6	7,6	9,6	11,6
<i>Des candidats membres</i>	<i>0,0</i>	<i>1,0</i>	<i>1,0</i>	<i>1,0</i>	<i>1,0</i>	<i>1,0</i>	<i>1,0</i>	<i>1,0</i>
3. D'autres actions intérieures	6,1	6,1	6,4	7,3	7,5	7,7	7,9	8,1
4. Des actions extérieures	6,6	6,6	6,8	7,0	7,1	7,3	7,5	7,6
5. Des dépenses de l'administration	4,5	4,5	4,6	5,1	5,2	5,3	5,4	5,5
6. Réserves	1,2	1,0	1,0	0,8	0,5	0,5	0,5	0,5
Dépense totale	97,8	97,5	99,8	105,1	107,1	105,9	112,0	114,5
Des nouveaux membres	0,0	0,0	0,0	5,8	8,2	10,8	13,3	15,7
Autres candidats de l'adhésion	1,3	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0

² Source: European Commission (1997)

Tableau 2.
La subvention avant de l'adhésion, et des dépenses a propos de l'adhésion des nouveaux membres (milliard d'euro, sur les prix de l'année de 1997)³

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Subvention totale avant de l'adhésion	1,3	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0
Chapitre 1. Agriculture		0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Chapitre 2. Des Fonds Structurels et Cohésions		1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Chapitre 4. Des actions extérieures	1,3	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
<i>D'autres candidats</i>	<i>0,5</i>	<i>1,2</i>	<i>1,2</i>	<i>3,0</i>	<i>3,0</i>	<i>3,0</i>	<i>3,0</i>	<i>3,0</i>
<i>Des nouveaux membres</i>	<i>0,8</i>	<i>1,8</i>	<i>1,8</i>					
Des sommes pour les nouveaux membres				5,8	8,2	10,8	13,3	15,7
Chapitre 1. Agriculture				1,5	1,9	2,4	2,9	3,3
Chapitre 2. Des Fonds Structurels et Cohésions				3,6	5,6	7,6	9,6	11,6
Chapitre 3. D'autres actions extérieures				0,7	0,7	0,8	0,8	0,8

En regardant ces données on peut constater, que ces sommes peuvent développer notre pays d'une manière exceptionnelle. Ces financements ne sont pas automatiques, c'est uniquement une possibilité. Qu'est-ce qu'il faut faire pour être plus proche de l'Union Européenne notamment des Fonds Structurels? Une partie très importante est de connaître les expériences techniques et du développement rural, d'autre part il faut très bien connaître notre pays lui-même avec ses possibilités dans les différentes régions. En outre, notre devoir est aussi de faire une conception convenable et d'avoir une volonté unique sur ce sujet au niveau national, régional et local.

³ Source: European Commission (1997)

Pour obtenir des subventions de l'UE, notre devoir le plus important est de construire des régions qui comportent plusieurs départements (c'est le niveau NUTS II. dans l'UE). En ce moment ces régions sont dans une phase embryonnaire, on a créé les régions, mais elles n'ont pas de vraies fonctions. D'une part les institutions nationales sont réticente à donner des compétences aux régions, ce qui est un grand problème de la décentralisation, d'autre part les départements ne veulent pas donner non plus de droits aux régions pour ne pas perdre leur identité. Les relations judiciaires et potentielles des régions ne sont pas claires.

CZAKÓ DEZSŐ

A Külkereskedelmi Főiskola Európai Unió Dokumentációs Központjának működése

1998 szeptemberében nyílt meg főiskolánkon az Európai Unió Dokumentációs Központ, azt követően, hogy a Külkereskedelmi Főiskola sikerrel pályázott az Európai Tanulmányi Központ címre. Az induló állományt a könyvtár birtokában lévő - már évek óta szisztematikusan gyűjtött - európai integrációval foglalkozó magyar nyelvű szakirodalom képezte. Angol és francia nyelvű könyvek pedig elsősorban a főiskola nemzetközi kapcsolatai révén álltak rendelkezésünkre. Értelemszerűen azt a koncepciót követtük, hogy azokból az uniós dokumentumokból, amelyekből csak 1 példányunk volt, az feltétlenül az Európai Unió Dokumentációs Központba kerüljön, a második a könyvtár magyar, illetve idegen nyelvű olvasótermébe, az esetleges továbbiak pedig szabadpolcra, kölcsönzési lehetőséggel. Ezt az elvet a későbbi beszerzések elosztásánál is követtük, így az állomány egyre növekvő része nem csak helyben használható. Szándékunk az volt, hogy a központ állománya ne kizárólag az EU-hoz közvetlenül kapcsolódó dokumentumokból álljon, valamint hogy az EU-állomány semmiképp se elszigetelten jelenjen meg, hanem a vonatkozó tudományterület szakirodalmához szervesen illeszkedve. Ennek megfelelően nálunk is megtalálhatók a legfontosabb alapl műveknek számító kézikönyvek, enciklopédiák, főiskolai jegyzetek, valamint a szintén nélkülözhetetlen egy-, illetve kétnyelvű szótárak. A központ tehát klasszikus olvasótermi funkciókat is betölt. Ehhez a jelleghez tartozik, hogy a központ ad helyet a teljes könyvtári folyóirat-állománynak is. Ez a szisztéma némileg eltér a legtöbb könyvtári szolgáltatást is nyújtó akkreditált EU információközvetítő hely gyakorlatától, akik meghatározott rend szerint gyűjtik és csoportosítják az EU hivatalos dokumentumait. Egy év tapasztalata alapján is úgy gondoljuk, hogy felsőoktatási intézményben célszerű az általunk is alkalmazott integrált megjelenítés. További sajátossága központunknak, hogy mi a legkisebb információs értéket hordozó tájékoztatóanyagot is feldolgozzuk, biztosítva, hogy cím, címszó szerinti vagy tárgyszavas keresés alapján minden érdeklődő megtalálja a számítógépes adatbázisokban.

A Külkereskedelmi Főiskolán az Európai Unió intézményeinek és működésének oktatása kiemelten hangsúlyos. Intézményünkben minden hallgatónak - tekintet nélkül a képzési formára, a szakra, illetve a később

választandó specializációra - tanulmányai során legalább egy alkalommal készítenie kell az EU-ról egy minimum 10 oldal terjedelmű házi dolgozatot.

Beszerezéseink forrását tekintve az állományon belül jelentős a vételből származó dokumentumok aránya. Természetesen a Bizottság, illetve a többi uniós szerv által kiadott térítésmentes folyóiratokat, illetve egyéb tájékoztató anyagokat is megrendeltük. Az állomány folyamatos bővítésében igen nagy szerepe van főigazgatónk, Dr. Iványi Károly és az Euro-Cooperation Csoport közötti együttműködési megállapodásnak, melynek keretében számos nélkülözhetetlen anyaghoz jutottunk. Sokat segítenek az egyes tanszékek vezető oktatói is, akik saját szakmai és személyes kapcsolataikat felhasználva igyekeznek központunkat mind újabb és újabb értékes dokumentumokhoz juttatni.

Könyvállományunk megközelíti a 2000 kötetet, rendszeresen járó előfizetett, illetve ajándék folyóirataink száma mintegy 200, ebből több mint 50 kimondottan EU-vonatkozású. Gyűjtőkörünk - mint már a bevezető részben utaltunk rá - nem korlátozódik a szűken értelmezett EU-tematikákra (intézményrendszer, részpolitikák), hanem kiterjed az összes jelentős politikai és gazdasági szövetségre, illetve integrációs kezdeményezésre, különös tekintettel a NATO-ra és a CEFTA-ra. Fontosnak tartjuk, hogy az egyes EU-tagállamok történelmét, földrajzát, valamint kultúráját bemutató művek is helyet kapjanak a központ állományában. Az állomány-fejlesztés során a többi EU Dokumentációs Központhoz hasonlóan mi is szembe találtuk magunkat az angol és a francia nyelv túlsúlyával. Bár a kiadványok döntő többsége az Unió mindegyik hivatalos nyelvén megjelenik, mégis komoly nehézséget jelent az említetteken kívüli uniós nyelvekből megfelelő gyűjtemény kialakítása. A legutóbbi időig, különösen egy-egy részpolitika tekintetében, jelentős hiány mutatkozott átfogó és naprakész magyar nyelvű anyagokból is, kiváltképp könyvekből. Az elmúlt hónapokban azonban úgy tapasztaltuk, hogy sorra jelennek meg az Európai Unióval általánosan, illetve egy-egy részterülettel behatóan foglalkozó tanulmányok. A nyomtatott anyagok kiegészítéseként központunk rendelkezik több CD-ROM-os, illetve on line előfizetéssel is, melyek közül kiemelhetjük a teljes EU-joganyagot tartalmazó angol nyelvű Justis Celex, valamint a szintén angol nyelvű uniós vonatkozású cikkválogatást kínáló European References CD-ROM adatbázist. Az interneten futó programok közül meghatározó jelentőségű az Európai Unió hivatalos honlapja, valamint a magyar nyelvű Európa Szerver. Nyilvánvaló, hogy a közeljövőben a hagyományos információ-hordozókkal szemben a multimédiás megjelenés folyamatos és rohamos mértékű térhódítására számíthatunk.

A terem befogadóképessége 34 fő kényelmes elhelyezését teszi lehetővé. A szorgalmi időszak második felében - mindkét félévben - szinte minden

nap telt házzal működünk. Tájékoztató munkánkban, illetve a felhasználók önálló eligazodásában alapvető jelentőségű a könyvtár teljes állományát megjelenítő integrált számítógépes katalógus, melynek modern változata immár az internetről is elérhető.

A keresésben a legfontosabb a tárgyszavas verzió, ugyanis olvasóink jellemzően egy-egy témához kapcsolódó megfelelő szakirodalom iránt érdeklődnek. A dokumentumok feldolgozása során ezért fokozott figyelmet fordítunk a tárgyszókészlet állandó aktualizálására. Központunk rendelkezik egy hosszú évek munkáját reprezentáló igen színvonalas analitikus folyóiratcikk-katalógussal is, melynek európai uniós vonatkozású anyaga szintén elérhető számítógépen. Munkánkban azt a külföldön bevált módszert követjük, amelyben a hangsúly a klasszikus könyvtári szolgáltatásokról egyre inkább az információ-közvetítésre helyeződik át, a tájékoztatásban pedig a hagyományos technikai jellegű ismeretátadást kiegészíti, illetve felváltja az adott kutatási témában a központ felhasználóinak nyújtott érdemi segítség. Az Európai Tanulmányi Központ és általában a tanszékek központunkkal fenntartott kapcsolata is korszerűbb a hagyományos tanszék-könyvtár együttműködésben megszokottnál. Ennek egyik megnyilvánulása, hogy a tanszékek központunkat már a hallgatóknak kijelölt európai integrációs vonatkozású feladatok előkészítési szakaszában bevonják a munkába. Nagyon hasznos kezdeményezésnek tartjuk az EU-szakirány végzős hallgatóinak adott irodalom-kutatási feladatot, melynek keretében a hallgatók - lehetőség szerint - saját diplomadolgozatuk témájához kapcsolódó európai uniós témakört dolgoznak fel oly módon, hogy összegyűjtik az 1990 óta az adott témában megjelent valamennyi publikációt. A leltárszerű felsoroláson túl a bibliográfia kiegészül az elmúlt 2-3 évben készült művek tartalmi és formai ismertetésével. Tekintettel arra, hogy a szakirány hallgatóinak száma az 1998/1999-es tanévben meghaladta a hatvanat, lehetővé vált az Európai Unió szinte teljes körű feltérképezése. A dolgozatok már nálunk vannak, és a jövőben az új anyagokat a már meglévőkkel évről-évre egybeépítjük, így reményeink szerint értékes segítséget nyújtanak majd az EU-val foglalkozó tanárok és hallgatók számára.

Központunkat elsősorban a Külkereskedelmi Főiskola oktatói és hallgatói veszik igénybe, ennek megfelelően jellegét és a kínált szolgáltatások körét is az ő elvárásai határozzák meg, de a külső érdeklődők száma is jelentős, akik főként más egyetemek és főiskolák diákjai közül kerülnek ki. Öröndetes, hogy nyelvtanáraink is mind gyakrabban keresik fel központunkat szaknyelv-oktatási célból.

Könyvtárunk már a központ megalakulása előtt jó kapcsolatokat épített ki az uniós dokumentumok magyarországi terjesztőivel, valamint a korábban akkreditált Európai Dokumentációs Központok munkatársaival. Magyarország közelgő EU-csatlakozása révén az ezen a területen tevé-

kenykedő szervezetek száma ugrásszerűen megnőtt, gyakorlatilag hetente nyílik meg az országban valamilyen szintű új EU-információs forrás. Központunk tagja az Európai Unióval foglalkozó könyvtárosok szakmai csoportjának is, mely idén márciusban alakult.

A hivatalos európai uniós központok 8 különféle hálózat részeként /Európai Dokumentációs Központok, Európai Információs Központok, Európai Referenz Központok, Euro Info Központok, Európai Információs Pontok, Innovációs Hálózati Központok, az Eur-OP Terjesztő Hivatalai, Európai Tanulmányi Központok/ tevékenykednek, melyek sok közös vonás mellett lényeges pontokon (felhasználók köre, az igényelt információk jellege, mélysége) különböznek egymástól. A szerveződés egyik elsődleges célja , hogy az Európai Unióval összefüggő tájékoztatási tevékenység színvonalának és hatékonyságának folyamatos növelése érdekében az említett központok tájékoztatással foglalkozó szakemberei elérjék az egymás dokumentumait tartalmazó adatbázisokat.

SUMMARY

József, ROÓZ **The Relationship of Auditing and Controlling,** **New Trends in Training Auditors** **in the EU and Hungary**

The use of the term 'audit' has, in our days, become widespread; one of the most well-known concepts is classical financial audit. There are several other types of audit currently used in practice, the most important being the ones to do with controlling. In Hungary a closer link between state monitoring and audit developed at the beginning of the 1990s. Important stages in this development are the certification of the reports on the separated state funds and participation in the auditing of local self-governments. Other significant events were the setting up of the national professional bodies, namely the Hungarian Auditing Chamber and the Association of Hungarian Financial-Economic Supervisors. At the end of the 1990s auditors are present in all subsystems of the state budget. In the future, besides the dominance of state control, auditing will further strengthen. Foreign experts recognise the professionalism of and the work done by Hungarian controllers and auditors. Indeed, many of them tend to consult and seek the advice of Hungarian controllers and auditors.

Éva, KARAI **Vergleich der Aktivseiten** **der deutschen und ungarischen Jahresbilanzen**

Der Artikel analysiert die Ähnlichkeiten und die Abweichungen der Jahresbilanzen von Kapitalgesellschaften, die sich aus den unterschiedlichen gesetzlichen Vorschriften der zwei Staaten ergeben. Beim strukturellen und inhaltlichen Vergleich stellt die Autorin die aktuellen Regelungen aus dem dritten Buch des deutschen Handelsgesetzbuches und die aus dem ungarischen Gesetz über Rechnungswesen gegenüber. Dieses Artikel beschränkt sich wegen Umfangsgrenzen bei der inhaltlichen Analyse nur auf die Aktivseite der Bilanz, wobei die Vorschriften bezüglich auf die Aktivierung und die Bewertung der Vermögensgegenstände verglichen werden. Grundsätzliches Ziel des Artikels ist die noch existierenden Abweichungen von den deutschen und dadurch von den unionischen Normen aufzudecken und einen Teil der in der nächsten Zukunft bevorstehenden ungarischen Gesetzänderungen auf dem Gebiet des Rechnungswesens bekannt zu machen.

Gyula, VARGA

The Agriculture of the EU and the changing Trends

Accession to the EU has reached the stage of preparation. Apart from legal harmonisation, activities tend to focus on the preparation of the agrarian sector. It is not simply a matter of complying with an economic or efficiency standard, although that would be ideal. What we would need to focus on is operationability, as well as on familiarising people with the technical procedures of bureaucratic regulation and on establishing the necessary institutional background.

Time is pressing since, before accession, we have to be prepared in several areas to carry out the activities required by the EU's agrarian policy immediately after accession. This is not only the need to adapt but it is in our interest, as it provides us with a chance to be in the running for the various support schemes available.

We need to see clearly the environment in which Hungarian producers will have to work, who their competitors will be and what their characteristics are. It is because of this that it is necessary to take a look at the EU's farms and outline the trends in change that can be of guidance to us or which should be taken into consideration when deciding on our future tasks.

The article introduces the EU's agriculture, discussing the concept of farms and giving an overview of their classification. Then it strives to analyse the process of concentration that has been the trend of development in the recent period. In light of the above and the analysis of the Hungarian practice, the author shall summarise his recommendations. These are:

- *The need to clearly distinguish between farms and small holdings;*
- *The need to introduce different taxation schemes for family and full-time farming and farming done as a supplementary activity;*
- *The need to limit support for agricultural development to the private sector and to link social support to given income levels.*

Zsolt, HOLLÓSY

Die Charakteristik der Regelung des Getreidemarktes in den Vereinigten Staaten, in der Europäischen Union und in Ungarn

The world's agricultural cultivation is continuously growing. The two main products are wheat and rice. Hungary gives 1% of the world's agricultural cultivation and it has a 1% share in the agricultural trade. So it cannot significantly influence the world market prices. Considering the risks in agricultural production and as a result of these the fluctuation of prices and the problems in the supply of the population force the governments to intervene in the market processes. This is true concerning the USA, the nations of the European Union and Hungary. This article gives an overview of the regulations of the corn market in the USA, the nations of the EU and in Hungary. This survey is also important as regards Hungary's rapprochement and plan to join forces with the EU.

Miklós, TÓTH

The Economic Philosophy of Renewable and Non-Renewable Natural Resources and the Probability of Globalisation

The natural resources have two prominent features: the geographically limited quantity and the natural quality varying by locations.

The renewable natural resources (e. g. agricultural land) and the non-renewable ones (e. g. mineral wealth) differ only in the fact, that the life span of the first is unlimited, while that of the second one is restricted. Their way of evaluation may be based on the same principles and methods.

Due to the natural resources being limited in quantity and very heterogeneous by quality and also to the rapid development of transportation and informatics the globalization is getting stronger, thus the international trade involving natural resources too is also gaining strength and the pressure for autarky decreases.

In principle there are no quantity and time limits for worldwide optimization. Those limits are almost totally lifted by the results of the ever-shortening cycles of scientific and technical revolution, such as the new, less localised, or easier to transport raw materials, or the technical and biological methods for increasing the agricultural yields or the options of rationalizing the use of products made of the given raw materials.

It should be the mutual interest of the countries of the world to set up a model which would show how to satisfy the long term needs for mineral and vegetable resources of the world at minimal social expenditure.

Tamás, MOLNÁR

Le développement rural en Hongrie

If we think of economic life the differences between the development of different regions can be seen in Hungary for a long time as well as in any other part of the world. The development of these differences is regular as the different regions have different ecological, economic and social potentials.

The differences between regions don't cause any problems as long as they don't exceed a certain level, if they do so, this can lead to serious social and unchangeable social problems, which have to be taken into consideration.

The tension between the different regions at different levels became clear during the 70s and the unfavourable position of the country became more and more obvious concerning different terms: economic features, infrastructure, available flats or houses, population, education, health services, sports.

To reduce the differences between regions is very important concerning Hungary's attachment to the EU, as we can get reasonable sums before the attachment.

This article tries to give an overview on our efforts to develop the country and create a chain of organizations, which can manage this process.